
LAIŠKAS REDAKTORIUI

Mindaugas Paknys

Sveikas, mielas Redaktoriau!

Kadise minėjau, kad laiškų Tau nerašysiu. Regis, būsiu suklydęs. Ir ne dėl to, jog būčiau kažkaip ypač pasiilgęs. Pagrindinis kaltininkas – tūkstantmetę istoriją turintis Kijevas, kuriame dabar ir lankaus. Prisipažinsiu – tiesiog nesusiturėjau nepapasakojęs savo išpūdžių. Kiek žinau, senokai nesi čia buvęs, todėl beveik neabejoju, jog ir Tau bus įdomu.

Pirmas išpūdis apie Ukrainą nekoks. Tikras beliašų ir pigios degtinės kraštas, su mažais miesteliais ir dominuojančia žydra spalva. Tačiau Kijevas visai kitoks. Čia gali rasti viską – pradedant didelėmis vakarietiškomis prabangiomis parduotuvėmis, baigiant iš bačkų pardavinėjama gira. Ukrainiečių finansinis pajėgumas kone dvigubai menkesnis nei lietuvių, bet Kijeve to nė nepastebėsi – kainos tik kai kurių prekių mažesnės, dėvimų drabužių mados nesiskiria, pavyzdžiui, nuo vilnietišku. Apskritai susidaro išpūdis, jog Kijevas tampa toliausiai į rytus nusidriekusi vakarietiška sostine. Toliausias Vakarų forpostas rytuose kovoje su totoriais. Na, dabar jau gal nebe su jais. Tai, kas anksčiau buvo priskiriama Lenkijai ar Pabaltijui, artimoje ateityje, atrodo, bus siejama su Ukraina.

Kaip didmiestis Kijevas gana išpūdingas, kol kas dar gerokai išsiskiriantis iš tipišku Vakarų megapolių. Jis didelis ir erdvus, tačiau vis dar atrodo žalias, gana ramus ir niekur neskubantis. Aplink miesto centrą išdėstyti keli parkai. Vakar vaikštinėjau po vieną iš jų. Negali nesižavėti nuolat laisdomomis ir prižiūrimomis vejomis, gėlynais. Viename kampe išikūrusios kavinės, kitame – vaikų žaidimo aikštelės. O štai trečiame karaliauja šachmatininkai. Suklysi, jei manysi, kad tai pensininkų oazė – prie keliasdešimt staliukų ir suoliukų susėdusių vyrų amžius nuo paauglių iki lazdele besiramščiuojančių senolių. Vis dėlto kijeviečiai mielai leidžia laisvalaikį ne vien parkuose. Miestą pusiau pjauna platusis Dneprus, aplink kurį išsidėstę gausūs dar „neužkariautų“ žolynų ir šabakštynų plotai. Tačiau prie upės gyventojus traukia ne jie, o įrengti pliažai, besidriekiantys pakrante beveik per visą miesto ilgį. Nieko panašaus nesu matęs. Žinoma, prisimenu ir Vilniaus „pliažo miesto centre“ idėją. Tik verta priminti, jog Dneprus už Nerį platesnis ir vandeningesnis 6–8 kartus.

Nepaisant didmiesčio teikiamo išpūdžio, Kijevo centras sukoncentruotas keliuose kvartaluose. Dabartinė centrinė Kijevo gatvė, kurioje išsidėsčiusios pagrindinės parduotuvės ir paslaugų kompleksai, kadise buvo Kijevo kunigaikščių... mėgstama medžioklės vieta. Tiesa, tuomet čia augo ne parduotuvės, o miškai, vešėjo pelkynai. Įdomiausia, kad pavalgyti galima nueiti į buvusią senamiestį, iki kurio nuo kunigaikščių „medžioklės plotų“ vos 10–15 min. kelio. Galima pagalvoti, jog tingūs būdavo andai kunigaikščiai, jei tik tiek keliaudavo pamedžioti. Naivu būtų manyti, kad žvejoti išsiruošdavo irgi toliau nei iki miesto papėdėje tekančio Dnepro. Šiandien iki darbovietės dažnai ilgiau važiuojame.

Kijeve yra didžiulė Europos aikštė. Vilniuje jokios panašios dydžiu nėra. Joje rasi ir Nepriklausomybės paminklą, pirmuosius senojo Kijevo vartus, keletą fontanų, požeminių parduotuvių ir kavinių pasaulį, gausių gatvės prekeivių, siūlančių nusipirkti ir mažmožių, ir suvenyrų, ir alaus. Čia vyksta fiestos, koncertai, visi svarbiausi renginiai. Didesnis tik Pečioros Lavros vienuolyno kompleksas su keliolika cerkvių, laidojimo kriptomis, muziejais. Menkas įėjimo mokestis tikrai negali užtikrinti paminklų restauravimo. Nesigilinu į tai, kiek prie ansamblio išsaugojimo prisideda valstybė. Akivaizdu tik, jog abi vietos giliai įsirėžia atmintin. Vienas natūralus, išsaugotas, kitas žmonių suformuotas. Tačiau ir vienas, ir kitas traukia žmones. Nemanyk, kad to ėmiau pavydėti. Na, gal tik truputį ...

Panašiai kaip lietuviai, ukrainiečiai pergyveno kelias valstybes. Kadaisė senoji slavų Kijevo Rusia, po to priklausomybė LDK ir Lenkijai nesukelia jokios istorinės nostalgijos arba nuoskaudos. Netgi tai, jog ilgą laiką Dnepras dalijo kraštą ir priklausomybę skirtingoms valstybėms, regis, nepaliko gilesnių kultūrinių skirtumų. Lietuviškos diskusijos apie pagoniškos ir krikščioniškos kultūros priešpriešas, manau, čia būtų sunkiai suprantamos. Atvirkščiai – įvairios tradicijos čia puikiai dera. Gal net dar daugiau – daugiaspalvė istorinė patirtis ukrainiečiams leidžia kur kas lengviau pergyventi sovietinį palikimą. Tavęs čia niekas neužgaulios, jei kalbi rusiškai, bet pasiteiravęs dažniausiai atsakymą išgirsi ukrainietiška. Svečius iš toli pasitinka didžiulė ant Dnepro kranto pastatyta skulptūra išsivadavimui iš vokiečių pažymėti. Sovietiniai paminklai metro stotyse, ant tiltų ar net didžiulė sovietinė simbolika (su 1948 m. data) ant dabartinės vienos iš ministerijų vartų čia nieko nepiktina. Bent toks susidaro išpūdis.

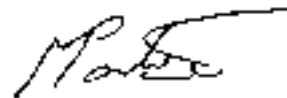
Ukraina – jauno kapitalizmo kraštas. Todėl čia visi bando prasimanyti pinigų kaip sugebėdami. Pradedant milicininkais, keliskart stabdančiais lietuvių vairuotojus, baigiant vyresnio amžiaus moteriškėmis, prie požeminių perėjų pardavinėjančiomis po vieną cigaretę. Turgus čia išlaikęs daugiau rytietiško tradicijų. Juk daugeliui iš mūsų tai asocijuojasi su pigesnėmis prekėmis. Kijevo turguje taip nėra. Beveik pačiame centre XX a. pradžioje statytoje halėje prekeiviai gali pasiūlyti Ukrainos sodų ir daržų gėrybių... 2–3 kartus brangiau nei parduotuvėse. Gal dėl to jis visuomet apytuštis, o didesnė dalis jo lankytojų – turistai. Keliose vietose miesto centre įrengtos požeminės turgavietės, kurių kiekviena plotu pranoksta stovėjimo aikštelę Vilniuje po Gedimino prospektu. Be jokių platesnių išvedžiojimų tik pasakysiu – tai paprasčiausiai patogiu. Be to, be čia gausių požeminių perėjų išsiversti būtų neįmanoma. Vairavimo kultūra Kijeve dar gana agresyvi, todėl pereiti gatvę nėra paprasta. Pats tuo įsitikinau, bandydamas įveikti šešių juostų prospektą. Nors ir eidamas perėja, turi vikriai laviruoti tarp zvimbiančių automobilių, kurių vairuotojai pėstijų paprasčiausiai laiko bepročiu arba savižudžiu.

Tačiau šiandienos mano patirtas „biznis“ pranoko visus įsivaizdavimus. Dienai einant vakarop mano dėmesį patraukė žmogus, vaikstantis su plakatu gatve ir siūlantis gana neįprastas paslaugas – referatų, kursinių ir diplominių darbų rašymą, taip pat rengiamas disertacijas. Na, internetinių pasiūlymų parašyti referatą ar net kursinį darbą gali rasti ir Lietuvoje, bet disertacijų? Ir visa tai viešai reklamuojama? Nesuvaldau savo smalsumo ir prieinu pasiteirauti. Vyrškis mane nuveda į greta ankštame bute įrengtą biurą. Kelis kartus esu patikinamas, kad visas šis biznis legalus ir jokios apgaulės – mokslinius darbus rengią kvalifikuoti specialistai, o ne kokie šarlatanai. Paslaugos pranoksta kainą – šitą išgirstu irgi ne kartą. Sužinojusi, kad mane domina disertacijos iš istorijos temos, ofiso „vadybininkė“ telefonu susisieikia su „specialistu“. „Norėčiau

sužinot disertacijos kainą“, – sakau tiesiai. „Kokia tema, ar tarptautinė?“ – akivaizdu, jog man nepavyksta nuslėpti akcento, todėl vyriškis pats padeda man. Tačiau jis nežino, kad eksromptu dar turiu galvoti ir pokalbio scenarijų! „Hmm, na, taip, tema tarptautinė iš XX a. pirmosios pusės“, – palengva renku rusiškus žodžius. „Aišku. Kiek laiko jūs turit? Ar tema galutinai patvirtinta?“ – toliau kamantinėja „specialistas“. „Viskas patvirtinta ir sutvarkyta, o reiktų per... pusę metų“, – atsakau. Nelabai žinau, kiek laiko čia rašomos disertacijos, todėl stengiuos „neišsiduoti“ ir sakau kuo trumpesnę laiką. „Ką gi, tada jums kainuos du tūkstančiai“, – išgirstu atsakymą. „Ko du tūkstančiai? Dolerių?“ – nelabai susigaudau vietinėse „šešėlinės“ ekonomikos finansinėse apskaitose. „Taip, dolerių. Galėsite mokėti dalimis, tačiau pasirašant sutartį iš pradžių reikės sumokėti ketvirtadalį“, – pagaliau pagrindines finansines sąlygas išduoda pašnekovas. Pasakau, kad mane labai sudomino, užsirašau koordinates ir išeinu. Dar žvilgtelėję į vertimų biuro iškaba, kurioje siūlomi vertimai ir į įvairias, tarp jų ir Baltijos kraštų kalbas. Nors paprasčiau būtų išversti Lietuvoje. Ir ne tik į lietuvių kalbą. Kaip supranti, biuro koordinates vis dar turiu...

Šiandien savo keliones ir lūkesčius dažniausiai projektuojame į Vakarus. Nesvarbu, ar tai būtų verslo, ar mokslo ryšiai, ar paprasčiausios atostogos. Rytai stereotipiškai siejami su praeitimi, su pasenusių technologijomis, su demokratijos stoka. Stereotipiškai Rytams priskiriama ir Ukraina. Ko gero, ne visai teisingai. Drašiai galime šypsotis girdėdami kalbas, jog Rusija gali priklausyti Europos Sąjungai ir kariniam Šiaurės blokui, o kalbant apie Ukrainą, ši šypsena turėti dingti. Pats kraštas savo perspektyvas neabejotinai sieja su Vakarų ateitimi. Prisimenu, kaip palengva prie Europos ekonomikos taikėsi Lenkija, kur kas aktyviau Lietuva. Tuo tarpu Ukraina, atrodo, šauna pirmyn dar veržliau. Kol kas bene didžiausius pasiekimus Europoje ukrainiečiai gali sieti su dainininke Ruslana, tačiau, akivaizdu, jog jų ambicijos kur kas didesnės.

Iki pasimatymo Vilniuje.

2004 07 22

DAR NE VĒLU

Saulius Drazdauskas

„Valdovų rūmus reikia nugriauti“, – ši iš pirmo žvilgsnio nekonstruktyvi ir neūkiška mintis mane ištinca kiekvieną kart einant Katedros aikšte ir žvelgiant į kylantį gelžbetonio monstrą. Ir ne vien dėl estetinių sumetimų. Juos nugriauti, arba, kultūringai sakant, demontuoti, galima ir reikia būtent dabar. Suprantu, kad šie žodžiai gali priminti pamišėlio kliesesius. Tačiau iš tiesų yra priešingai: tai paprastas, sveiko proto padiktuotas sprendimas.

Anksčiau buvo galima svarstyti – reikia ar nereikia rūmus statyti; ką reiškia sąvokos „atstatyti“ ar „atkurti“; galiausiai – koks turi būti rūmų pavidalas. Buvo galima ginčytis dėl statinio autentiškumo, paskirties, tikslingo panaudojimo ir t. t. Tačiau dabar akivaizdu: amžiaus statybos, primenančios Kauno hidroelektrinės, virto visišku farsu. Ir svarbiausia ne tai, kiek lėšų iššvaistyta, ką veikia Valstybės kontrolė ar STT (apie pastarąją kai ką žinome), ne menami ar tikri piktnaudojimai, o paprastas ir pavaizdus faktas: kasdien betoną puntantis ir besipučiantis brežnevinio stiliaus monstras, iš išorės kiek pridengtas plytų sluoksniu.

Pažvelgus į statybų aikštelę iškart matyti, kad Valdovų rūmų statytojai paniekino viską, kas dera tikram Lietuvos istorijos ir kultūros mylėtojui, valstybės patriotui ir netgi save gerbiančiam šiuolaikiniam prasilavinusiam žmogui: archeologinių sluoksnių išsaugojimą, autentikos siekimą, pagarbą esamam erdvės sutvarkymui. Pastatytieji rūmai sudarys architektūrinį ansamblį su Vilniaus arkikatedra. Nebeteksime galimybės iš visų pusių gėrėtis (dar neseniai įprastu) puikių proporcijų arkikatedros pastato, skėstančio parko fone, vaizdu. Baudžiamasi nugriauti Schlösbergo namą (vad. Pionierių rūmus), stilingą XIX a. pastatą – ar tai jau ne istorija? Aikštės architektūrinis vaizdas bus iš esmės pakeistas: iškilus didesniai pastatui, arkikatedra praras dominuojantį vaidmenį aikštėje, iš kurios jau nebesimatys nei Gedimino kalno, nei aukštutinės pilies likučių, tikrojo senosios Lietuvos simbolio.

Patys rūmų sumanytojai dabar jau pripažįsta, kad autentiška yra nepasiekiamas uždavinys. Tačiau jiems mažiau svarbūs kiti dalykai – pabrėžti Lietuvos valstybės praeities didybę, atkurti pasididžiavimą mūsų istorija. O mes, būdami nuoseklūs, turime klausti apie tai, kaip yra iš tikrųjų: pirma, ką gi mes (pvz., mokesčių mokėtojai) ir kurių galų čia statome, antra, kokia gi praeitimi, pastačius rūmus, galėsime didžiuotis?

Į pirmąją klausimą atsakyti lengviau: statome betoninį elkėpistinį garažą, kiek papudruotą gelsvos ar ochros spalvos plytomis. Mat kylantys rūmai skausmingai primena tą Vyriausybės rūmų fligelį, kuris iš LKP CK rūmų pagalbinio pastato virto dabartinės Lietuvos sostinės vienu centrinių antžeminių garažų, estetiškai ir technologiškai nieko nesiskiriančiu nuo pastatų buvusioje Černiachovskio aikštėje ar

Valdovų rūmų statyba. 2004. Tomo Vyšniausko nuotrauka

prie Neries (Seimas). Tik štai pastarieji yra brežnevinės ar pobrežnevinės epochos daiktai, galbūt kaip ir Algirdas Mykolas Brazauskas, – senstame. „Zuokinės“ Vilniaus statybos, nepaisant visų klausimų apie interesus ir pan., nuo viso to skiriasi vienu esminiu dalyku: ten daugiau lengvesnių, naujoviškesnių konstrukcijų ir mažiau betono, taip mėgstamo visų rūšių ir prigimčių mafijos; anos statybos tiesiog modernesnės. Tuo tarpu į modernumą nė nepretendavusių Valdovų rūmų statybos jau dabar rodo, kad romantišnis mėginimas atstatyti „tikslią“ ar nelabai tikslią kopiją sužlugo: prieš akis turime tiesiog pigią brežnevinio stiliaus „betonkę“; pigią, morališkai pasenusią – nes moderniai statoma būtų brangesnė, o reikia taupyti – Valdovų rūmų imitacija.

Ką gi tai reiškia: ar „Valdovų rūmų atstatymo“ reklamose skambantys patriotiniai, tautos istorijos išaukštinimo motyvai suklastoti? Argi pastatytieji rūmai tesimbolizuos okupacinę, tegul daug kam ir brangią, praeitį? Kaip tuomet patriotiškai nusiteikę atstatymo šalininkai taip greitai ir tvirtai galėjo rasti bendrą kalbą su posovietiniais veikėjais? Gal tokios jungties pagrindas – kai kurių kultūros tyrinėtojų jau įvardijama servilistinė, baudžiauninkiška mūsų dvasia?

Paradoksalu, bet Valdovų rūmų atstatymo idėja suklestėjo būtent tuo pačiu ikisajūdiniu laikotarpiu, kai stiprėjo paminklosaugos sąjūdis. Tada atrodė, kad rūmų atstatymas turėsias liudyti Lietuvos valstybingumo nemarumą, tautos sugebėjimą atsilaikyti prieš okupacinį režimą ir net slapta mėginti jį įveikti – atstatant Lietuvos Didžiųjų kunigaikščių rūmus už sovietų pinigų. Tai ir suprantama: apie politinius siekius tuo metu viešai nebuvo drįstama nė užsiminti, o tokios idėjos labai tiko prigimtiniam lietuvių valstiečio gudrumu bei sumanumu (tiesa, veikiau folkloriniu sugebėjimu – valstiečio, apgavusio net patį velnią) išmokyta didžiutis inteligentijai. Kiek vėliau, kai Nepriklausomybės siekis tapo visų patriotiškai nusiteikusių žmonių svarbiausiu tikslu, Valdovų rūmų klausimas, atrodė, bus primirštas. Tačiau valstybės kūrimo vajui kiek išsivadėjus, rūmų atstatymo dvasios vėl ėmė atgauti jėgas. Ir galiausiai jos sulaukė ne tik patį atstatymą, bet iš esmės ir jo koncepciją nulėmusios realios įtakingiausios posovietinio politiko Algirdo Mykolo Brazausko paramos. Susiformavęs sovietinės Lietuvos „šeimininko“ Antano Sniečkaus paunksmėje, jis kaip išmanydamas – aišku, norėdamas tikrai gero –

ir mėgino eiti savo „didžiojo pirmtako“, įstengusio atstatyti Trakų pilį, pėdomis.

Valdovų rūmų atstatymas iš tiesų ženklina vieną skaudžiausių mūsų kultūros netekčių. Tačiau toji netektis siejasi ne tiek su sovietine okupacija, kiek su mums pasididžiavimą keliančiu tautiniu atgimimu. Tu-

Valdovų rūmų statyba. 2004. Tomo Vyšniausko nuotrauka

riu omenyje LDK kultūros prarastį. Dažniausiai sakoma, kad pagrindinė LDK kultūros praradimo problema yra lenkakalbės kultūros netektis. Pasak vieno paskutinių tos kultūros liudytojų, kun. Waleriano Myszowicziaus, „išskyrus juos [protestantus vokiečius] ir dar atsiųstuosius rusus, visi buvome lietuviai – ir rūmuose, ir dvaruose, ir trobose; ir tai niekam netrukė būti lenku. Priklausomybė dviem tautoms, sudarančioms vieną Respubliką, buvo labai paplitusi. Niekas nesilaikė „tautinio išskirtinumo“ principo. Lietuviams nedraudė būti lenkais, o lenkams – lietuviams. Kalbos maišėsi, tačiau žmonių neišskirdavo – neegzistavo „glotologinis nacionalizmas“, kitaip tariant, nacionalizmas, pagrįstas vien tik kalba“.

Paskutiniiais dešimtmečiais mėginama šią LDK kultūros perėmimo spragą užgrįsti. Tačiau drįsčiau teigti, kad lenkakalbės LDK kultūros praradimas nėra pats baisiausias dalykas, kuris mums nutiko. Mat XX a. pradžioje atgimusi Lietuva ne tik buvo praradusi LDK istoriją, bet ir turėjo poreikį ją atgauti. Tačiau atgauti, nepaisant tikrų, materialių jos liudijimų, o sukuriant savo senąją istoriją iš naujo. Tad ir šiais laikais istorija gali būti „atkuriama“, o iš tiesų kuriama, remiantis bent dviem neautentiškais modeliais: ir tautiškai patriotiškai – atsirenkant viską, kas lietuviška; ir sovietiškai – socialistiniam turiniui suteikiant „tautinę formą“.

Ilgą laiką maniau, kad prieškario Lietuvoje istorija (tikra, autentiška istorija) nebuvo išgalvojama, kaip sovietmečiu. Kad galbūt buvo siekiama tik aukštinti visa, kas lietuviška, ir vengiama minėti (jei įmanoma), kas lenkiška, – žodžiu, kad buvo laikomasi šapokiškos linijos. Tad buvau įsitikinęs, kad aukuras prie Lurdo kopijos, XIX a. pab. plitusių maldingumo liudijimo, Palangos Tiškevičių rūmų parke, yra pastatytas sovietmečiu. Juk natūralu: ateizmas, kova su religija ir t. t. Tačiau syki prieškario Palangos albume išvydęs prie to aukuro išsirikiavusius Lietuvos šviesuolius, apsupus ugnį kurstančių vaidilučių, supratau, kaip labai suklydau. Nebesinori juoktis iš kalbančiųjų, o tokių esu girdėjęs ne vieną, kad Birutė ir gyvenusi toje oloje, kur ją aptikęs ir pagrobęs Kęstutis.

Santykis su istorija nėra vien mūsų problema. Ne mes vieni praradome savo senąją valstybę, teisėtus valdovus, bajoriją, kita kalba sukurtą kultūrą. Visa Europa susidūrė su istorijos prarastimis ir kultūros pertrūkiškais. Ateina į galvą Garibaldi, taigi tautinio atgimimo laikų Italija. Lampedusos romano *Leopardas* herojus kunigaikštis Salina sako: „Aš viską puikiai supratau: jūs nenorite sunaikinti mūsų, savo „tėvų“, jūs tiktai

norite užimti mūsų vietą. Norite tai padaryti švelniai pagal visas gero tono taisykles, galbūt net įkišę mums į kišenę keletą tūkstančių dukatų. [...] Tavo anūkas, brangusis Ruso, nuoširdžiai galvos, kad jis yra baronas, o tu tikriausiai, pasinaudojęs savo vardu, pasiskelbsi didžiuoju hercogu iš Maskolijos, nors iš tikrųjų tavo vardas terodo, jog tu esi rusvaplaukio valstiečio iš pietų sūnus“.

Visi baudžiauninkai, revoliucionieriai, tautos didybės gaivintojai visuomet siekė ir tebesiekia vieno: nuvertę savo valdovus, praradę tikrąją bajoriją, vienaip ar kitaip mėgina užimti jų vietą. Šiuo požiūriu jų sąmonė visiškai atitinka sovietinių veikėjų sąmonę, tiesa, tik užmojai kuklesni: tapti valdovų rūmų statytojais.

Valdovų rūmus galima ir reikia demontuoti. Precedentas jau yra. 1988 m., pasitelkus sovietų karius (besivaduojančios Lietuvos valstybingumo triumfo liudijimas), buvo nugriautas įpusėtas statyti LKP pastatas Kaune, kenkęs Šv. Gertrūdės bažnyčios erdvei. Išardyti bus pigiau negu užbaigti; išivaizduokime, kokių skonio šedevrų išvystume įrengus „Valdovų rūmų“ menes. ❏

BIRUTĖS KALNAS. VYTAUTO IHMĖ. PAVIEKLO BARIYBOJE

Nuotrauka iš albumo „Palanga“. 1936

Ar galima kankinti teroristus?

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Rugpjūčio pradžioje buvo minimos trys liūdnos sukaktys, primenančios žmogaus žiaurumą: 60-osios trijų tūkstančių čigonų nužudymo Osvencime ir Varšuvos sukilimo pradžios bei 59-osios Hirosimos miesto sunaikinimo branduoliniu ginklu metinės. Apskaičiuojama, kad Varšuvoje vokiečiai nužudė apie 200 000 žmonių. Hirosimoje žuvo ar buvo sužeista apie 100 000 žmonių, dar dešimtys tūkstančių buvo apnuodyti radiacija, kiti dar negimę buvo genetiškai sužaloti. Pats miestas buvo sulygintas su žeme. Kiekvienu atveju nukentėjo nekalti civiliai gyventojai. Čigonų ir varšuviečių žudymai nuo pat pradžių buvo laikomi karo nusikaltimais. Hirosimos sunaikinimas ilgai teisintas, esą bomba sutrumpino karą, išsaugojo gyvybę dešimtims tūkstančių amerikiečių karių, kurie būtų žuvę mūšiuose su dar galutinai nenugalėta Japonija. Kai kas tebegina Hirosimos antpuolį, bet jų skaičius vis mažėja, nes vis labiau išsąmoninama, kad tokio masto nekaltų žmonių naikinimas doroviškai nepriimtinas. Šiuo atžvilgiu žmonijos dorovinis sąmoningumas daro pažangą. Kas kadaise buvo priimtina, pvz., Vokietijos miestų bombardavimas 1944–1945 m., siekiant palaužti gyventojų valią priešintis, dabar būtų laikoma smerktinu karo nusikaltimu.

Gerokai per anksti skelbti visuotinę dorų kariavimo būdų pergalę. Rusijos ginkluotųjų pajėgų veiksmams Čėčėnijoje, nesiliaujantys pilietiniai karai Afrikoje yra tik keli pavyzdžiai. Kitais metais bus dešimtosios Srebrenicos žudynių metinės, naudingas priminimas, kad ir Europos žemyne barbarizmo proveržiai nėra neįmanomi. Kol siautės represiniai režimai, pasiryžę

visomis priemonėmis išlikti valdžioje ar praplėsti savo galias, kol vyks pilietiniai karai ar partizanų pasipriešinimas, kur neaišku, kas priešas, kas draugas, kas slaptas karys, paprasti žmonės nebus saugūs, o žmogus su ginklu jausis galįs elgtis taip, kaip nori.

JAV ir Vakarų Europos šalys yra išipareigojusios gerbti teisingo karo taisykles bei tarptautines normas (žr. *NŽ-A*, 2003, Nr. 11–12). Bet ir šiose šalyse kyla nesutarimų dėl šių taisyklių interpretavimo, ginčijamasi, ar kuris nors konkretus veiksmas jas pažeidžia. Be to, siūloma pataisyti ar papildyti normas, esą nepritaikytas dabartinėms sąlygoms, neatspindinčias naujų požiūrių į tarptautinę teisę ir išipareigojimų gerbti žmogaus teises. Antai raginama sumažinti JTO chartijoje šalies suverenumui suteiktą išskirtinę reikšmę, kad būtų galima lengviau vykdyti humanitarinę intervenciją, kuria siekiama svetimos šalies gyventojus apsaugoti nuo savų tironų siautėjimo. Taip pat siūloma nebelaikyti JTO Saugumo Tarybos pritarimo būtina teisėtą karinių veiksmų sąlyga, nes ši Šaltojo karo atgyvena suteikia kiekvienai nuolatinei tarybos narei teisę uždrausti doroviškai priimtinius veiksmus. Taigi tvirtinama, kad NATO elgėsi teisingai, be JTO palaiminimo puldama Serbiją, kad priverstų Belgradą nutraukti Kosovo albanų persekiojimą.

Pastaruoju metu JAV kurie stebėtojai aiškina, kad Ženevos ir Hagos konvencijose bei JTO konvencijoje prieš kankinimą apibrėžtos kariavimo normos nebeatitinka dabarties reikalavimų. Konvencijos buvo parašytos turint omenyje ginkluotus konfliktus tarp valstybių ir vidaus karus, kai

organizuoti nacionalinio išsivadavimo sąjūdžio kariniai daliniai priešinasi valdžiai. Vykdavo atviri mūšiai, abi pusės imdavo belaisvius, konflikto trukmė būdavo ribota, jo pabaiga aiški. Dabartinis karas su terorizmu yra ne to lizdo paukštis. Teroristai neturi tikros kariuomenės, nevaldo teritorijos, nedėvi uniformų ir neturi kitų skiriamųjų ženklų.

Jie nestoja į mūšį, bet puola civilius gyventojus, kankina ir žudo belaisvius. Teroristai nepaiso tarptautinėse konvencijose apibrėžtų kariavimo normų, tad normos esą jiems negalioja. O kadangi

nebus galima nugalėti teroristų be žinių apie jų planus, narius bei sąjungininkus, slapstymosi vietas, reikia įteisinti veiksmus ir priemones, kurios leis išgauti šias žinias. Tad nereikia kategoriškai uždrausti net ir teroristų kankinimo. Esą ypatingomis sąlygomis ir su atitinkama priežiūra leistina teroristams taikyti prievartą, kad būtų galima sužinoti apie jų bendražygių planus surengti antpuolį ir apie teroristų organizacijų vidaus sandarą. Kare, kuriame tiksli informacija yra svarbiausia gynimosi priemonė, negalima radikaliai riboti mėginimus gauti šią informaciją. Be to, retoriškai klausiama, ar geriau, kad vienas ar du piktadariai išgyventų skausmą, bet liktų gyvi, ar kad žūtų šimtai nekaltų vaikų ir moterų.

Atrodo, kad prezidento Busho administracija bent iš dalies pritaria tokiems argumentams. Sulaikyti *Al Qaeda* ir Talibano nariai nelaikomi

karo belaisviais, o tik „priešo kovotojais“, kuriems negalioja Ženevos konvencijos normos. Atrodo, kad bent netiesiogiai pritariama tam, ką daugelis laikytų belaisvių pažeminimu ar net kankinimu. Kai kurie įtariami teroristai verčiami ilgai nepatogiai sėdėti ar stovėti, trukdoma ar neleidžiama jiems miegoti. „Gulago salyne“ Aleksandras Solženicynas pažymi, kad priverstinė nemiga buvo viena iš veiksmingiausių čekistų kankinimo priemonių, tokia veiksminga, kad ilgainiui tapo integralia saugumo sistemos dalimi. Nors nėra pagrindo manyti, kad sulaikytųjų žeminimas ar kankinimas yra plačiai paplitęs, jau žuvo 30–40 JAV priežiūroje Irake ir Afganistane laikomų įtariamų teroristų.

Kankinimo ir kitų kraštutinių priemonių šalininkai nevynioja reikalų į vata. Esą jei siekiama palaužti teroristus, tai reikia griebtis tokių priemonių, kurios būtinos siekiui įgyvendinti. Valdžia privalo apsaugoti visuomenę nuo teroristų antpuolių, tad turi imtis atitinkamų veiksmų, net jei šie veiksmai nepopuliarūs ir prieštarauja tarptautinėms konvencijoms.

Būtų lengva atmesti tokius argumentus, jei būtų galima nurodyti, kad žmogaus kankinimas kiekvienu atveju pažeidžia dorovę. Deja, taip nėra. Utilitarizmas ir įvairūs jo variantai teigia, kad veiksmo dorovinę vertę nulemia jo sukeltos pasekmės, – būtent, kiek gėrio jis sukelia. Doroviškai privalomas tas veiksmas, kuris sukelia daugiau gėrio negu kiti galimi veiksmai. Jei vieno žmogaus skausmu galima išvengti šimtų mirties, ne tik leidžiama tą vieną žmogų kankinti, bet ir privaloma tai daryti, nes taip išgelbėjama šimtai žmonių. Utilitarizmą galima įvairiai kritikuoti, bet ir visos kitos dorovės sampratos turi savo kritikų. Tad negalima sakyti, kad visuotinai priimtos dorovės normos nedviprasmiškai smerkia kankinimą ir kad visi kankinimo šalininkai nedori.

Utilitarizmas pateisina kankinimą ypatingomis sąlygomis, ypač kai žinoma, jog jis sukelia daugiau gėrio negu kiti galimi veiksmai ir kai atsižvelgia-

ma į visas galimas, ne tik trumpalakes pasekmes. Poreikis tiksliai nustatyti visas pasekmes sukelia rimtų problemų specialių priemonių šalininkams. Teoriškai lengva išsivaizduoti šias priemones pateisinančias aplinkybes, bet labai sunku nustatyti, ar jos iš tiesų galioja. Dažnai minimas šis pavyzdys: didelio antpuolio išvakarėse sulaikomas teroristas, paslėpęs bombą, kuri po kelių valandų sprogs ir nužudys šimtus žmonių, tad nutariama jį kankinti, siekiant išgauti reikalingą informaciją. Bet dažniausiai įtariami teroristai nėra sulaikomi kelias valandas prieš antpuolį. Nežinoma, ar jie yra mažai ką žinantys eiliniai pėstininkai, ar atsakingesni pareigūnai, kurie gal turi svarbių žinių. Net pastaruoju atveju informacija greitai netenka vertės, bendražygiams sužinojus, kad jis sulaikytas. Kankinimas dažnai neveiksmingas, nes kankinamasis linkęs sakyti tai, kas patenkins tardytoją, nepaisant to, ar tai tiesa, ar ne. Vienas išduos paslaptį, antras meluos, trečias neturės informacijos rūpimu klausimu, ketvirtas gal bus visiškai nekaltas. Yra visokių priemonių informacijai gauti ar žmogui palaužti. Didieji Lietuvos partizanų išdavikai – Jonas Deksnys, Juozas Lankauskas-Demonas, Jonas Kimštas-Žalgiris – buvo užverbuoti kitais būdais, tad paprastai nereikia skubiai griebtis ypatingų priemonių.

Reikia įvertinti ilgalaikes bet kurio veiksmo pasekmes. Mažai ko pasiekama, jei sustabdomas vienas antpuolis, bet sudaromos prielaidos kitiems, jei vienas teroristas neutralizuojamas, bet jį pakeičia trys nauji savanoriai. Vokiečių kariuomenės represijos iš pradžių įbaugino rusų ir serbų valstiečius, bet ilgainiui kilo masinis pasipriešinimas, kurio vokiečiai negalėjo nuslopinti. Juolab reikia atsižvelgti į karo su teroru ypatumus, – jis nėra lokalizuotas, nėra teritorinių teroristų židinių, kuriuos okupavus galima palaužti terorizmą. Potencialūs teroristai gyvena dešimtyse šalių, tarp jų ir Vakarų Europoje. Satelitinės televizijos programos po arabų šalis grei-

tai paskleidžia žinias apie amerikiečių veiksmus. Neabejoju, kad vaizdai iš Abu Graibo kalėjimo, iš Gvantanamo bazės paleistųjų pasakojimai apie jų žeminimą ir skriaudas skatina ne vieną svyruojantį arabų jaunuolį tapti džihadininku ir stoti į teroristų gretas. Tad ir utilitariniai argumentai nepateisina kankinimo, nes vienu iš gelbėjimas kitus stato į pavojų.

Kiti JAV veiksmai, ypač nutarimas nelaikyti talibų karių karo belaisviais, irgi rodo Busho administracijos trumparegiškumą, nes kelia pavojų tarptautinėms karo normoms. Šalys nėra linkusios varžyti savo ginkluotųjų pajėgų veiksmų per karą, ypač kai gresia pralaimėjimas. Hagos ir Ženevos konvencijų priėmimą reikia laikyti dideliu diplomatiniu laimėjimu. Bet šis laimėjimas yra trapus, nes konvenciją pasirašiusios šalys dažnai nepaiso savo išpareigojimų. Antai per Pirmąjį pasaulinį karą daugelis šalių naudojo nuodingąsias dujas, civilių gyventojų imunitetas buvo nuosekliai pažeidinėjamas per Antrąjį pasaulinį karą. Bet būta ir sėkmių. Dujos nebebuvo naudojamos per Antrąjį pasaulinį karą veikusiai ne tiek dėl konvencijų galiojimo, kiek dėl to, kad vienai pusei jas panaudojus, kita elgtųsi panašiai. Ir gundymas griebtis teroro buvo labai stiprus. Anglijos ministras pirmininkas Churchillis 1944 m. liepos mėnesį (kai aljantų pergale jau buvo numatoma) ragino generalinį štabą svarstyti galimybę pulti Vokietijos miestus nuodingosiomis dujomis, „kad gyventojų daugumai nuolat reikėtų nuolatinės medicininės priežiūros“.

Patirtis rodo tarptautinių normų trapumą, bet kartu ir jų reikšmę. Svarbu ginti pasiektus susitarimus, nes jie šiek tiek pažaboja smurtą, apsaugo civilius gyventojus, suteikia kai kurias teises kariams. Vienai šaliai atsiskius susitarimo, panašiai gali elgtis ir kitos, nenorėdamos vienašališkai riboti savo veikimo laisvės. Gal teroristams nereikėtų suteikti karo belaisvių statuso, bet tokį sprendimą turėtų nulemti ne Vašingtonas, o Tarptautinis Raudonasis Kryžius. ❧

KAS PASAULYJE GERAI

Gilbert Keith Chesterton

Viršuje parašytą puikų pavadinimą sugalvojau ne aš. Jį man pasiūlė šio leidinio (*T. P.'s Weekly*) redaktorius, ir aš sutikau apie tai parašyti, iš dalies dėl to, kad pats leidinys man visad teikė didelį malonumą, o iš dalies dėl to, kad tai puiki proga papasakoti egoistišką istoriją, kuri galbūt padės skaitytojams suprasti, kaip apskritai atsiranda tokie pavadinimai.

Esu daug prisiklausęs apie leidėjų žiaurumus, kaip jie gniuždo ir slopina autorius; tačiau pats asmeniškai veikiau linkčiau skustis, jog jie autoriams skiria pernelyg daug dėmesio. Nenoriu pasakyti, kad užuot nepanauodoje autoriaus kaip dera, jie jį perdėm išnaudoja – šitokiai frazei galima būtų suteikti miglotą finansinį atspalvį, o aš to visai nenoriu. Tačiau turiu pasakyti, kad garsiausios literatūros pasaulio asmenybės didele dalimi sukurtos jų leidėjų – tai yra ta dalimi, kuria jie nėra sukurti savo žmonių. Štai smulkus pavyzdys iš mano paties egzistencijos. Sumaniau parašyti esė, sudarytą iš kelių skyrelių, apie konkretų vieno politinio suklydimo aspektą. Šis suklydimas iš pirmo žvilgsnio atrodo nežymus ir scholastiškas, tačiau man pasirodė, jog daugelyje šiuolaikinės sociologijos veikalų jis virsta rimta klaida. Trumpai tariant, tai idėja, kad viskas, ką žmonės išmėgino, pasirodė turį trūkumą. Aš turėjau tikslą įro-

GILBERTAS KEITHAS CHESTERTONAS (1874–1936), iškilusis anglų rašytojas, publicistas, mąstytojas ir katalikybės gynėjas 1927 m. lankėsi Vilniuje. Prisimindamas šį įvykį, G. K. Chesterton institutas (centras Seton Halo universitete Naujajame Džersyje, JAV, filialas Oksforde), ne tik skleidžiantis rašytojo kūrybą ir idėjas, bet ir inicijuojantis kultūros problemų svarstymus įvairiose šalyse, pasiūlė surengti dabartiniam krikščioniškųjų vertybių ir kultūros santykiui skirtą tarptautinę konferenciją ir parėmė jos organizavimą. Konferencija, kurios vienas partnerių yra ir *NŽ-A*, įvyks š. m. rugsėjo 13–15 d. Vilniuje (žr. skelbimą p. 305).

Taigi šio žurnalo *NŽ-A* numerio tema – tiesiog Chestertonas, jo kūryba ir idėjos dabar, čia, Lietuvoje. (Apie Chestertoną žr. R. D., „Naujoviškas šventasis?“, in: *NŽ-A*, 1995, Nr. 11; *NŽ-A* skelbti jo esė: „Giotto ir šv. Pranciškus“, 1991, Nr. 6 ir „Elfų šalies etika“, 1994, Nr. 4.) Čia publikuojamą esė, pirmąsyk pasirodžiusį savaitraštyje *T.P.'s Weekly* (1910), iš anglų k. vertė *Rasa Drazdauskienė*.

dyti, kad praktika to nepatvirtino; kad būtent išmėgintos veikimo priemonės kartais geriausiai tinka naujose situacijose; kad principas gali išlikti teisingas net tada, kai atsisakoma jį naudoti praktikoje, ir taip toliau. Taigi, pareiškiau aš, reikėtų visada ieškoti geriausio metodo, idealo, nesvarbu, ar jį rastume ateityje, ar praeityje. Įsivaizdavau, jog parašysiu simpatišką filosofijos traktatą neryškių spalvų viršeliu, kuris nebus suskirstytas į skyrius, tik vietomis puslapių šonuose bus idėtos paantraštės. Šią radikalią klaidos analizę pasiūliau pavadinti „Kas negerai“, turėdamas galvoje – kur mūsų loginių apskaičiavimų klaida? Tačiau labai aktyvūs ir profesionalūs manieji leidėjai turi vienintelę silpnę: mano irzlų monologą laiko daug svarbesniu veikalu, negu aš pats būčiau linkęs manyti. Ekstatiškoje sumaištyje (kurios rezultato aš nepatikrinau ir tik pats esu dėl to kaltas) pavadinimas virto Apokalipsės trimių gausmą primenančiu „Kas pasaulyje negerai“. Knyga suskirstyta į tris trumpus, įnirtingus skyrelius, primenančius Prancūzijos revoliucijos šūkius. Viršeli puošė milžiniškas autoriaus portretas, kuriame atrodo džiaugiasi labai prislėgtas kirpėjas, o visas leidinys kažin kaip pasidarė nirtus ir smurtingas kaip bomba. Supraskite, aš dėl to visai nekaltinu leidėjų. Jei būčiau bent kiek pasirūpinęs savo reikalais, galėjau viską sustabdyti ir palikti ramybėje puikias, liepsningas jų sielas. Tik noriu paminėti šį pavyzdį, iliustruojantį, kaip klaidingai žmonės galvoja apie leidėjus. Juos įprasta vaizduoti kaip šaltus ir pašaipius prekybininkus, siekiančius laikyti rašytojus prieblandoje. Deja (kaip labai elegantiškai pasakė Wordsworthas), deja! – ne vienąkart leidėjų įkarštis man sielą liūdesiu sugildė.

Apskritai man atrodo visai neblogas toks principas, kai leidėjas ar redaktorius sugalvoja knygos pavadinimą, o autorius priduria savo pastabas. Bet kuris platus akiračio žmogus turėtų sugebėti rašyti apie bet ką. Bet kuris tikrai laisvas žmogus turėtų sugebėti rašyti pagal užsakymą. Ne viena didžiųjų pasaulio knygų – pavyzdžiui, „Pomirtiniai Pikviko klubo užrašai“, – buvo parašytos pagal schemą, kurią iš dalies pasiūlė leidėjai. Šiuos du skirtingų pavadinimų pavyzdžius aš sudėjau krūvon tik todėl, kad jie gerai iliustruoja būtinybę šiek tiek permąstyti argumentus. Kalbant apie atitikimą tu-

riniui, jie abu yra ir pernelyg paprasti, ir pernelyg sudėtingi. Man nė į galvą nebūtų atėję tarsi savo atradimą skelbti išvalgas apie tai, kas pasaulyje negerai. Pasaulyje negerai tas, kas susiję su velniu, o geras jame yra Dievas; žmonių giminė dar kelis milijonus metų painiosis įvairiose sumaištyse ir reformose, o kai galiausiai nuo šalčio ar karščio pražus, vis tiek nebus sugebėjusi peržengti šio paprastučio apibrėžimo ribų. Tačiau mūsų laikais, kai žmonės viską supainiojo etiketėmis „optimistas“ ir „pesimistas“, reikia ieškoti išsamesnių apibrėžimų. Vienas keisčiausių žodžių „optimistas“ ypatumu yra tas, kad dabar jis nuolat vartojamas kalbant apie ateitį. Žmogaus buveinė kritikuojama, tarsi tai būtų ne jo namai, bet namelis ant ratų: visiems rūpi ne tai, kokie jie yra, bet kur jie važiuoja. Nėra veržlesnių ir menkiau ši pasaulį išmanančių nutrūktgalvių negu modernieji pažangos gerbėjai, netikintys anuo pasauliu.

Na, jei jau pradėjome apie tai kalbėti, tai aš irgi nematau, kad pasaulis daugeliu gyvybiškai svarbių požiūrių darosi bent kiek geresnis. Manau, daugeliu atvejų net ginčytis neverta. Vienintelis tikrai malonus dabarties krizės aspektas yra tas, kad nė viena pranašystė nepasitvirtino. Galime džiaugtis bent tuo, kad žmonėms, absoliučiai įsitikinusiems savo teisumu, aiškiai įrodyta, jog jie klysta. Toks dalykas visuomet malonus. Bet kaip čia atsitiko, kad išminčių pranašystės žlugo, ir kodėl žmogaus likimas taip netikėtai ir staiga pasisuko į kitą pusę? Viskas labai paprasta: todėl, kad žmoniją sudaro daug milijonų dvikojų ganėtinai linksmy, pakenčiamai nelaimingų sutvėrimų, kurie išvis niekada neskaito knygų ir jau tikrai nėra girdėję apie jokias mokslo pranašystes. Jei jie savo veiksmais priešinasi jiems mokslo numatytai schemai, siūlyčiau jiems atleisti. Jų nuodėmė – nežinojimas. Jie nė nesuvokia išvengę to, kas buvo absoliučiai neišvengiama. Tiesą sakant, apibrėžimai, kuriais mes linkę per daug nesivargindami ženklinti šią neaiškia žmonių masę, pasirodo gana klaidingi. Pasakyti, kad didžioji dalis žemės gyventojų yra neišsilavinę, yra tas pats, kaip sakyti apie indėną medžiotoją, jog jis nebaigė universiteto. Jis moka aibę kitų dalykų. Taigi, nuoširdžiai kalbant, neišsilavinusių žmonių nėra. Kai kurie išsisuka nuo banalių egzaminų, bet visi laiko siaubingus egzistencijos egzaminus. Kūdikystės priklausomumas, gyvūnų teikiamas džiaugsmas, meilė moteriai ir mirties baimė – visa tai baisiau ir pastoviau už kokias tik norite proto lavinimo formas. Bergždžia skūstis, kad mokyklos ir kolegijos banalios. Kolegija niekada jūsų neišmokys nieko svarbaus. Žmogus pats viską išmoksta, teisingai arba klaidingai, ir išmoksta pats vienas.

Taigi grįžome prie pamatinės tiesos – kad tai, kas pasaulyje gerai, susiję ne su būsimomis permainingomis, o su pirmą kartą tikrove. Jei žmonės ar žmonių grupės staiga tampa netikėtai savarankiški ar kūrybiški, jei padaro ką nors tokio, kas niekam nė nesisapnavo, jei

pasirodo esą nirtulingesni ar labiau pasiaukojantys negu pasaulis tikėjosi, tokius nepaaiškinamus protrūkius visad galima paaiškinti kokia nors pradine, absoliučia doktrina apie žmogaus prigimtį. Nėra šiame pasaulyje senesnių tradicijų už tas, kurios skatina modernybės sukilimus ir naujoves. Mūsų dienomis niekas konservatyvumu neprilygs revoliucijai. Žmonės, save vadinantys respublikonais, iš tiesų žingsniuoja ištuštėjusiomis mažyčių miestų-valstybių gatvėmis ir kasinėja šlovingų pagonių kaulus. O kai paklausiamo, koks iš tiesų yra respublikoniškumo pagrindas, neišvengiamai atsiremiamie į didingą, neįrodomą dogmą apie prigimtini žmogaus orumą. Taigi grįžę prie kūrinių Viešpaties nebeapsieisime be kūrinių būtinumo; ir klausiamo savęs svarbiausio dalyko, į kurį šv. Tomas Akvinielis (neapsakomas optimistas) atsakė teigiamai: ar šie dalykai galiausiai turi vertę?

Pasaulyje geras pats pasaulis. Tiesą pasakius, daugiau beveik viskas jame negerai. Tai didi gigantiškos Sukūrimo istorijos tiesa, ir mūsų žmonės ją privalo prisiminti, nes kitaip išnyks. Viskas buvo gerai būtent pradžioje, o ne (kaip sako skysčiausi pažangos liaupsintojai) bus galų gale. Pirmą kartą dalykai – egzistencija, energija, vaisingumas – savaime yra geri. Negali būti blogo gyvenimo, nors pasitaiko skandalingai blogų gyventojų. Moteriškumas ir vyriškumas yra geri, nors moterys ir vyrai dažnokai būna baisiai bjaurūs. Agonomis galima žmones apsvaiginti, beržų rykštėmis – prilupti, o iš akmens iškalti staba; tačiau neįmanoma pakeisti fakto, kad visi trys daiktai, abstrakčiai kalbant, kol dar mes nieko iš jų nepadarėme, yra šlovingi, naudingi ir įvairūs. Mes šloviname Viešpatį už tai, kad tarp akmenų auga berželiai ir žydi aguonos; šloviname net tada, kai Juo netikime. Mes žavimės pasaulio projektu ir jam pritariame, tarsi būtume buvę pakviesti susirinkti pirmą kartą tamsoje apžiūrėti pirmojo žvaigždėtos padangės plano varianto. Tiesą pasakius, mes kur kas tvirčiau tikime, jog mūsų gyvenimas yra didingas ir neįtikėtinas sumanymas, negu tuo, kad jis pasirodys sėkmingas. Evoliuciniai optimistai, save vadinantys melioristais (kokie jie kantrūs ir išdėvėję!), nuolat šneka tarsi tvirčiausiai tikėdami pabaiga, o ne pradžia. Kitaip sakant, jie nežino, kur link gyvenimas taikosi, bet nė kiek neabejoja, kad jis ten pateks. Aš taip niekad ir nesu-pratau, kodėl žmonės, kurie dievažijasi visiškai pamiršę, iš kur yra kilę, taip tvirtai žino, kur eina; bet tokie jau tie melioristai. Jie pasirenkę kalbėti net apie egzistenciją kaip apie gryniausią blogio jėgų veiklos produktą. Paminėję gyvūnus tik pabrėždami, kad šie be paliovos drasko vieni kitus; bet šiam požiūriui pakeisti pakaktų mėnesį praleisti kaime. Jie svaigsta iš baimės, išvydę jūras ir žvaigždes, kaip kiti svaigsta atsidūrę ant bedugnės krašto. Kartais, išvydę molį, medžių kempines ar gaivią gyvūnų jaunystę, jie instinktyviai sudreba ir atšoka, taip

išsiduodami iš esmės esą pesimistai. Pati gyvybė – nepagražinta gyvybės žaliava – jiems kelia siaubą. Paprastai jie priklauso tai pačiai visuomenės klasei ir laikosi tų pačių pažiūrų kaip ana ponija, kuri pasipiktino, kai jai atnešė pieno iš purvinos karvės, o ne iš gražios švarios parduotuvės. Užtat jie tvirtai žino, kuo viskas baigsis.

Aš atstovauju griežtai priešingai pozicijai. Daug labiau esu įsitikinęs tuo, kad viskas gerai buvo pradžioje,

Mergaitė dovanoja Chestertonui pienę.
XX a. 3-as dešimtmetis

o ne tuo, kad viskas gerai baigsis. Visi šie pagrindiniai dalykai – kūnas, akmenys ir panašiai – yra geri: tu esu taip tvirtai įsitikinęs, jog negaliu apsaikyti. Bet numatyti, kas juos ištiks – tai leisti į dogmų ir pranašavimų sritį. Čia aš, žinoma, kalbu tik apie savo asmenišką jausmą, net ne apie protu pagrįstą tikėjimą. Bet kliudamasis tik instinktais jaučiu, kad negaliu žinoti, kas galiausiai ištiks šį materialų pasaulį, kuris man atrodo toks stebuklingas. Ką aš žinau – gal visai ne metafora, o tiesa yra tai, kad laužai jau paruošti, ir kaip medis nukris, taip jis ir gulės. Aš esu agnostikas, kaip ir daugelis tų, kurie išpažįsta pozityvią teologiją. Tačiau baisiai nuoširdžiai tvirtinu, jog gėlės ir medžiai pradžioje buvo geri, kad ir kas jiems nutiktų pabaigoje; jog žmo-

gaus gyvenimas pradžioje buvo geras, kad ir kas jo lauktų pabaigoje. Šiuolaikiniai pažangūs žmonės įprato teigti, kad ši visata yra bloga, tačiau ji tikrai pagerės. Aš sakau, kad visata iš tiesų gera, net jei ji galiausiai ir pablogėtų. Sakau, kad medžiai ir gėlės, žvaigždės ir lytys ne tik bus geri pabaigoje, bet buvo geri iš pat pradžių. Pradžioje neapsakoma galia žodžiu sukūrė dangų ir žemę. Pradžioje Jis apžvelgė visa, ką buvo padaręs, ir iš tikrųjų matė, kad buvo labai gera.

Šiuos neišvengiamus teorinius samprotavimus (teorija visada neišvengiama) galima populiariau išreikšti taip. Mes turime laikyti egzistenciją žygiu ar didžiu nuotykiu; todėl ją reikia vertinti ne pagal tai, kokius pavojus pakeliui sutiksime, bet kieno vėliava mus veda ir kokius aukštus miestus siekiame užimti. Pavojingiausias dalykas pasaulyje – būti gyvam; gyvajam visad gresia mirtinas pavojus. Bet kiekvienas, kuris to vengia, yra didžiojo būties plano ir eksperimento išdavikas. Eilinis pesimistas – tas, kuris mano, kad geriau jau būtų negyventi – kartoja Iskarijoto nusikaltimą. Dvasine prasme mes būtume pateisinti, jei jį nubaustumė mirtimi. Tačiau mandagiai atsižvelgdami į jo paties filosofiją, nubaudžiame jį gyvenimu.

Vis dėlto toks tikėjimas (kad egzistencija yra iš esmės ir tikslingai gera) susilaukia ne tik nuosekliųjų, niūriųjų pesimistų puolimo. Žmogui, kuris teigia, kad mieliau numirtų, geriausias atsakymas – žarsteklio smūgis per galvą; jis pateisinamas ir logiškas, be to, fizine prasme itin veiksmingas. Bet į moderniosios Europos kultūrą vogčiomis prasiskverbė dar viena samprata, savo ruožtu ne mažiau agresyviai puolanti esminį pasaulio teisingumą. Ji neatrodo tokia pesimistiška, nors ją išugdęs šaltinis (tai yra budizmas) tikrai jį suprantantiems atrodo pilnas pesimizmo. Jis gali pasirodyti – ir, beje, kai kuriems išžymiams, mažai teosofams iš tiesų pasirodo – turįs gryniausio optimizmo broožų. Tačiau šis elitinis pesimizmas iš tikrųjų ir yra negeriausias pasaulyje – bent jau moderniajame pasaulyje. Būtina stabtelėti ir jį atidžiau apžiūrėti.

Pro tūkstančius mažųjų landų į mūsų mąstymą prasiskverbė keista ir nenatūrali idėja. Turiu galvoje idėja, kad vienovė savaime yra gėris; kad visa ko susiliejimas į vienį yra kažin kodėl dvasingas ir kilnus. Visos upės privalo įsilieti į vieną upę, visos daržovės privalo atsidurti viename puode – tai laikoma aukščiausiu, geriausiu būties išsipildymo įrodymu. Berniukai privalo „suvienodėti“ su mergaitėmis, visos sektos turi „sutapti“ su naująja teologija; žvėrys panašėja į žmones, o žmonės – į Dievą; visa ši vienovė savaime yra kilni. Bet juk vienovė, kaip tokia, visai nėra kilni. Meilė yra kilni; bet meilė – tai ne vienovė. Anaipol, tai labai ryškus tapatybių atsiskyrimas. Švepli, nevykę meilės poetai iš tiesų skiedžia, neva įsimylėjusieji tampa „viena siela“, lygiai kaip švepli, nevykę religijos poetai plepa apie sielą, iš-

nykstančią Dieve; bet geri poetai to nedaro. Kai Dante sutiko Beatričę, jis pajuto savo atstumą nuo jos, ne artybę; visi didūs šventieji ekstazės akimirką išgyveno ne pakylėtumą, o savo menkystę. Tai, kas teisinga kalbant apie šiuos rimtus ir didvyriškus dalykus (žinoma, aš nesakau, kad šventieji ir išimylėjėliai niekada nekalbėjo apie vienį, savo vietoje ir tinkamai apibrėžus jo prasmę be galo tinkama) – taigi kas teisinga šiuo atveju, ne mažiau tiks ir kalbant apie lengvesnes, ne tokias esmines nuostabas įvertinimo formas. Norint garbinti, būtina įvairovė ir skirtingumas: būtent įvairovė ir skirtingumas pasaulyje ir yra gerai. Paprasčiausia artuma ir susiliejimas nėra kuo nors išskirtinai puikūs.

Trumpai tariant, ši plati, miglota vienovės idėja ir yra vienas iš reakcioneriškų pasaulio dalykų. Turbūt tai vienintelis kontekstas, kuriame kvailą žodį „reakcioneriškas“ galima vartoti bent kiek prasmingai ir teisingai. Mat šis vyrų ir moterų, tautų ir nacijų suliejimas yra pats tikriausias grįžimas į chaoso ir nesąmoningumo būseną, egzistavusią prieš pasaulio sukūrimą. Žinoma, esama ir kitokios vienovės, apie kurią čia nekalbu; tai tiesos žinojimo ir įvairovės būtinybės suvokimo vienovė. Bet apskritai įvairovė – vyro ir moters atspindys vienas kitame tarsi skirtinguose veidrodžiuose; žmogaus nuostaba susidūrus su gamta, keistenybe, sykiu ir aukštesne, ir žemesne už jį; nesuprantama ir vieniša vaikystės karalija; prisirišimas prie konkrečių vietų ir tam tikrų kraštovaizdžių spalva – būtent ji ir suteikia šiai žemei garbę bei malonę; šie dalykai padaro gyvenimą vertą gyventi ir visą pasaulį vertą saugoti bei ginti. Be to, išlieka geriausia: kaip tik toks požiūris, nesvarbu, įsisąmonintas ar ne, visada buvo ir iki šiol tebėra būdingas milijonams gyvenančių, dirbančių žmonių. Kol keletas pamaiwų nuo pakylės paisto apie „vienovę“ ir paskendimą „Visybėje“, paprasti žmoneliai, gyvenantys visuose senosios mūsų žemės slėniuose, per amžius triūsia, kad atnaujintų įvairovę. Jiems priimta moterį mylėti už tai, kad ji nevyriška, o vyrą – kad jis nemoteriškas. Jiems gražu ir bažnyčia, ir namai, užtat kad abu skirtingi; jiems laukai yra asmeniškai, o vėliavos šventos; jiems ir priklauso egzistencijos dorybė, kadangi tai ne žmonija, o žmonės.

Moderniajam pasauliui dar išliko viltis, nes visos bukos demokratijos tebetiki ta gyvenimo romantika, ta vyrų, moterų ir vaikų įvairove, apie kurią sukurta visa ligšiolinė poezija. Moderniajam pasauliui pavojingiausia tai, jog bukosios demokratijos ištis be galo bukos, o bukausios jos tada, kai yra teisios. Esama pavojaus, kad pasaulį užvaldys nauji oligarchai – pedantai. Ir jei kas nors čia pat paklaus (kaip mėgstama elgtis diskusijų klubuose), kaip apibrėžiamas pedantas, galėsiu tik atsakyti, kad pedantas – tai oligarchas, kuris nėra pats nežino, jog yra oligarchas. Smulkių pedantų būrelis susėda ant aukščiausios pakylės ir vienbalsiai (susirinkime,

kuriame niekas nedalyvauja) nutaria, kad nėra jokio skirtumo tarp vyrų ir moterų visuomeninių pareigų, tarp vyrų ir vaikų socialinio ugdymo. Po jų kojomis urduluoja milijoninė jūra tų, kurie galvoja visai kitaip, kurie visada galvojo kitaip ir visada kitaip galvos. Nepaisant to, jog senąją gyvenimo teoriją palaiko lemiama dauguma, aš anaip tol nesu tikras, kas laimės. Turint galvoje, kaip sunyko teologija ir visos kitos aiškios mąstymo sistemos, žmonės vėl ėmė smarkiai pasikliauti savo instinktais, panašiai kaip gyvūnai. Jų kaip ir gyvūnų instinktai neklysta; tačiau kaip ir gyvūnams, instinktus jiems galima sužadinti. Prireikus rinktis, kas laimės – žvalūs mokslininkai ar pasyvi minia, – aš ilgokai dvejočiau. Tiesa, nėra akimirkos neabejoju, kas laimėti nusipelnė.

Šiuo metu Europa itin susidomėjusi politika, ir iš dalies tai sąlygota nelemto religijos praradimo, iš dalies – teisingo ir seniai laukto visuomeninės nelygybės bei klasinių žiaurumų išnykimo. Tačiau šios priežastys veiks ne amžinai. Religija grįžta iš tremties; labiau tikėtina, kad ateitis bus pilna beprotiškų ir iškreiptų prietarų negu gryno racionalizmo.

Kita vertus, mūsų pastangos išlyginti neregėtą turtinę nelygybę netrukus turi atnešti rezultatų; kokiais nors būdais bus sušvelnintos nevykusio gailėstingumo keliamos kančios; piktavališką anarchiją pakeis kas nors kita – tegu ir geraširdiškas tarnavimas. O kai šiedu svarbiausi rūpesčiai, susiję su visata ir valstybe, nusistovės į tylesnę bei patvaresnę sistemą, iš abiejų konfliktų sukeltų dulkių ims pamažu, viena po kitos ryškėti pradinės, archajiškos tiesos. Santykinai išsprendę antrines problemas, netruksime pamatyti, kaip prieš mūsų akis iškyla pirmųkščiai žmogaus klausimai.

Dabar mes visi darome vieną klaidą: pernelyg sureikšminame politiką. Neretai pamirštame, kokia didžiulė žmogaus gyvenimo dalis nesikeičia, ar jį valdytų sultonas, ar senatas, Neronas ar šv. Liudvikas. Naujos dienos aušra kasdien šlovinga, keltis rytą iš lovos kas kartą nuobodu; maistas ir draugai visada malonūs; su darbu bei svetimais žmonėmis tenka susitaikyti ir juos pakeisti; paukščiai vakarais mielai tupia miegoti, o vaikai – ne, ir taip bus iki pat paskutinio vakaro. Didžiausias pavojus tas, kad sukilę teisingam modernybės maištui prieš nepakenčiamus atsitiktinumus, ko gero, būsime išjudinę tuos dalykus, kurie vieninteliai daro gyvenimą pakenčiamą. Būtų ironiška ir tragiška, jei taip ilgai triūsu siekė poilsio staiga pamatytume, jog nebegalime pagydyti nerimo. Būtų liūdna, jei taip ilgai užsidirbinėję atostogas pamatytume, jog nebemokame nieko kito, tiktai dirbti. Tipiškas modernus žmogus – tai beprotis milijonierius, kuris nėra iš kailio, kad sukauptų pinigų, o sukaukęs net jais nebegali džiaugtis. Yra pavojus, kad visuomenės reformuotojas patyliukais, magišku būdu perims taip savo niekinamo milijonieriaus beprotybę. Gali būti, kad jis pamatys išmokęs statyti žaidimo aikš-

teles, tačiau užmiršęs, kaip jose žaisti. Žodžiais jis ragins siekti taikos ir ramybės, o iš tikrųjų tik skleis savo nervingą irzulį. Įsivėlęs į begalinę kovą už tai, jog vergui būtų suteiktas laisvas pusdienis, jis gali pradėti pik-tai neigti seniausius, prigimtinius dalykus – buvimo smagumą, žmogaus dieviškumą, paprastų daiktų šven-tumą, žemėje egzistuojančią sveikatą ir humorą, kurių vienintelių dėka tas pusdienis gali būti laisvas, o ver-gas bent pusdienį pabūti žmogumi.

Toje modernių laikų frazėje „dieviškasis nepasitenkinimas“ slypi daug pavojų. Žinoma, joje yra ir tiesos; bet tai tik antrinė, savotiška tiesa. Didžiausius krikščionybės ir pasaulio konfliktus sukėlė štai koks fak-tas: kad bet kuriuo konkrečiu atveju paprastai egzis-tuoja dvi, taip sakant, tiesos – sukilimo ir reakcijos. Kartais verta priminti, kad juoda spalva nėra tokia juoda, kaip ją mėgina nusakyti; bet vis tiek ji juoda, ne balta. Lygiai tas pats tinka kalbant apie pasitenkinimo

ir nepasitenkinimo privalumus. Teisybė, ištikus tam tikroms žiaurioms, skausmingoms krizėms, sukeltoms priespaudos ar nešlovės, nepasitenkinimas tampa parei-ga, o gėda turi šaukti kovon tarsi trimitas. Bet netiesa, jog žmogus turėtų žvelgti į gyvenimą su nepasitenki-nimu, nors ir kokių aukštų tikslų siekdamas. Netiesa, kad pradiniame, gryniausiame žmogaus santykiyje su pasauliu, su lytiškumu, skausmu, draugyste, kapais ar oru nepasitenkinimas yra idealas; ne, tai beviltiškas ir niūrus pamišimas. Pusę žmogaus menkutės laimės vilčių lemia jo įsitikinimas, jog mažiukas jo namelis labai dailus, neišvaizdi žmona – žavinga, luošos kojos skaus-mas apskritai visai pakenčiamas, o iškritusios blogos kortos ne tokios jau ir blogos. Ypatingų sukilėlių ir pranašų, šlovinančių nepasitenkinimą, šūksniai, kaip sakiau, kartkartėmis turėtų staiga nuaidėti nelyginant trimitai. Bet šventųjų ir išminčių balsai, ginantys pasitenkinimą, privalo ošti nesiliaudami tarsi jūra. ☩

PROGRAMA

rugsėjo 13 d.

16.00 Konferencijos atidarymas (Viešbutis „Barbacan Palace“, Bokšto g. 19/Šv. Kazimiero g. 12)
Kardinolo A. J. Bačkio sveikinimo žodis

16.15–18.45 I sesija – G. K. Chestertonas ir kultūros atsinaujinimas

Ian Boyd C. S. B. *G. K. Chestertonas – vilties mokytojas.*
Natalia Trauberg. *G. K. Chestertonas sovietmečiu ir dabar.*
Stratford Caldecott. *Vaizduotės evangelizavimas per pasakojimą:*
J. R. R. Tolkien ir C. S. Lewis.
Rasa Drazdauskienė. *Dingęs G. K. Chestertono detektyvų pasaulis.*

19.00 G. K. Chestertono ir Bernardo Shaw debatų inscenizacija.

rugsėjo 14 d.

8.00 Šv. Mišios Arkikatedroje

 (šventotojo Kryžiaus išaukštinimo šventė)

9.30–12.30 II sesija – Visuomenės pagrindai

Vytautas Radžvilas. *Lietuvos atgimimas šiandien.*
Dermot Quinn. *G. K. Chestertonas, Lietuva ir šeima.*
Arūnas Poviliūnas. *Kaip atkuriami kaimo bendruomenė.*
Julius Norvila. *Kaip pilietinė visuomenė atkuriami kasdienybėje?*
Mantas Adomėnas. *G. K. Chestertonas ir šiuolaikinis pasaulis.*

Tarptautinė konferencija

KRIKŠČIONIŠKOSIOS VERTYBĖS IR KULTŪRA ŠIANDIEN

Vilnius, 2004 m. rugsėjo 13–15 d.

14.30–17.30 III sesija – Kultūra ir tapatybė

Vytautas Ališauskas. *G. K. Chestertonas kaip politinis mokytojas.*
Irena Eglė Laumenskaitė. *Ar galime vieni kitais pasitikėti ir kaip?*
Irena Vaišvilaitė. *Laisva valia ir istorija.*
Julius Sasnauskas OFM. *Pastangos tarnauti ir „mažiems“, ir „dideliems“: Lietuvos pranciškonų patirtis.*

18.00–19.45 Seminaras – Menas ir vertybės

 (Lietuvos dailės muziejaus Vilniaus paveikslų galerija, Chodkevičių rūmai, Didžioji g. 4)

Giedrė Jankevičiūtė. *Ko reikia žmonėms: dailė dabartinėje Lietuvoje.*
Nerijus Milerius. *Maišto formos religiniame kine.*

20.00 Kamerinės muzikos vakaras.

 Onutės Narbutaitės „Melodija Alyvų sode“. Groja Vilniaus ir Kauno styginiai kvartetai, Igor Kramarev, dirigentas Romas Gražinis.

rugsėjo 15 d.

9.30–12.00 IV sesija – Asmuo ir ugdymas

Margaret Atkins. *Švietimo praktikos ir gyvenimo tikslai.*
Antanas Saulaitis SJ. *Ugdymas bendruomeniškam gyvenimui.*
Remigijus Vilys. *Ugdanti meninė veikla – asocialumo priešnuodis.*

13.30–16.30 V sesija – Žiniasklaida ir moralė

William Oddie. *Ar žiniasklaida formuoja nuomonę, ar atspindi?*
Bernardas Gailius. *Žiniasklaida ir teisingas procesas.*
Virgis Valentinavičius. *Prietarai Lietuvos žiniasklaidoje.*
Paulius Subačius. *Apie nepaprastumo menkystę ir recenziją kaip tamystę.*

16.45 Baigiamosios diskusijos. Konferencijos uždarymas.

Norinčius dalyvauti konferencijoje kviečiame registruotis ir kreiptis el. paštu: chesterton@takas.lt, tel. 8 52 611 260 ir mob. 8 684 03 421 (Sandra Adomavičiūtė).

APIE CHESTERTONĄ

Jorge Luis Borges

Because He does not take away
The terror from the tree...

Gilbert Keith Chesterton. *A Second Childhood*¹

Edgaras Allanas Poe rašė gryno fantastinio siaubo arba *bizarrierie*² kupinus apsakymus; Edgaras Allanas Poe buvo detektyvinio apsakymo išradėjas. Tai lygiai taip pat neginčijama, kaip ir tai, jog jis nemaišė šių dviejų žanrų. Jis nevertė pono Ogiusto Diupeno nei nustatyti, kokį nusikaltimą padarė Minios Žmogus, nei išaiškinti, kaip šmėkla juodai ir skaisčiai raudoname kambaryje nužudė kaukėtą kunigaikštį Prosperą. Tuo tarpu Chestertonas sėkmingai ir su aistra krėtė tokius *tours de force*³. Kiekviename tėvo Brauno sagos apsakyme iš pradžių yra mišlė, toliau eina demoniško arba magiško pobūdžio aiškinimai, kurie pabaigoje pakeičiami tikroviškais. Meistriškumas nėra vienintelė šių trumpų istorijų ypatybė; jose manau išvelgiaš vieną Chestertono istorijos raktą, Chestertono simbolį arba atvaizdą. Jo schemas kartojimasis tiek metams bėgant, tiek knygoje (*The Man who Knew Too Much, The Poet and the Lunatics, The paradoxes of Mr. Pond*⁴) regis patvirtina, jog tai – esminė forma, o ne retorinė priemonė. Šiais savo užrašais siekiu paaiškinti tą formą.

Bet prieš tai derėtų iš naujo apsvarstyti be galo gerai žinomus faktus. Chestertonas buvo katalikas, Chestertonas tikėjo prerafaelitų viduramžiais (*Of London, small and white, and clean*⁵), kaip ir Whitmanas, Chestertonas manė, jog pats egzistavimo faktas yra toks įstabus, kad jokia nelaimė neturėtų mūsų atleisti nuo kažko panašaus į komišką dėkingumą. Toks požiūris gali būti teisingas, tačiau ne itin įdomus; manyti, kad tai viską pasako apie Chestertoną, reiškia pamiršti, jog tikėjimas yra galutinis protinių ir emocinių procesų sekos etapas, o žmogus yra visa ta seka. Mūsų šalyje katalikai aukština Chestertoną, laisvamaniai jo nepripažįsta. Kaip bet kuris rašytojas, išpažįstantis koki nors tikėjimą, Chestertonas dėl jo yra teisiamas, smerkiamas arba šlovinamas. Taip nutiko ir Kiplingui, kuris

JORGE'S LUIS BORGESO esė „Sobre Chesterton“ pirmąsyk paskelbta jo rinktinėje *Otras inquisiciones* (Buenos Aires: Sur, 1952). Tekstą iš ispanų k. vertė Jūratė Žalgaitė-Kaya.

visada teisiamas dėl jo santykio su Didžiosios Britanijos imperija.

Poe ir Baudelaire'as, kaip ir nerimstantis Blake'o Jurizenas, siekė kurti baimės pasaulį; natūralu, kad jų kūryboje gausu įvairiausių siaubo apraiškų. Man atrodo, kad Chestertonas nebūtų pakentęs, jei jį kaltintų esant košmarų audėju, *monstrorum artifex*⁶ (Plinijus, XXVIII, 2), tačiau jis nuolat neatsispiriamai įklimpsta į siaubingas spėliones. Jis klausia, ar gali žmogus turėti tris akis arba paukštis – tris sparnus; prieštaraudamas panteistams, kalba apie numirėlių, sutiktą rojuje; kad visų angelų choro dvasių veidai – vienas ir tas pats veidas⁷; jis kalba apie veidrodinį kalėjimą; apie labirintą be centro; apie vyrą, prarytą metalinių automatų; apie paukščius ryjantį medį, kuriam vietoj lapų auga plunksnos; išivaizduoja (*Žmogus, kuris buvo Ketvirtadienis*, VI), kad rytiniam pasaulio pakrašty tarytum egzistuoja medis, kuris jau yra kažkas daugiau ir kartu mažiau negu paprastas medis, o vakariniam pakrašty – kažkas panašaus į bokštą, kurio vien architektūra neša blogį. Tai, kas artima, jis apibūdina tuo, kas tolimesnis ir netgi siaubinga; kai kalba apie savo akis, jas vadina Ezechielio (1, 22) žodžiais – *baimę keliančiu kriptolu*, kai aprašo naktį, išstobulina pirmąkartį siaubą (*Apr 4, 6*), ją vadinamas *pabaisa, pilna akių*. Ne prasčiau tai iliustruoja pasakojimas *How I found the Superman*⁸. Chestertonas kalbasi su Antžmogio tėvais; paklausti apie sūnaus, neišeinančio iš tamsaus kambario, grožį, šie primena, jog Antžmogis kuria savo paties grožio kanoną, pagal kurį ir turi būti vertinamas („Šiuo požiūriu jis gražesnis

¹ „Užtat, kad tiktai Jo valia / Baisus išlieka medis“. G. K. Chesterton, *Antroji vaikystė*.

² Keistybių (*pranc.*) (vert. past.).

³ Triukus (*pranc.*) (vert. past.).

⁴ „Žmogus, kuris per daug žinojo“, „Poetas ir pamišėliai“, „Pono Pondo paradoksai“ (vert. past.).

⁵ Londonu, mažu, baltu ir švairiu (*angl.*) (vert. past.).

⁶ Pabaisų meistras (*lot.*) (vert. past.).

⁷ Išplėsdamas Farido ad Dino Ataro mintį („Visur matome tik Tavo veidą“), Džalalas al Dinas Rumis sukūrė eiles, kurias išvertė Friedrichas Rückertas (*Werke*, IV, 222), jose sakoma, kad danguje, jūroje ir sapnuose yra Vienas Vienintelis, eilės šloviną tą Vienintelį, nes jis sujungė į vieną keturis narčius gyvulius, traukiančius Visatos vežimą: žemę, ugnį, orą ir vandenį.

⁸ „Kaip aš radau Antžmogį“ (vert. past.).

už Apoloną. Žiūrint iš mūsų žemesnio požiūrio taško, žinoma...“); paskui prisipažįsta, kad nelengva paspausti jam ranką („Suprantate; jo sudėjimas visiškai kitoks“); dar vėliau nesugeba patikslinti, ką jis turi – plaukus ar plunksnas. Skersvėjis jį nužudo, ir vyrai išneša nežmogiškos formos karstą. Šią teratologinę fantaziją Chestertonas pasakoja juokaujama tonu.

Tokie pavyzdžiai, kurių nesunku būtų rasti ir daugiau, įrodo, jog Chestertonas netroško būti Edgaru Allanu Poe ar Franzu Kafka, tačiau kažkas giliai jo viduje traukė košmaro link, kažkokia slapta, akla ir esminė jėga. Ne veltui savo pirmuosius kūrinius jis paskyrė dviem žymiesiems gotikos meistrams – Browningui ir Dickensui – ginti; ne veltui kartojo, kad geriausia Vokietijoje sukurta knyga yra brolių Grimmų pasakos. Jis keikė Ibseną ir gynė (galbūt neįtikinamai) Rostand'ą, tačiau troliai ir Sagų liejikas iš Pero Giunto sukurti iš jo sapnų medžiagos, *the stuff his dreams were made of*. Šis prieštaravimas, nepastovi priklausomybė demoniškiems norams apibūdina Chestertono prigimtį. Šią kovą, mano galva, simbolizuoja Tėvo Brauno nuotykių, kiekviename iš jų vien protu bandoma paaiškinti nepaaiškinamą faktą⁹. Kaip tik todėl pirmame šio teksto paragrafe sakiau, kad šios istorijos yra Chestertono istorijos raktai, Chestertono simboliai ir atvaizdai. Tai ir viskas, išskyrus tai, kad „protas“, kuriam pakluso Chestertono fantazijos,

buvo kaip tik ne protas, o katalikų tikėjimas, arba kitaip tariant, Platonui ir Aristoteliiui paklūstančių hebrajiškų fantazijų visuma.

Prisimenu dvi viena kitai prieštaraujančias paraboles. Pirmoji yra iš pirmo Kafkos raštų tomo. Tai istorija apie žmogų, kuris prašosi įleidžiamas į Įstatymą. Pirmų vartų sargas jam sako, kad viduje yra daug vartų¹⁰ ir kad visos menės saugomos vienas už kitą galingesnių sargų. Žmogus atsisėda ir laukia. Slenka dienos, metai, ir žmogus miršta. Agonijoje klausia: „Kaip gali būti, kad visus tuos metus, kol laukiau, niekas, išskyrus mane, nepanoro įeiti?“ Sargas jam atsako: „Niekas nenorėjo įeiti todėl, kad šie vartai skirti tik tau. Dabar eisiu ir juos užrakinsiu“. (Kafka komentuoja šią parabolę, dar labiau ją komplikuodamas, devintame „Proceso“ skyriuje.) Kita parabolė – iš Bunyano „Piligrimo kelionės“. Žmonės pavydžiai žvelgia į pilį, saugomą daugybės karių; prie durų stovi sargas su knyga, kuri skirta įeinančiojo vardui užrašyti. Vienas narsuolis prisitartina prie sargo ir jam sako: „Užrašykite mano vardą, pone“. Tada išsitraukia kardą, puola karius, ir pats iki kraujo sužeistas bei juos sužeisdamas, prasiskina kelią ir įeina į pilį.

Chestertonas paskyrė savo gyvenimą antrosios parabolės rašymui, nors viduje kažkas visada traukė rašyti pirmąją. ❧

⁹ Paprastai detektyvinių romanų rašytojai savo užduotimi laiko aiškinti tai, kas supainiota, o ne nepaaiškinama.

¹⁰ Vienų po kitų esančių vartų, kurie įsiterpia tarp nusidėjėlio ir rojus,

vaizdinys yra *Zohare*; žr. Glatzer, N. N., *In Time and Eternity*, New York: Schocken books, 1946, p. 30; taip pat Buber, M., *Tales of the Hasidim*, New York: Schocken books, 1947, p. 92.

Naujasis ŽIDINYS
AIDAI

PRENUMERATA 2004 m.

ŽURNALĄ GALIMA PRENUMERUOTI VISUOSE „LIETUVOS PAŠTO“ SKYRIUOSE NUO KIEKVIENO NUMERIO
ŽURNALAS ĮTRAUKTAS Į „LIETUVOS PAŠTO“ KATALOGO PAPILDYMUS, INDEKSAS 5063

UŽSIENYJE PRENUMERATOS KAINA METAMS (ORO PAŠTU) 50 USD (51 EUR)
ČEKIUS SIŪSKITE Į REDAKCIJĄ ADRESU
TILTO G. 8/3, LT-01101, VILNIUS, LIETUVA

CHESTERTONAS LIETUVAI

„Eugenika ir kitos blogybės“ tada ir dabar

Dermot Quinn

Praeinančio pasaulio apgailėjimas, išvelgiant jo grožį tik tada, kai šis jau pasmerktas išnykti, yra seniausia literatūros tema. Prisiminkime Adomą ir Ievą, nutrenktus į žemę ir pasmerktus galvoti apie prarastą rojų. Prisiminkime Babilono žydus, raudančius Siono, apdainuojamo psalmėse. Prisiminkime toli nuo Trojos atsidūrusį Enėją, be paliovos gręžiantį akis į savo jaunystės miestą. Čia, Vilniuje, prisiminkime ilgesio kupinus žodžius, kuriais prasideda didis lenkų literatūros epas „Ponas Tadas“:

Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikata,
Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato,
Kas jau tavęs neteko. Nūn tave dainuoju
Aš ilgesy grožiu sujaudintas tavuoju.

Šiuose atminimuose juntamas idealus pasaulis, neilgam pasirodęs prieš akis ir tuojau pat atimtas; rojus, kurį kartą pamatęs, niekada nebepamirši. Geriausia jį laikyti platonišku baigtumo troškimu. Mūsų prigimtis, pati mūsų būtybės esmė ilgisi namų, poilsio ir ramybės vietos ir pripažįsta, kad ši vieta ne fizinė, bet metafizinė; tai tikrovės ir visa ko moralumo išvalga. Mes ilgimės to, kas suprantama, darnu ir teisinga, mūsų protas trokšta nuoseklumo ne mažiau negu plaučiai – oro. Siekiame paversti visuma tai, kas pabira, sutaisyti, kas sulaužyta, atnaujinti, kas paseno, išvelgti padrikų duženų vienį. Žinoma, tikslą neretai temdo priemonės, kuriomis jo siekiame. Esame puolę sutvėrimai, Edeno sodų tremtiniai, ir todėl išikimbame klaidingai išivaizduojamų idealų, tikėdamiesi atgauti prarastą laimę privačiose svajonėse apie turtus bei galią arba viešose kalbose apie imperiją ir viešpatavimą. Bet atrodo, tokios didingos abstrakcijos paprastai blogai baigiasi: Marxo proletariato diktatūra, Lenino ar Stalino gulagais, Mao ar Pol Poto masinėmis žudynėmis. Ieškodami pasaulietiško rojaus, randame tik naujas baisingas Golgotas.

DERMOT QUINN – Seton Hallo universiteto Naujajame Džersyje istorijos profesorius. Iki šiol nepublikuotą tekstą iš anglų k. vertė Rasa Drazdauskienė.

Manydami, kad gydome sielas, jas pražudome. Verčiau prisimintume šv. Augustino žodžius – „siela nenurims, kol neras atilsio Tavyje“.

Troškimas grįžti į prarastą pasaulį kelia labai aiškia mintį. Geriausias vaistas nuo nostalgijos – išvis nepalikti namų. Juk tikrai geriau išsaugoti nekaltumą negu apraudoti jo praradimą. Geriausiai pranašais juk laikomi tie, kurių teisumas įrodytas ne tuo, kad jų pranašystės išsipildo, o tuo, kad joms užkertamas kelias. Pražūtį skelbiant pranašas gali laikyti save nevykėliu, jei niekas jo neklauso. Apie tai giliai mąstė toks rašytojas kaip Gilbertas Keithas Chestertonas. 1922 m., tais pačiais metais, kai pats tapo Romos kataliku, jis išleido knygą, pavadintą „Eugenika ir kitos blogybės“. Štai kaip skamba šios knygelės pirmasis paragrafas:

Išmintingiausias dalykas pasaulyje – rekti, kol tavęs dar nesužeidė. Kai jau sužeidžia, rėk nerėkęs. Daug kalbama apie liaudies vaidmenį, bet rimti istorikai žino: daugelis tironijų išitvirtino todėl, kad žmonės pratę atidėlioti veiksmus. Dažnai tironijai būtina pasipriešinti tada, kai jos dar nėra. Beprasmiška neva optimistiškai sakyti, kad idėjos kol kas sklendo ore. Kirvio smūgį galima atremti tik tol, kol jis dar nusileido.

Chestertono argumentas paprastas. Mes esame moralūs veikėjai. Patys kuriame savo ateitį. Tai, ką vadiname namais, turime susikurti patys. Ši tema ryškėja visuose jo rašiniuose – romanuose, pjesėse, eilėraščiuose, dainose. Žmogaus orumas – tai jo laisvė, jo sugebėjimas rinktis. Kliūtys laisvam pasirinkimui – skurdas, vergija, vaizduotės ribotumas – ižeidžia žmogiškumą. Žmogų, privalantį siekti didybės, jos paverčia niekingu tarnu. Kalbėdamas apie pasirinkimo laisvę, Chestertonas, suprantama, nemanė, jog *bet koks* pasirinkimas yra geras. Tai būtų nesąmonė. Jei bet koks pasirinkimas geras, tai pasirinkimo išvis nėra. Pasirinkimas virsta skonio dalyku – iš dėžutės, pilnos viliojančių ir vienodų šokoladinių saldainių, reikia išsirinkti vieną. Ne, Chestertonas kalbėjo apie sudėtingesnę dalyką: idėją, kad mes atsakome už savo gyvenimą, už savo išgelbėtas gyvy-

bes. Gera jau tai, kad patys esame savo likimo kalviai, nesvarbu, gerai ar prastai jį nukalsime.

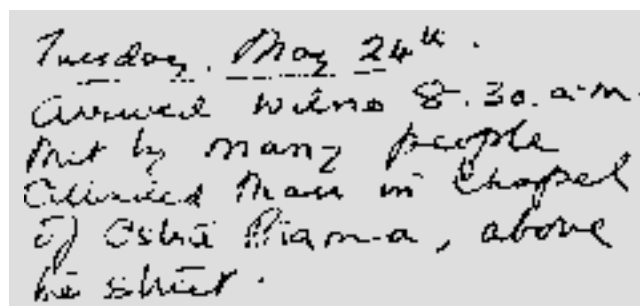
Patys kuriame savo gyvenimą, tačiau tam tikra prasme tai darome ne vieni. Esame moralūs veikėjai, o ne paprasti atomai. Žmogus nėra sala. Esame garbingai priklausomi nuo savo draugų, šeimos narių, artimųjų, Bažnyčios, net nuo pačios valstybės. Šie „maži būreliai“ ir saugo gero gyvenimo raktus. Manydami, kad galime be jų apsieiti, mes ne stipriname, bet ribojame savo autonomiją, sveiką priklausomybę paverčiame nesveika izoliacija, poreikį dalytis verčiame poreikiu kaupti, bendruomenės laisvę padarome savasties kalėjimu. Tikrą autentiškumą pasieksime tik nusprendę būti drauge, dalytis bendrą gyvenimą kaip vyrai ir žmonos, broliai ir seserys, dukterys ir sūnūs. Chestertonas vertino moralinį laisvų žmonių, laisvai bendraujančių tarpusavyje, grožį. Jis jo siekė tautoms, miestams, kaimams, šeimoms, kiekvienam iš mūsų.

Būtent tuo „Eugenika ir kitos blogybės“ buvo tokia pranašiška ir grėsminga, tinkama ne tik aniems, bet ir dabartiniams laikams. Joje rašoma, kaip savarankiškumas virsta kitų nepaisymu, žmonėms susidūrus su vaikų gimdymo ir auginimo problemomis. 1922 m. eugenikos sąjūdis buvo, galima sakyti, dar kūdikis. Jam dar reikėjo gerokai suaugti. Tačiau jau buvo pakankamai brandus, kad galėtų reikalauti ir aprašinėti kontracepcijos priemonės, abortus, sterilizaciją, genetines manipuliacijas, rasės grynumą, silpnapročių naikinimą; šie planai buvo siūlomi empiriškai ir racionaliai, o vėliau, priėmus atitinkamus įstatymus, virto tikrove. Tokia buvo eugenika: ateities pasaulis, išitvirtinęs dabartyje; distopija, apsimetusi žemės rojumi. Jos literatūra buvo niekam tikusi, įstatymai dar blogesni, filosofija – užvis blogiausia. Prisiminkime eugenikos istoriją. Francis Galtonas šį terminą sukūrė dar 1883 m., siekdamas atskirti teigiamą eugeniką – geresnių žmonių būtybių sukūrimą, – nuo neigiamos eugenikos – silpnųjų, ligonių ir nevykėlių naikinimo. Pastarąją eugeniką daugelis biologų laikė vulgaria ir abejotina, užtat pirmoji juos labai traukė. Galtono mokiniai Charlesas Davenportas ir Arthuras Estabrookas netrukus paskelbė labai svarbius tekstus: tai 1905 m. pasirodęs Davenporto straipsnis „Eugenika: žmonių rūšies gerinimas atrankos būdu“ ir po dešimtmečio, 1915 m. išspausdinti Estabrooko straipsniai „Jukesai“, „Virginijos mišrūnai“ bei „Nam šeima“. Šie vyrai (jie visi buvo vyrai) ištobulino, iš esmės sukūrė socialinį darvinizmą kaip labiausiai paplitusią tų laikų filosofiją, siekdami ginti stipriųjų interesus sugalvojo, kaip pseudomoksliskai pateisinti klasių diskriminaciją ir silpnųjų naikinimą (individualiai ar masiškai). Suprantama, socialinio darvinizmo sąlygomis ši pranašystė negalėjo neišsipildyti. Silpnuosius reikėjo sunaikinti, nes jie silpni; stiprieji privalėjo klestėti, nes jie stiprūs. Tikslas nepateisino priemonių. Tikslas ir

buvo priemonė. Tokioje vizijoje nebuvo vietos abipusiškumui, atsakomybei, tikram žmonių bendrumui – meilei.

Taigi eugenika buvo ne tik teorija. Ja buvo grindžiami įstatymai ir socialinė politika. Galtono ir jo bendradarbių dėka XX a. Amerikos istorijoje atsirado gausybė eugenikos sąlygotų įstatymų. 1907 m. Indianoje priimtas įstatymas nurodė prievarta atlikti vazektomiją „išsigimusiems“ šios valstijos kaliniams. Trys ketvirtadaliai emigrantų, atvykusių į JAV iš Rusijos bei Lenkijos, buvo pripažinti išsigimusiaisiais arba silpnapročiais. 1906 m. javainių magnatas J. H. Kelloggas Mičigano valstijos miestelyje Battle Creek įkūrė Rasės gerinimo fondą ir finansavo 1914, 1915 bei 1928 m. surengtas konferencijas, skirtas genetiniam potencialui gryninti. Kiekvienas žmogus, rytą pylėsis į dubenėlį jo gaminamus pusryčių dribsnius – „saulės spindulius kiekvienoje dėžutėje“, – padėdavo pasiekti, kad kai kurie žmonės niekada nematytų saulės šviesos. Amerikos Eugenikos draugija leido laikraštį ir reklamavo „Sportiškesnių šeimų konkursus“. Vienoje iš jos surengtų keliaujančių parodų Filadelfijoje 1926 m. buvo eksponatas, išpėjantis, jog „kai kurie amerikiečiai nuo gimimo yra našta kitiems“ ir žybciojančiomis lempelėmis rodantis pražūtingas socialines pasekmes, kiliančias, nevisaverčiams individams leidus nevaržomai daugintis.

Iš kur tokia sėkmė? Atsakymas iš dalies sociologinis. Didžiausias sąjūdžio ginklas buvo jo *gemütlich* mandagumas, jo jaukumas. Eugenika – tai aukštesnės klasės genetika, skirta buržuazijai. Kas galėtų ginčytis su tokiomis sąvokomis kaip grynumas ir sveikata, dorybė ir gyvybingumas? Galtonas, Kelloggas ir jų bendradarbiai atrodė švarūs, padorūs, protingi, racionalūs žmonės: tikriausi sveiko proto apaštalai. Todėl jie buvo linkę varuoti eufemizmus. Kaip pastebėjo Chestertonas, tik sterilizuota kalba jiems padėjo nuslėpti sterilizaciją. Tik žadėdami laimę, jie galėjo nuslėpti siaubą. Ilgomis ir iškilmingomis kalbomis jie neišivaizduojamus dalykus paversdavo pagrįstais, šurpius – nuostabiais. Chestertonas niūriai juokavo, kad kai rasizmo teoretikas sako: „piliečių turimos įtikinėjimo ir net prievartos galios tu-

Tuesday, May 24th.
 Arrived home 8.30 a.m.
 Met by many people
 at the main in Chapel
 of St. John's, above
 the street.

Chestertono dienoraščio 1927 05 24 įrašas:
 Aušros vartuose išklaudytos Mišios

rėtų suteikti jam realią galimybę užtikrinti, kad ankstesnes kartas kamavusi ilgaamžiškumo našta netaptų nepakeliamai sunki, ypač moteriškos lyties atstovėms“, iš tikrųjų jis turi galvoje: „nužudyk savo motiną“. Tiesą pasakius, Chestertonas apsiriko. Skaitant ankstyvuosius eugenikos traktatus, labiausiai į akis krenta tai, kad juose nėra jokių eufemizmų, kad juose be jokios gėdos propaguojamas silpniesniųjų naikinimas kaip socialinė politika. Pasiklausykime Madisono Granto, turtingo Niujorko teisininko, Jeilio absolvento, kurio bestseleris „Didžiosios rasės išnykimas“ (*The Passing of the Great Race*) išleistas 1916 m.:

Griežta atrankos sistema, eliminuojanti silpnuosius ar netikėlius – kitaip tariant, socialinius nevykėlius, – leistų per šimtą metų išspręsti šį klausimą, o kartu padėtų atsikratyti nereikalingų asmenų, kurių pilni mūsų kalėjimai, ligoninės ir beprotnamiai. Patį tokį individą bendruomenė gali jam gyvam esant maitinti, ugdyti ir saugoti, bet valstybė sterilizacijos pagalba turėtų pasirūpinti, jog jo giminės linija juo ir baigtųsi, nes kitaip ateities kartas prislėgs nuolatos auganti neprotingo sentimentalizmo našta. Tai praktiškas, gailestingas ir neišvengiamas problemos sprendimas, jį galima taikyti vis platesniam visuomenės atstumtųjų ratui, pradedant nusikaltėliais, ligoniais ir pamišėliais, vėliau apimant ir tuos tipus, kuriuos veikia dera vadinti silpnais, o ne išsigimusiaisiais; galiausiai turbūt bus apimti ir netikusių rasių atstovai.

Arba prisiminkime Davidą Herbertą Lawrence'ą, romano „Ledi Čaterli meilužis“ autorių, šlovinusį laisvą seksualumo išraišką, gynusį Apšvietą represijų laikais. Gerokai anksčiau už Dachau ir Treblinką jis siūlė sistemingai naikinti netikėlius žodžiais, kurių neatsisakytų nė Hitleris su Mengele. Tiesą pasakius, jo siūlomas metodas – užliūliuoti aukas, sukuriant joms apgaulingą saugumo ir gerovės pojūtį, – stulbinamai primena metodus, taikytus Aušvice ir Birkenau:

Jei būtų mano valia, aš pastatytčiau mirties kamerą, didžiulę kaip Krištolo rūmai, kur tyliai grotų karinis orkestras ir ryškiai švytruotų kinematografo paveikslai; tada išeičiau į siauras gatveles ir užkaborius, surinkčiau juos visus – ligotus, neišsivysčiusius, luošius – ir atvesčiau ten; vesčiau švelniai, jie dėkodami droviai šypsotųsi, o orkestras tykiausiai griežtų Aleliuja.

Čia eufemizmų nedaug. Jausmų neslėpė ir kitas racionalistas, Herbertas George'as Wellsas. „O kaipgi Naujoji respublika elgsis su žemesniosiomis rasėmis?“, – klausė jis 1902 m. išleistuose „Lūkesčiuose“ (*Anticipations*). „Su juodaodžiais, geltonodžiais, su civilizuota pasaulį edančiais termitais – žydais?“ Atsaky-

mas buvo aiškus. Sumenkinti iki gyvulio statuso, šie žmonės lauktų tik pelnytų mirties: žinoma, beskausmės, bet vis dėlto mirties. Beje, atkreipkite dėmesį į kolektyvinius įvaizdžius. Ir Lawrence'as, ir Wellsas kalba apie mases, minias, gaujas: niekur nemini konkrečių žmonių, kieno nors sūnaus ar dukters. Kaip sako Normanas Davisas ir Johnas Carey, „svarbu nepamiršti, kad „masės“ neegzistuoja ir niekada neegzistavo“. „Minias kartais matome, bet masės, visų galimų minių suma – tai masės metafizine prasme, metafora, paverčianti kitus žmones konglomeratu ir atimančiu iš jų individualumą, kurį mes priskiriame sau ir kitiems savo pažįstamiems žmonėms“.

Tai ką gi Chestertonas rašė apie šį sąjūdį? Kodėl šiandien turėtume jo klausyti? Atsisakęs jam būdingo gerasirdiškumo, jis išpėjo, kad eugenika – tai ne ateities užgaida. „Kai aš kalbu apie eugenikos sąlygotus įstatymus arba eugenikos valstybės įsigalėjimą, – rašė jis, – žmonės mano, jog kalbu apie kokią nors Laiko mašiną – nesvarbu, gerą ar blogą daiktą, su kuriuo turės susitaisyti nebent jų proproproanūkiai“. Visiškai ne, teigė jis:

Eugenikos valstybė jau atsiranda. Šios šalies vyriausybė pritarė pirmajam eugenikos įstatymui, jį plojimais pasitiko abi Parlamento rūmų partijos. Aš jį pavadinsiu Silpnapročių įstatymu – ir trumpumo sumetimais, ir dėl to, kad toks pavadinimas visiškai tikslus. Šis įstatymas reikalauja įkalinti kaip pamišėlius tokius žmones, kurių joks gydytojas nepavadinotų pamišusiais. Pakanka, kad koks nors gydytojas juos pavadintų silpnapročiais... tai absoliučiai idiotiškas paistalas apie „asmenis, kurie pajėgūs pelnyti pragyvenimą palankiomis sąlygomis“, tačiau „nepajėgūs pakankamai apdairiai tvarkyti savo reikalų“ – būtent šitaip visi pasaulio žmonės kalba apie artimiausius savo kaimynus. Ne tik atvirai tvirtinama, bet aktyviai raginama tokiomis priemonėmis užkirsti kelią bet kuriam asmeniui, propagandistams pasirodžiusiam nepakankamai protingam, turėti žmoną ir vaikų. Bet kuris surūgęs valkata, drovus darbininkas ar ekscentriškas kaimietis puikiausiai tenkina sąlygas, sukurtas tramdyti žudikams maniakams. Tokia yra padėtis ir tokia šio įstatymo prasmė. Anglija pamiršo feodalinę valstybę; tai galutinė industrinės valstybės anarchija, kuri – galima pritariti pono Belloco teorijai – artėja prie tarnų valstybės; distribucijos valstybe jos kol kas turbūt negalima pavadinti, o socialistine valstybe – juo labiau ne. Tačiau jau gyvename eugenikos valstybėje, ir mums nelieka nieko kita, tik sukilti.

Šią ištrauką vertėjo pacituoti, nes joje rasime tris pagrindinius Chestertono požiūrio į eugeniką aspektus. Pirmasis susijęs su jos grubiu utilitariškumu. Antrasis –

su apgaulingu pasitikėjimu medicinos mokslais. Trečiasis – su perdėtu valstybės vaidmeniu.

Imkime pirmąjį. Eugenikos propaguotojai net nemėgino slėpti savo pamatinio įsitikinimo, kad žmonės yra ne asmenys, bet objektai. Tapatybė ir individualumas būdavo naikinami, siekiant kolektyvinės laimės, apibrėžiamos kaip sveikata, gyvybingumas, žvalumas ir energija. Genetinis manipulatorius žmones apibrėžia pagal jų paskirtį ir teikiamą naudą. Jų vertė išryškėja įvairiais būdais – gimstant, dauginantis, dirbant, mirštant. Jų užduotis – būti ėmėjais, gamintojais, pirkėjais, pardavėjais: jokių būdu ne *savimi*. Juos apibrėžia veikimas, ne būtis. Eugenikai neturėjo jokios prasmės idėja, kad žmogus gali atsiskleisti savo žmogiškumu. Ekscentriškumas, ekstravagancija, juokas: tai vis nepadorūs ir lengvabūdiški gyvenimo trukdžiai. Eugenika – medicinos mokslu paversta tokio utilitariškumo versija. Būtent todėl – pereiname prie antro Chestertono išskirto aspekto – jos aukštieji kunigai buvo gydytojai. Jiems buvo patikėta spręsti svarbiausius klausimus: kuris žmogus sveikas, kuris ne, kuris vertingas, kuris ne. Atkreipkite dėmesį, kad moraliniai sprendimai – kaip gyventi, kaip mirti – rėmėsi ne moraliniu pagrindu. Ne, jie iš esmės virto medicinos dalimi. Gyvenimo ir mirties mechanikos išmanymas pradėtas

laikyti etiniu jų supratimu, tarsi mechanikas, remontuojantis jūsų automobilį, kartu įgytų teisę jums paliepti važiuoti į Viena arba Vilnių. „Mes kviečiamės gydytoja, kad išgelbėtų mus nuo mirties, – primena Chestertonas, – o kadangi mirtis laikoma blogiu, jis turi teisę skirti keisčiausias ir įmantriausias tabletes, kurias laiko pajėgomis išgydyti mirties nelemtis. Jis neturi teisės skirti mirties kaip vaisto nuo visų žmogaus nelaimių. Ir kadangi jis neturi moralinio autoriteto primesti žmonėms naujos laimės koncepcijos, tai lygiai taip pat jis negali primesti ir naujos dvasios sveikatos koncepcijos... Jei jis mane laiko silpnapročiu, tai visai gali būti,

kad aš jį irgi tokiu laikau. Dažnai taip ir būna.“ „Eugenika ir kitos blogybės“ – pasmerkimas tų bukalgalvių gydytojų, kuriems neužtenka proto apsiriboti gydymu.

Tačiau čia buvo ir ironijos, kurios tie patys gydytojai nepastebėjo. Medicina netruko skaudžiai pajusti išsityrynus ribas ir griuvus autoritetą, kurį ji turėjo moralės filosofijai ir su ja susijusiems mokslams. Liovesi būti

ligonių gydytojais, medikai dabar privalėjo suprasti politiką, ekonomiką, socialinę antropologiją, žmogiškosios elgsenos mokslus ir industrinės visuomenės poreikius. Daugelis jų būtų mieliau pasirinkę ankstesnį darbą – skirti mikstūrą nuo kosulio. Eugenikai suteikė netinkamą valdžią ne tiems žmonėms. Tikėjimas mokslu – seniausia Apšvietos svajonė – atrado naują klasę, kuriai patikėjo sunkiausius sprendimus apie gyvenimą ir mirtį. Šie sprendimai priklauso žmonėms, gyvenantiems ir mirštantiems: mums visiems. Perduodami juos naujajai kunigijai, nedarome gero nei sau, nei jiems.

Galiausiai pažvelkime į perdėto valstybės vaidmens problemą. Chestertonas priešinosi eugenikai, kadangi ši, išplėsdama valstybės galias, ją gadino, garbingus piliečio ir valdžios santykius paverdama negarbingais, kupiniais abiem gresiančių pavojų. Tai viena iš jo seniausių temų, besireiškianti (visuose raštuose) aiškia simpatija smulkiems, o ne stambiems dalykams, vietiniams, o ne bendriems, individualiems, o ne kolektyviniams. Gydytojai peržengė savo įgaliojimų ribas, sprenddami ne tik kas turi gyventi, o kas – mirti, bet ir kodėl; lygiai taip pat valstybė prisiėmė nepelnytą valdžią, kišdamasi į reikalus, esančius šeimos kompetencijoje: sprendimus, turėti ar neturėti vaikų, kaip juos auginti, kaip juos my-

Jan Buřhak. Aušros vartai. XX a. 4-as dešimtmetis. Fotografija. LVIA

lėti. Jis nebuvo šeimos fundamentalistas. Ar manė, kad tik tėvai gali spręsti, kas jų vaikams geriausia? Žinoma, ne. Ar manė, kad valstybė negali kištis jokiais aplinkybėmis? Irgi ne. Jis nebuvo libertaras. Nemanė, kad valstybei trūksta etinio matmens. Neteigė, jog moralinis bendruomenės sutarimas gali reikštis vien tik kaimynų, šeimos narių ir draugų rate. Vyriausybė turėjo savą vaid-

menį. Chestertonas tvirtino, kad ji turi pripažinti šio vaidmens ribas, savo veiksnio išlygas. O svarbiausia – ji turi suvokti, jog siekimas moralizuoti piliečius – geriausias būdas juos demoralizuoti. Gerovės valstybėje mūsų problemos priskiriamos kam nors kitam. Vyresnysis Brolis reiškia, kad mes nebeprivalome su kitais broliškai elgtis ir negalime patys tokio elgesio reikalauti. Valstybė-auklė piliečius paverčia žindukliais.

Dabar jau turėtų būti visiškai aišku, apie ką kalbu. Tvirtindamas, kad ne pranašauja ateities pasaulį, o tik aprašo savąjį, Chestertonas iš tiesų numatė mūsų laikų tikrovę. Eugenikos valstybė pradėjo kurtis prieš šimtą metų. Dabar ji įleidusi gilius šaknis, jos buvimą gerokai sustiprino medicinos mokslų „pažanga“, nelydima moralinių apmąstymų ar suvokimo, kad mokslas pats savęs nepatvirtina, kad tai nėra tikslas savaime, kuriam nereikia jokio kito pateisinimo. Daugelio baisybių nereikia nė vardyti. Pavyzdžiui, nekalbėkime apie abortų dažnumą. Tai kasdieniškas, klaidus, tačiau nuostabos nekeliantis reiškinys vienkartinų prekių ir paslaugų pasaulyje, kur viską lemia vartotojo pasirinkimas. Ne kalbėkime ir apie abortų lengvapėdiškumą, pvz., tai, jog gyvybę galima sunaikinti vien dėl to, kad kūdikis gali gimti su vilko gomuriu, šlubas ar ne mėlynomis akimis. (Apie pirmuosius du atvejus Britanijoje neseniai daug kalbėta; paskutinis, kaip netrukus pamatysime, – tik laiko klausimas.) Galiausiai nekalbėkime apie orveliškus eufemizmus, atsisakykime džiugios mirties leksikos: pvz., tvirtinimo, kad amniocentezė padės išnaikinti Dauno sindromą (arba cistinę fibrozę, ar dar ką nors), kai iš tikrųjų pasitelkiant ją sunaikinami žmonės, turintys Dauno sindromą, cistinę fibrozę ar dar ką nors. Nė vienas šių dalykų neturėtų sukelti nuostabos. Jie paremti klaidinga žmogaus autonomijos samprata, tai eugenikos valstybės kasdienybė, jos prekybinė valiuta. Nevertėtų šlovinti Chestertono už tai, kad jis aprašė tokius paprastus ir aiškius dalykus.

Verčiau pagalvokime apie naujas manipuliacijas genetinė medžiaga, kurias dabar taip lengva atlikti. Pagalvokime ir apie tai, kad šias manipuliacijas lydi kitos: tai naujas kalbos, moralės, šeimos gyvenimo, pačios žmogiskumo sampratos plastiškumas – vaikus kurti ir atimesti, gydyti ir užsakyti taip lengva, kaip įplakti į ometą dar vieną kiaušini. Galiausiai pagalvokime apie tris atvejus, kurių nė vienas nėra itin ypatingas, bet visi savitai simboliški. Jie liudija apie tai, kad eugenikos valstybėje žmogaus vaisingumas ir pats žmogaus gyvenimas virto preke. Šie atvejai Britanijoje laukia teismo nuosprendžio ir viešosios nuomonės įvertinimo, nors galima sakyti, kad juos jau nulėmė utilitarizmo filosofai. Teismams lieka tik patvirtinti pastarųjų sprendimą.

Pirmas atvejis – Helen McCrave. Jis nelabai gerai žinomas, tačiau gana įdomus. Ponia McCrave kiaušintakiai užakę, ji norėjo pastoti *in vitro* fertilizacijos (IVF)

būdu. Prieš dvidešimt metų tai būtų sukėlę diskusijų. Dabar jau nebe. Toks gydymas tapo įprastu, moralinių problemų nekeliančiu dalyku: motinos susilaukia kūdikių, kurių anksčiau jokių būdu nebūtų galėjusios turėti. Tačiau abejonės ne visai išnyko. Galima sakyti, kad jos pranašiškos. Kai tik intymūs gimdymo aspektai virsta „procedūromis“, kai įsikiša komercijos elementas, verslo interesai ima temdyti meilę. Taip nutiko ir poniai McCrave. Norėdama gauti IVF gydymo kursą, kuris

Gilbert Keith Chesterton

šiai jai būtų per brangus, moteris pasirašė kiaušinėlių donorystės sutikimą – pusę apvaisintų kiaušinėlių ji turės atiduoti kitoms moterims. Nuo šio susitarimo priklausė jos gydymas – taigi ir galimybė turėti vaikų. Tai išivaizduokite jos išgastį sužinojus, kad gydymo testai negalima, nes ji nėra mėlynakė blondinė. Moterys, turėjusios gauti jos kiaušinėlius, norėjo būtent tokių vaikų ir atsisakė kitokių donorų pagalbos. Žinoma, kaip visada eugenikoje, čia neapsieita be klasinių motyvų. Gal būtent jie ir yra svarbiausi. Neturtingi žmonės egzistuoja tam, kad parūpintų turtingiesiems vaikų arba galimybę jų turėti. Tačiau net atmetus šį reikalo aspektą, teisme byla atrodo labai neaiški. Ponia McCrave neturi jokių teisių. Ji pasirašė susitarimą ir privalo jo laikytis. Tai finansų, o ne vaisingumo klausimas. Be to, principas jau seniai įtvirtintas. Remiantis Britanijos Žmogaus vaisingumo ir embriologijos taryba – dariniu, atsakingu už šių klausimų reglamentavimą – „egzistuoja praktinės veiklos taisyklės, ir klinikos jų laikosi... Jose rašoma, kad imant donorų spermą arba kiaušinėlius reikia stengtis donorų bruožus kiek įmanoma priderinti prie gavėjų bruožų“. Taip juodu ant balto surašė savo taisyklės eugenikos

valstybė, pasinaudojusi Britanijos valstybės tarnautojais – o juk prieš tokią hitlerišką valstybę šie tarnautojai prieš šešiasdešimt metų aktyviai kovojo.

Antras atvejis – Natalie Evans. Ši problema sudėtingesnė; jai keliaujant po Britanijos teismus galima numatyti, kad netrukus su panašiais kazusais susidurs ir Lietuvos teisininkai. Prieš kelerius metus, būdama dvidešimt kelerių metų, panelė Evans sužinojo turinti priešvėžinių ląstelių; jai pašalintos kiaušidės. Keletas kiaušinėlių buvo išsaugoti ir panaudojus IVF gydymą apvaisinti tuometinio jos draugo sperma. Gemalai užšaldyti ir laukia gimdos. Ar tai bus panelės Evans gimda? Taip, sako ji. Ne, sako jos draugas, kuris dabar jau nebenori, kad šie gemalai atsidurtų kieno nors gimdoje, juo labiau buvusios draugės. Jis sako, kad apvaisintus po jų draugystės gemalus reikia palikti, kad šie pražūtų, kadangi ir pati draugystė neatlaikė šiuolaikiniam meilės romanams kylančių išmėginimų. Panelė Evans išsiskyrė su draugu, tad negimę jų palikuonys turėtų irgi būti sunaikinti, taip galutinai patvirtinant išsiskyrimą. Logiškai maštant, tai beveik tas pats, kaip bet koks kitas abortas. Remiantis Britanijos Žmogaus apvaisinimo ir embriologijos aktu, panelės Evans buvęs draugas turi teisę reikalauti, kad gemalai būtų „palikti pražūčiai“. Tačiau panelei Evans šie užšaldyti laboratorijos mėginiai be galo brangūs; tai jos vienintelė galimybė susilaukti kūdikio. Į draugo reikalavimą ji atsako klausimu: kodėl IVF atveju tėvas turi teisę reikalauti sunaikinti gemalus, kuriuos sukuriant jis pats dalyvavo, o tas pats tėvas, apvaisinęs moterį, neturi teisės spręsti, daryti jai abortą ar ne? Klausimas atrodo logiškas, tačiau kol kas panašu, kad įstatymai ne jos pusėje.

Trečias ir sudėtingiausias atvejis susijęs ne su gemalu, esančiu *in vitro* arba *in utero*, bet su egzistuojančiu žmogumi: jau gimęs vaikas sunkiai serga anemija, ir tam, kad jis išgyventų, būtinos kamieninių ląstelių injekcijos. Ląsteles reikėtų imti iš vaiko dvynio bambagyslės, bet dvynio nėra. Taigi jį reikia sukurti. Žinoma, šis pavyzdys pažadina giliausius mūsų jausmus, tačiau ir spręsti reikia labai atsargiai. Vaiko, Joshua Fletcherio, tėvai kreipėsi į Žmogaus vaisingumo ir embriologijos tarybą, prašydami sušvelninti reikalavimus ir leisti sukurti mirštančio vaiko dvynį – kloną; tada būtų galima atlikti injekcijas. Būtų sukurti keli gemalai, tinkamiausias išsaugotas, išodintas į ponios Fletcher gimdą, o visi kiti išmesti kaip nebereikalingi. Britanijoje galioja griežtesnės taisyklės negu JAV. Šių metų liepą Britanijos taryba sutiko taisyklės sušvelninti. Daugelis mūsų taip pasielgtų, susidūrę su mirštančio vaiko poreikiais. Toks poelgis atrodo padorus, protingas, žmogiškas. Bet sunkūs atvejai ne visada pasitarnauja teisei. Ar viskas apgalvota? Ar tikrai norime pasaulio, kuriame vaikai auginami organams, DNR – bet kam, ką jie duoda? Tai buvo Aušvico ir Belseno pasaulis. Ar tarybos nariai nori

matyti visuomenę, kurioje brolis ar sesuo sukuriama vien tik todėl, kad jo reikia kitam vaikui? Ar jie išsivaizduoja laikus, kai sprendimus apie žmogaus gyvenimą ar mirtį lems technologijos pažanga ar laikinos emocijos? Ar jie tiki, kad autentiškas gyvenimas turi būti ilgas – kad vaikas turi sulaukti 80, 90, 100 metų, o kad tai užtikrintų, jo broliai turi mirti ar gimti? Tai primena evangeliją, apverstą aukštyn kojomis. Nėra didesnės meilės už šią, sakoma naujoje evangelijos versijoje: kad gyvybė būtų sukurta vien tik tam, jog netrukus būtų sunaikinta, kad meilės veiksmas būtų nulemtas įstatymo. Į Kasandros klausimą – kuo visa tai baigsis? – jau atsakyta. Štai kuo. Dabar. Chestertono vizijos virto košmariška tikrove.

Helen McCrave, Natalie Evans ir Joshua Fletcherio tėvai nėra vieninteliai naujosios eugenikos valstybės piliečiai ir jos aukos. Tūkstančiams nematomų asmenybių nebuvo dovanota gyvybė, nes niekas nesuvokė jų žmogiškumo. Žinoma, mes galime sukurti rimtas priežastis šiems dalykams pateisinti, susitaikyti su eugenikos siūlomą apgaulingu tobulumu, pritarti idėjai, kad egzistuoja tinkamų ir netinkamų žmonių klasės, ir pastarosios paskirtis – pailginti pirmosios atstovų gyvenimą, padaryti jį patogesni ir malonesni. Jei Alzheimerio ligą galima gydyti ar net išgydyti, pasinaudojus gemalų medžiaga, tai kodėl to nepadarius? Jei galima išnaikinti Parkinsono ligą, pagaminus dar daugiau kamieninių ląstelių, tai kas gali sustabdyti jų auginimą ir naudojimą? Jei mirusios motinos kūdikis gali būti išnešiotas skolintose jos pusseserės iščiose, tai kodėl ne svetimo žmogaus? Ir taip toliau. Pakanka susitaikyti su utilitariškumu, prilyginti žmogų objektui, ir atsakymai į šiuos klausimus virsta paprasčiausiais apskaičiavimais. Sprendimas, kas turi gyventi ir kas turi mirti, pasidaro nebe kokybinis, bet kiekybinis, pvz., Švedijoje idant būtų paliktas gyvas, gali prireikti aukštojo mokslo diplomo, o Kambodžoje – ne. Viską spres atsitiktinumas. Beveik kaip Pol Potas.

Todėl „Eugenika ir kitos blogybės“ kalbėjo ir apie anuos laikus, ir apie šiandieną. Ji mums primena, kad mokslo vizionieriai dažnai turi vieną trūkumą: jiems trūksta ir mokslingumo, ir vizijos. Daugelio jų idėjos buvo visiškai niekai, ir nors jas buvo galima pagrįsti tam tikrais genetikos duomenimis, ne mažiau atsirastų ir prieštaraujančių duomenų. (Šiandien tai galima pritaikyti klonavimo problemai.) Tačiau skaudžiausia stebėti išsigimusią vaizduotę. Piešdamas pasaulį be ligų, tvarkingą ir vienodą kaip pasiturintis priemiestis, kurio gyventojai laimingi ir be nuodėmės, mokslininkas utopistas tarsi išleidžia iš akių pačią žmoniją – kūrybišką, ekscentrišką, melancholišką ir laisvą. Esama ir kitokių vizijų. Geriau paklauskime vienos iš jų – tai vienos moters laiškas Londono laikraščiu *Times* (2004 07 12), iškilus į viešumą Natalie Evans istorijai. Britanijoje

galioja moralinė nuostata, kad abortai turi būti prieinami, kadangi kai kurie tėvai nesugeba susidoroti su tėvyste, todėl negalima vaikams leisti gyventi sunkiomis sąlygomis. Laiško autorė išreiškė priešingą nuomonę. Tereikia trupinėlio logikos bei vaizduotės, kad pamatytume, jog gyvybės, kurias taip sėkmingai valdome, nepriklauso mums, jų negalima savintis ir naikinti, tai ne prekės ir ne daiktai, bet žmonės.

Mano sūnus mirė nuo narkotikų. Jam gyvenant su žmona, pastaroji du kartus pastojo – vieną kartą prieš jiems susituokiant, kitą po to. Abu kartus ji pasidarė abortą; antrą kartą motyvavo tuo, kad ji vadovauja daug darbo reikalaujančiai įmonei ir jaučia, kad nesusidoros su kūdikio auginimu. Aš pasisiūliau prižiūrėti jos verslą ir leisti jai tris mėnesius paauginti kūdikį. Ji atsisakė, ir man teko vežti savo verkiantį sūnų į kliniką, kur buvo daromas abortas. Jis taip ir neatsigavo.

Maniau, gal mano sūnaus žmona baiminasi dėl ateities vaiko, gyvenančio tokioje nestabilioje, gal net pavojingoje šeimos aplinkoje... Labai ją užjaučiau, palaukiau jos apsisprendimą ir beveik įtikinau save, kad ji teisi. Praėjus daugeliui metų, kai mano anūkai jau būtų paaugliai, supratau, kad klydau. Dabar žaisdama su patenkintais savo anūkais – kito sūnaus ir jo žmonos vaikais, – dar labiau jaučiu netektį.

Svarbiausia – ne pasirinkimas. Reikia kalbėti apie neišmanymą, bailumą ir žmogžudystę.

Chestertonas būtų sutikęs. Apžvelgę mūsų laikų moralės griuvėsius – susprogdintus, sugriautus gyvenimus, „be laiko išplėštus iš iščių“, – turėtume labai gerai pagalvoti. Prieš palikdami namus, prieš iškeliaudami į nykią technologijų dykumą, prieš atsisveikindami su Edenu, Itake ar Lietuva, turėtume savęs paklausti, ar nepradėsime tuoj pat gailėtis, kad išėjome. Atsakymas, manau, paprastas: pradėsime, ir labai greitai. Juk jau čia esame. „Turbūt jums labai baisu matyti sugriautus savo namus“, – pasakė Chestertonas jaunam kareiviui, lankydamasis šiuose kraštuose. Kareivis jam parodė griuvėsius, likusius Raudonajai armijai pasitraukus iš Varšuvos. Mūsų namai irgi sugriauti, galėtume jam atsakyti. Moralės visata, kitados išdidžiai stovėjusi, dabar sugriuvo. Bet kareivio atsakymas buvo netikėtas. „Mes visi kareiviai; gyvenimas sunkus ir baisesnis. Aš visai nepykstu už tai, ką jie čia padarė. Iš tikrųjų pykstu tik dėl vieno dalyko. Tuoj parodysiu“. Chestertonas užbaigia savo pasakojimą apmąstymu, kuris virsta malda:

Ir jis nuvedė mus ilga, tuopomis apaugusia aleja; jos gale stovėjo Švenčiausiosios Mergelės statula, kuriai šūviais buvo numušta galva ir rankos. Tačiau rankos buvo iškeltos; kad ir kaip būtų keista, šios žaizdos dar labiau įprasmino užtarimo motyvą – ji meldė gailestingumo negailestingai žmonių giminei.

Gali ateiti diena, ir labai greitai, kai net šis užtarimas neišgelbės mūsų nuo mūsų pačių. ☒

Juozapas Stakauskas
LIETUVĄ IR VAKARŲ EUROPA XIII AMŽIUJE

1934 m. Kaune dienos šviesą išvydo istorinė monografija, kokios Lietuvoje dar nebuvo. Jos autorius taip aprašė Lietuvos ir Vakarų Europos santykius XIII a., kad praėjus lygiai septyniasdešimčiai metų jo veikalas lieka geriausia tokio pobūdžio sinteze ir suteikia vis naujų impulsų istorijos tyrinėtojams. Jis paaiškina, kaip vakarietiškos politinės bei kultūrinės kategorijos keičia Lietuvos kilmingųjų mąstyseną ir kaip šios transformacijos metu Lietuva atsiveria Vakarų pasauliui.

Įvairialypis tolesnės raidos pavėkslas vis labiau ryškėja šiuolaikinių tyrinėtojų darbuose, tačiau tokių ieškojimų išeities taškas – Juozapo Stakausko monografija „Lietuva ir Vakarų Europa XIII amžiuje“.

Rimvydas Petraitis

AIDAI
historicus

Naujas miestas ir kultūros dilemos

TOMAS DAUGIRDAS

Šiandien eidamas Vilniaus miesto centru negali nepastebėti nenumaldomai į viršų kylančių būsimų Valdovų rūmų sienų. Nesvarbu, pritartume jų statybai, numatydami būsimas erdvas sales, ar bodėtumėmės kaip monstru, turime pripažinti juos esant nauju kultūros reiškiniu. Ne tik Vilnius, bet ir joks kitas Lietuvos miestas iki šiol neturėjo tokio iš istorinės nežinomybės ištraukto bei kultūrinės traukos centru daromo pastato. Kita vertus, kitame Neries krante kyla tarsi naujas miestas mieste, nesukėlęs jokių rimtesnių diskusijų. Šiandien Vilniuje ryškėja naujai įprasminutų vietovių pavidalai, kuriamos naujos miesto kultūros prasmės. Jų radimasis taip pat reiškia, jog kinta ir miesto vieta kultūros visete.

Tai, kad Valdovų rūmų statymas simbolizuoja naujos kultūrinės epochos Lietuvoje pradžią ar bent ryškia bendrosios kultūros transformacija, atskleidžia jų atsiradimą lydėję įvairiausi ritualai. Visuomenė buvo pratinama prie jų idėjos, jiems suteikiant specifines vertes. Rūmų statybą remiantys žymių kultūros žmonių reklaminiai pasisakymai, saldinių dėžutės su būsimųjų (ar būtųjų) rūmų atvaizdu, visuomeniniai-istoriniai renginiai ir minėjimai – visa buvo skirta ne įtikinti statybos priešininkus, o dar nesamus rūmus įprasminti plačiame kontekste. Tai, regis, neblogai pavyko, ir netrukus ateis metas, kai moksleiviai iš visos Lietuvos ekskursiniais autobusais bus vežami rodyti Rūmų. Jie veikiausiai bus pateikiami kaip reikšmingas Lietuvos istorijos liudijimas, jų vaizdas bei radimosi istorija bus pasitelkiami patriotiniams jausmams ugdyti. Visa tai galime numatyti kaip neišvengiamas

Rūmų atsiradimo pasekmes. Statybos priešininkams anksčiau ar vėliau norom nenorom teks susitaikyti su jų buvimo faktu kaip neatšaukiama neišvengiamybe.

Šiandien jie diena po dienos įgauti vis materialesnį pavidalą, keisdami kultūrinį Vilniaus kontekstą. Naujas rūmų pastatas statomas kaip kultūros ar istorijos eksponatas. Vadinasi, į miestą apskritai žiūrima kaip į muziejų, kuriame sustatyti ir išdėstyti įvairiausi praėjusių epochų likučiai. Jau šiandien akivaizdu, kad Rūmai nepretenduoja tapti jokia kultūrinę ateitį kuriančio miesto organine dalimi. Jie statomi kaip „reprezentaciniai“, o ne kaip vieta, į kurią patogu užėiti bei ilgiau užsibūti. Ten užklydusiam žmogui jie primins parodų sales bei ekspozicijas, bet netaps vieta, galinčia suteikti naujų kūrybinių idėjų. Iš pat pradžių jie planuoti kaip dalis kultūros ideologijos, aiškiai atskiriančios „kultūrinės vertes“ kuriančius ar išsaugančius dalykus nuo jų vartotojų. Rūmai galbūt ir bus kiek vertingi istoriškai, tačiau kultūriškai jie bus beverčiai. Veikiausiai jie iškreips kultūrinės vertes, tapdami vieta, kurią aplankyti – kiekvieno kultūrinė pareiga.

Plačiąja prasme jie yra reiškinys kultūros, kuriamos bukam vartojimui, nesiejant jos su platesnėmis žmogiskosiomis prasmėmis, gilesniu domėjimusi. Valdovų rūmų atsiradimas – simptomiškas reiškinys, nes atskleidžia, kad į miestą bei jo kultūrinį buvimą šiandien žvelgiama muziejininko-istoriko akimis. Miestas pirmiausia yra iš praeities išny-

rantis eksponatas, o ne vieta, kurioje susipina praeitis ir dabartis, suteikdama netikėtų impulsų ateičiai. Vilnius, turintis didelį istorinį paveldą, yra bene parankiausias tokiam vertinimui.

Kultūriškai šiandien ima dominuoti Vilniaus kaip „praeities miesto“ įvaizdžiai. Kitame Neries krante statomi daugiaaukščiai su kultūra nesusijami, dažniausiai įprasminami kaip komercinės vietos. Šiuo požiūriu miestas šiandien skyla į dvi skirtingas vietas. Viena siejama su kultūra „tikraja“ prasme: tai apžiūrimasis, eksponuojamasis bei tiriamasis Senamiestis. Antroji numato ateitį, suvokiama kaip linksmybių, pramogų bei kitokios istoriškai bei tradiciškai neišsisknijusios kultūros sklaidos vieta. Pirmojoje į dienos šviesą iškeliami neįdomūs objektai, uždedantys sunkią garbinimo bei „kultūrinio“ įvertinimo pareigą. Antrojoje suteikiama proga atsipalaiduoti nuo bet kokios kultūrinio tęstinumo naštos. Pirmoji uždeda sunkią istorijos našta, antroji masina visišku kūrybiniu nevaržomumu. Urbanistiškai šias dvi vietas skiria Neris, kurią galima pereiti tiltu. Kultūriškai šios vietovės vis labiau perskiriamos beveik neišvengiama praraja.

Valdovų rūmai bei daugiaaukščiai iš Vilniaus daro savitą dvipolį, sukurdami šiandien Lietuvos aukštojoje bei kasdienėje kultūroje stiprėjančią dilemą. Esama kultūra skatina rinktis nuo šaknų atitrūkusį naujumą ar dirbtinę „tradiciją“. Pirmu atveju skatinama užmarštis, antru – visiška stagna-

cija. Kultūrininkui, simboliškai tariant, šiandien tenka rinktis tarp skulptūrinių formų prie naujojo savi-valdybės pastato ir Valdovų rūmų. Nesant kitų galimų alternatyvų, pasirinkimą dažniausiai lemia skonis bei išsilavinimas.

Šiedu kultūriniai poliai nėra jokia savaiminė blogybė. Kaip įtampų vienoje kultūroje laukai jie galėtų būti puikus akstinas naujai kūrybai bei prasmėms. Tačiau tik tuomet, kai jie yra bendro kultūros konteksto dalys. Kultūriškai suskaidytas miestas nėra visiškai savas bei apgyvendintas, bent viena svarbi jo dalis lieka kultūriškai neįvaldyta bei svetima.

Tikėtina, kad ši savotiška kultūrinė schizofrenija išliks ilgą laiką, mat mums ji nėra labai svetima, nors šiandien ir įgavusi naujas formas. Sovietmečiu mūsų kultūrinės prasmės – praeities ir ateities kontekstai – taip pat buvo radikaliai perskirtos. Praeitį saugoma bei konservuojama, ateičiai suteikiama sąlyginė vaizduotės bei savivalės laisvė. Praeitį simboli-zavo kaimas bei su juo siejami neretai dirbtinai konstruojami ritualai, ateitis buvo siejama su miestu, formuojančiu bei suformuosiančiu kultūriškai naują žmogų ir visuomenę. Kaimas buvo idealizuojamas, siejamas su giliais žmogiškais jausmais, gamtos vaizdais bei žmogaus artimumu giluminiais pradams. Miestas dažniausiai buvo siejamas su racionaliais kultūriniais vaizdiniais, jausmingumo, prietarų atmetimu bei žvelgimu tik į ateitį. Kaimą reprezentavo „tautinė“ kultūra, kuriai buvo daromos įvairios išlygos, iš kaimo kultūriškai darant savitą rezervatą. Miestui, priešingai, buvo keliami labai aukšti meniniai reikalavimai, jis buvo „aukštosios“ kultūros sklaidos vieta. Specifiniai kaimo kultūros atributai buvo valstybiškai proteguojamos dainų šventės, vadinamieji gam-

tos paminklai bei senovinės kultūros vietos. Jie buvo tarsi sakralinės vietos, kur žmogus galėjo pajusti savo ryšį su praeitimi bei išgyventi jausmų pilnatvę. Miestuose buvo statomi daugiabučių miegamieji rajonai, nepatogūs gyventi bei išsklandantys visas iliuzijas apie jauką išikūrimą, emocinį kultūrinį prisirišimą prie gyvenamosios vietovės. Kultūrine prasme tai nebuvo miestų dalis, tarsi laikino gyvenimo vagonėliai, kurie anksčiau ar vėliau gali būti perkelti į bet kurią kitą vietą. Jie buvo tarsi „naujas“ miestas mieste, tetinkantys itin primityvioms kasdienės kultūros formoms tarpti. Daugiabučių rajonai – tarsi simbolinės perėjimo į ateitį vietos. Nežinomybė ir laikinumo jausmas buvo neišvengiami gyvenimo juose palydovai.

Sovietmečiu perėjimas tarp šių dviejų kultūrinių visetų buvo neišivaizduojamas. Nebent darant radikalų žingsnį, paliekant kaimišką kultūrą ir aplinką, atvykus į miestą. Dauguma sovietinių inteligentų ir buvo tokie kultūriniai išeiviai, kurių kūryboje bei kultūrinėje savimonėje neišvengiamai pynėsi prieštaringi jausmai. Sovietmetis sukūrė kultūrinį jausminį foną, kai miestas buvo svetimas, o į kaimą žiūrėta su nostalgija, pakanka prisiminti žymių rašytojų kaimui skirtus romanus. Iš miesto į tokį kaimą niekaip sugrįžti nebuvo galima, nes toks jis neegzistavo. Kaimas sovietmečiu buvo suniokotas, o tam tikri jo įvaizdžiai palaikomi kultūriniais pakaitalais.

Šio dvilypumo būta destruktivaus. Kultūrinis visavertiškumas čia tebuvo pažadas – primityviai paprastos praeities ar tobulos ateities. Kultūrinė dabartis skendėjo neaiškume bei įtampoje. Pažiūrėti gražių, susimąstyti bei įsijausti skatinančių dalykų buvo vežama ekskursijomis, prie žmogaus gyvenimui nepatogių vietų buvo pratinama. Žinia, sovietmečiu mėgin-

ta išikurti dabartyje, kuriant naujas vietas. Kolektyviniai sodai yra tikriausi tarpinių kultūros vietovių simboliai. Kultūros kūrėjai ir inteligentai stengdavosi ištrūkti iš neprijaukinto miesto bei sodų aplinkoje atsiduoti visavertei kūrybai. Sovietmečiu Lietuvoje nesusiformavo miesto kultūra, bet atsirado „sodų“ kultūra. Negalėję būti mieste bei grįžti į kaimą kultūros plačiaja prasme žmonės įsisteigė sodus.

Kaip fizinės vietoves juos atitinka savita kultūros savimonė. Tai yra truputį kultivuoto kaimo, bet dar ne miesto, ne visavertės kūrybos, o kompromiso kultūra. Vaidmainiškai aukštinamas kaimo gyvenimas, jame negyvenant, kaip svarbi gyvenimui vieta vaizduojamas miestas, jame nesugebant išikurti. Dirbtinis jausmingumas bei sunkiai nuslepiamas susvetimėjimas yra sovietinio kultūros gyvenimo gilioji dvideidiška realybė. Kultūriškai atitraukti nuo kaimo, lietuviai buvo palikti miesto kultūros prieigose.

Anksčiau kultūros gyvenimą lėmusi prieštara šiandien keliasi į miestą. Ji įgalina ne prijaukinti miestą, o greta senojo miesto išskirti naujas patogaus primityvaus kultūrinio vartojimo erdves. Deja, primityvumas šiandien tarsi veda į ateitį, beviltiškai stagnacijai bei dirbtiniam konservavimui palikdamas aukštąsias kultūros formas. Sovietmečiu kaip „kaimo kultūra“ dirbtinai puoselėta kultūrinė barbarybė bei skatinama aukštosios kultūros mumifikacija dabar reikalauja išskirtinės vietos. Šiandien kultūrininkams jos meta ne tiek naujos „sodus“ primenančios vietos paieškoms, kiek naujos kultūros kokybės ieškojimų bei miesto autentikos atradimo iššūkį. Jei jis nebus priimtas, neišvengiamai teks užsidaryti viename kultūrinių rezervatų: tapti muziejaus eksponatais ar pasinerti į kultūriškai neartikuliuojamas linksmybes. ❧

FUNDAMENTINĖ GERONTOLOGIJA

Stagnacinės elegijos

Ramūnas Trimakas

...ir jei žmogus nusitvėrė valdžios vairo, tai kumščius atgniaužia tik pagrabinei žvakei.

Josifas Brodskis. *Apie tironiją*

INTRO. ...laiku neatsikračius seno šlamšto, ypač lavonų, gimtuosiuose namuose gali pasidaryti ne tik nejauku, bet ir pavojinga gyventi. Dėl antisanitarinių, taip sakant, sąlygų. Rezultatai akivaizdūs ir neestetiški: oras, kuriuo jau beveik neįmanoma kvėpuoti, šiukšlės, stumiančios šeimininkus iš gimtųjų namų, o blogiausia – ūmai pasikartojantys, nepatogu net sakyti, dizenterijos priepuoliai (kurią Vermachto kareiviai antrosios „Rytų kampanijos“ metu vadino „rusiška liga“). Tiesiog asenizacinis ceitnotas...

NEPAKELIAMA BŪTIES DUOTYBĖ

Tūla pilietį, velkantį mažumėlę ilgesnį nei trijų dešimtmečių gyvenimo stažą, ko gero, retkarčiais turėtų lankyti švelnutis *déjà vu* pojūtis. Toks labai *matriciškas*, su glitaus kliedesio atšvaitais. Įsijungus televizorių ir stebint bet kurioje informacinėje laidoje šmėžuojančius oficialios valdžios atstovų siluetus, kyla slogus jausmas, jog tenka vėl žiūrėti įkyriai nesibaigiančios kino kronikos kadrus. Kai kurie veidai jau buvo gerokai pabodę, – jei ne Leonido Iljičiaus, tai bent jau Michailo Sergejevičiaus laikais. Tiek anuomet, tiek dabar šmėžuoja jie vis tose pačiose vietose: vyriausybės ar ministerijos posėdžiuose, pirmuosiuose periodinių leidinių puslapiuose arba respublikinio masto amžiaus statybvietėse. Taip pat parodomosiose laukinių kanopinių skerdynėse¹. Anuomet dar buvo piktai juokinga, šiandien slegia.

Evoliucija.

Prisidirbę jie buvo jau *tais* laikais. Kadangi imperijoje būta kvailai agresyvesnių, pirmiau reikėjo juos iškuopti, išvežti atokiau ir išversti į fekalijų duobę. Kol Jurijus Andropovas sutupdė už gročių pačius išūliausius Vidurinės Azijos partinius (ir ne vien) veikėjus, mūsiš-

RAMŪNAS TRIMAKAS (g. 1973) – istorikas, etnologas, hum. m. dr. (2003). VU Istorijos fakulteto lektorius, Demokratinės politikos instituto ekspertas.

kiamis eilė nespėjo ateiti. Valymų organizatorius anksčiau laiko iškeliavo į gebistines dausas (sklido gandai, kad jam mažumėlę padėjo – labai jau gyvai čiupo smarvelės į naga, kliudydamas *neliečiamųjų* interesus). Mūsiškiai toliau tvirtai plūduriavo paviršiuje, įvairias negandas, antai *nezavisimost*, gudriai bei apdairiai pasitikdami. Šiandien jiems nebaisios jokios vietinės santonarinės tarnybos.

Žmogiškumo vivisektoriai, padorumo duobkasiai dabar jei ne šventuosius vaizduoja, tai bent jau rūpintojėlius. Šiandien jiems niekas negresia: *jėgos struktūrose* (t. y. *v silovych strukturach*) savi žmonės sėdi – arba vienos partinės mokyklos suolus zulino, arba tose pačiose pirtelėse šonus kaitino, tas pačias sekretoriato *fifas* kedeno. Ko gero, tuos pačius *GB* (atsiprašau, *kontora* šiuo metu turi rusišką abreviatūrą *FSB*) kuratorius tebeturi.

Mineto meistrai, režimo minjonai. Tapatybę keičia greičiau nei chameleonas spalvas. Taikomojo postmodernizmo platintojai, etinės kastracijos propaguotojai. Beje, niekas kitas taip puikiai neprisitaikys prie Europos Sąjungos, kaip buvę konclagerio (kažkodėl tebevadınamo *soclageriu*) prižiūrėtojai. Taip pat jų išpuoselėti *Leninjugendo* peniukšliai, pastaruju metu visų galų – NATO reikalų ar žodžio laisvės – ekspertai.

Dumblas.

Tačiau grįžkime prie reikalo esmės: kas *ancis* laikais nešvariais darbeliais vertėsi, šiandien taip pat nėra visokeriopas švaruolis. Turiu omenyje ne brežnevmečio pagrindinių džinsų fabrikėlių pakaunėje savininkus – tokius jau anuomet plėšė ir stekeno kas netingi. Kalbame apie rimtesnius dalykus, pvz., puikiai ir beveik

¹ Kartkartėmis mūsų periodikoje šmėkšteli itin reti straipsniai apie senus buvusių ir esamų nomenklatūrininkų medžioklės įpročius bei papročius (kad ir šiųmetiniame „Ekstra“). Mėgsta jie tai daryti valstybės saugomuose plotuose ar privačiose kokio nors ūkininko valdose – tiesa sakant, niekas *cholopo* leidimo neklausė ir nesiklaus. (Kom)-partijos ereliai medžioja ten, kur nori. Ne pilkų žvirblių reikalas. O medžioklės metu apsvarstomi *tekučije voprosy*, su užkulisiniais marionečių teatro vadovais pasitariama, lietuviškiems klanams svarbūs sprendimai primami. Tai tiesiog valstybinės reikšmės ritualas. Tik nesusipratėliai žurnalistai kabinėjasi prie pikantiškų detalių: nuolatos pasitaiko, jog išrinktieji piktnaudžiauja alkoholiu ar šiaip ką prisidirba medžioklės metu. *Jie* tam išimtinę teisę turi, *poniatno?*

oficialiai organizuotą narkotikų kontrabandą sovietmečiu (kad ir iš Afganistano, per patį karo įkarštį. Šmaikštuoliai, jie tiesioginiais reisais „krovinių“ įveždavo cinkuotuose karstuose). Tikslumo dėlei pripažinkime, jog Lietuva tebuvo nežymus šunkelis sovietinėje narkotikų „greitkelių“ sistemoje. Mūsų dienomis irgi ne kažin kas pasikeitė. Beje, ano meto vietinės reikšmės „eismo reguliuotojai“ ir juos toleravę *viršininkai* toliau sau sėkmingai klesti.

Rankos nekyla nuo akių statistinius kliedesius nusi-krapštyti, iš asuų politkorektiškas vapaliones iškratyti? Tik patys tą galime padaryti: niekas nepagelbės, ypač mūsų valdiškos įstaigos. O visų laikų ir tautų inkvizicijos – spec. tarnybų – veikla pas mus išvaiduojama kažkaip keistai (ir ne vien masinėje savimonėje). Vis dar laikomasi senų metodų – maginių ritualų. Tebepraktikuojami politiniai užkalbėjimai ir griaudėjimas ideologiniais barškalais, smilkymai „produktyvių“ diskusijų dūmais. Deja, šamaniški ritualai nepadėjo ir nepadės.

Kada mes pagaliau liausimės praktikavę vulgariąją magiją? Bala nematė visokių kerėtojų – tesituri kiekvienas savo lolašvili. Betgi ištisas mitologinis pasaulis nebaudžiamas parazituoja! Kaukų draustinis. Kas suleido valstybinio turto barstukus į privatizacijos kluoną? Kas pinčiukams patikėjo tvarkyti mūsų užsienių reikalus? Kas laumėms leido tarpininkauti išrūpinant pogrindinio velnių pasaulio finansinę paramą?

Pakelkit man vokus, – pasakė Baubas. Valkčius nuo akių nusiplėškime. Netikėtai iš tabakinės jie neiššoko – visą laiką tarp mūsų sukinėjosi. Ir daug kam jų „dar tada“ gal ne sidabrinės kulkos ruošiamos, tai šermukšnio kuolai džiovinami buvo. Išsisuko piktosios dvasnos, užtat mus dabar su kaupu slogina. Chtoniška smulkmė, chroniški nevykėliai. Ko tik imasi – viską apibezda.

Matyt, dar viena misionieriška jėzuitų ekspedicija reikalinga, kad stabmeldiškus kliedesius iš mūsų kiaurų kaukolių iškratytu.

ELEMENTARIOSIOS BANDITIZMO FORMOS

Nuo mitinio mąstymo patys išsivaduoti negalime. Kvieskime antropologus iš nežinomo Kanzaso ar Velso universiteto. Jie greičiau nei per metus nustatytų galios centrus, identifikuotų lietuviškų bantustanų karaliukus ir jų nesunkiai suskaičiuojamą svitą, suprantamai išaiškintų visiems pakyrėjusios sistemos funkcionavimo modelį bei jos galimybių ribas.

² Spauda dažnai ir tūžmingai užsipuola gydytojus. Paprastai teisingai (oi, ima, dar ir kaip ima. Ir su pacientais labai dažnai kaip ne su žmonėmis elgiasi. Ir narkotikams artimą poveikį turinčius vaistelius „į kairę“ paleidžia. Daug nuodėmių turi, visų išvardyti neįmanoma). Tačiau susimąstykime – kas nors iš žurnalistų, keikusių „Greitąją pagalbą“, bandė joje padirbėti? Kai etatai sumažinti iki minimumo, kai transporto parkas apkarpytas su neblėstančio idiotizmo nuožmumu, o algos tokios, kad net pigiausios stoties šliundros išgirdusios krenta iš

Taip išnyksta demonai, lieka tik nuosavomis išmatomis apsidrabstę aborigenai. Nemaalonu, užtat vaizdas aiškesnis. Tik ką su tokiu žinojimu darytume?

Teisingai: išguitume antropologus – tegul Zanzibare tęsia tyrimus.

(... Pagyvenusi, šiltų akių gydytoja ramiai dėstė: „Viešpatie, visko gyvenime mačiau. Bet kad tokių laikų sulaukčiau... Pasakyk man, kam aš tiek metų universitete mokiausi? Kur dingio mano dvidešimties metų darbo stažas? Ne jau už savo darbą tik šešių šimtų litų nusipelniau?“² Dar dviejose darbovietėse, be išieginų ar vilties prošvaisčių. Nes vyras bedarbis ir darbo niekada nebe-gaus, o iki pensijos jam tiek nedaug buvo likę. Valdžia terminą į pensiją išėiti pratęsė, o patį kaip nebereikalingą šunį – į gatvę. Abu vaikai išvyko iš Lietuvos, nes darbo jie čia taip pat negavo ir negaus, o jų mokslus universitetuose nėra kuo apmokėti. Suniokoti likimai, seniai numarintos viltys.

Tokių istorijų pilnos praeivių akys. Etnografija...)

Nenuklyskime į šalį, tykia atkapstykime reikalo esmę. Ji paprasta kaip trys kapeikos. Ir nykia nuvalkiota, kaip mūsų kultūrinis bei socialinis paveldas. Sovietų Sąjunga – didžiausias visų laikų ir tautų konclageris, o jei kas teigia, kad Nikitos Kukurūzo (stalinoidiniame politbiure dar vadinto Šokėju) paskelbtas „atšilimas“ jį sunaikino, tai, švelniai tariant, klysta. Arba išūliai meluoja. Tiesiog opozicija, egzistavusi ar galėjusi egzistuoti bet kokia forma (taip pat ir nebyliąja), jau seniausiai buvo išnaikinta. Kaip, beje, ir pozicija. Banali tiesa: nomenklaturščikams atsibodo ritualinės žudynės. Niekas iš „išrinktųjų“ nenorėjo nekrologo *bez prava na perepysku* forma. Tiesiog jiems norėjosi ramiai *vvv* (valdyti, valgyti ir vogti). „Valymai“ aprimo, bet jie visiškai neišnyko. *Saviškių* beveik nelietė, nebent už ypatingą išūlumą (o juk buvo pasakyta: nederk ant artimųjų galvų). Reguliariai spardė tik paprastą *bydlo*, t. y. absoliučią bejėgių ir beteisių gyventojų daugumą. Profilaktiškai, kad pernelyg gerai jaustis nepradėtų.

Kurį laiką „šauiniai“ pagyvenome valdant Lavonidui Iljičiui. Deja, pasaulyje viskas turi pabaigą. Konclagerį prieš keturiolika metų „atšaukė“. Senosios normos, papročiai ir mitologija išliko. „Darnus“ kolektyvas taip pat. Mažytė kliūtis: sistemą galima oficialiai likviduoti. Dekretu. O štai visuomeniniai įpročiai ir ryšiai yra subtilesnis dalykas. Ir ilgiau išliekantis. Įsiėdęs į kiekvieną asmeniškai bei tvyrantis kolektyvinio nebylaus žinojimo / išmokymo pavidalą³.

juoko. Be to, dar aukščiau sėdinti valdžia nuolatos įstato „klizmas“. Tokiomis darbo sąlygomis galima ne tik nespėti pas kviečiančius pacientus lakstyti – silpnesnių nervų praktikantas už naują iškvietimą skalpeliu gerklės ims pjaustyti. Po pirmos darbo savaitės.

³ Iš užmaršties šulinio gelmių kyla dar *perestroikos* įkarštyje rodytas dokumentinis filmas: kūrėjai analizavo sovietinės kalėjimų sistemos baismus, tuo metu drąsiai prabilo apie visuotinę neteisę ir valdžiažmogių savivalę. Filmo kadrai: pašnekesio metu senas lagerių

Turime galutinį rezultatą: sankaupą užguitų ypatų, netikinčių niekuo, pirmiausia – savimi pačiais. Jų duotas žodis neturi vertės dar jo neištarus. Jie žegnojasi nuo savo darbų, dar nespėję jų pradėti. Jie norėtų, kad bent jų vaikai būtų laimingi – bet dar šiems negimus, užkrauna jiems savo pykčio kupras. Prieš daugelį metų ne savo noru patekusių į lagerinę sistemą, taip pat joje gimusieji bei užaugusieji nebemoka kitaip elgtis ar gyventi – tik kurti naujus smulkesnių lageriukų fantomus ir pagiežingai kankinti panašius į save.

(Atrodo, virš bet kurios valdiškos, o dar dažniau privačios įstaigos, galima išdidžiai pakabinti šūkį: *Arbeit macht frei!* Būtinai išraitytą gotikinėmis raidėmis. Kad suprastume, kas tokie esame ir ko mes verti.)

Bejėgiškas įniršis, šleikštulys, nepasitikėjimas, smulkios kiaulystės bei stambios niekšybės, demonstratyvus sadizmas yra tarpusavio santykių etalonas ten, kur bent du *lageriniai* susitinka ir atpažįsta vienas kitą. Pagimdytieji dujų kameroje negali gyventi švarioje atmosferoje, ją būtinai reikia užnuodyti. Barakų naruose miegojusieji nepripažįsta tarpusavyje jokių kitų santykių, tik vertikalius (todėl joks lygiavertis, juo labiau ilgalaikis bendradarbiavimas neįmanomas). Dėl dvokiančios *pachliopkės* lėkštės kovojusieji nieko daugiau nemoka, tik skandinti srutų griovyje tuos, kurie stovėjo eilėje priešaky.

(...Kadaise internete klaidžiojo tekstukas „Miško pasakas“. Štai trumpa ištrauka iš „barzdoto“ šedevriuko (kalba netaisyta): „[...] Skunksas buvo beveik toks pats kaip Zuikis. Bet tik labai smirdėjo. Jo kvapas buvo nepakenčiamas. Todėl žvėrys jį mušdavo įkišę į celofano pakelį. Tada kvapas būdavo ne toks stiprus“. Minėtame „pasakų miške“ žvėrys labai išradingai muša, žemina ir kankina vieni kitus. Nekreipdami dėmesio į amžių, lytį ar statusą. Nežinau, ar šis tekstas gali sukelti juoką vakariečiams. Dažniausiai jie nieko nesupranta, net ir po itin kokybiško vertimo bei kantraus aiškinimo. Tačiau tautiečius veikia nuostabiai – iš karto nubloškia į „nartikuliuotą klegesį“. Suteikia teigiamos energijos užtaisą visai dienai. Mūsiškiai kažkaip nesunkiai atpažįsta semantinę erdvę. Matyt, patirtis labai jau sava...)

Štai taip ir vegetuojame. Nuo vienos *padliankės* iki kitos, tai ką nors pavogdami, tai į fizionomijas gaudami. Ir nuolatos snukiais valdžiatorių braukomi per jų (o gal mūsų pačių?) paliktą bjaurastį. Kitaip juk nemokame.

O aušros čia tykios.

vilkas nežymiai vypteli ir klausia: „O jūs galvojate, kad gyvenate laisvėje?“ Jaunas režisierius puola ginčytis ir įrodinėja, įrodinėja... Jam nuskamba geriausias atsakymas – tylą. Lagerių vilkas rūko cigaretę, netrukus vėl reikės grįžti į kamerą – zekas mėgaujasi ramybės palaima. Tegul režisierius pasiginčija pats su savimi.

⁴ Čia pakeistas vienas vienintelis žodis. Iš tikrųjų skamba taip: „Kas yra sovietinis inteligentas? Žmogus...“ Šmaikštus apibūdinimas paimtas iš: Веллер, М., *Долина идолов*, Санкт-Петербург, 2003, с. 199–200.

DIEVŲ MIŠKO KRONIKOS

Kas yra lietuvių inteligentas? Žmogus, turintis aukštąjį išsilavinimą ir gaunantis pačią žemiausią algą, neturintis jokių galimybių susikurti materialinę gerovę, dirbdamas pagal įgytą specialybę⁴.

...2004-ieji už lango, o toks išpūdis, lyg septyniasdešimt (ar aštuoniasdešimt – koks skirtumas?) ketvirtieji niekaip nesibaigia. Žmonės mieliausi, būtinai dar kartą kantriai pažiūrėkite Georgijaus Danelijos „Rudens maratona“. Apie eilinių sovietinių inteligentėlių, bebaigiančių nusistekenti eiliniame sovietiniame institute. Ramiai paklauskite savęs: ar kas nors pasikeitė kad ir mūsų instituteuose? Taigi...

Sovietinio laikotarpio kasdienybės žavumu, skaudžiai tebeaktualių šiandien, galime atsiminti daug: neauga atlyginimai ir pensijos, kyla tik kainos. Kai algeles pakelia, mokesčiai taip liuokteli, kad „padidiniu“ galima..., patys suprantate. Tyla tvyro kaip *zonoje* prieš

Tomas Vyšniauskas. Palemono keramikos gamykla. 2003. Fotografija

šmoną – geriau neišsišokti, mirtininkų sąrašą valdžia visada mielai papildo⁵. Tardytojai kovoja tik serialuose (lietuviškuose „Prokuroruose“ arba prieš porą dešimtmečių rusų suktame analoge *Sledstvije vedut znotoki*⁶). Apie menamos kovos rezultatus žinojome tuomet, žinome ir dabar – tas pats kriminalinis *bespridielas*. *Alles in Ordnung*, taip ir turi būti: *zonos* šėšėlinį plotą kontroliuoja valdžios tyliai palaiminti ar bent jau toleruojami kopfai (kriminaliniai elementai), o ne kokia nors smulkmė. Pasikartojančių malonumų sąrašą galime tęsti ilgai. Ir visą šitą jovalą, kuris normalų žmogų varo iš proto, gaubia ideologinės-statistinės haliucinacijos. Kilniai krioštelėję gensekai ir jų išpuoselėti perikliai toliau sapalioja apie tai, kad gyvename geriau, gyvename šviesiau, *kamerade*⁷, o ateityje gyvensime dar geriau ir šviesiau⁸. Be abejo, jų tezės argumentuotai grindžiamos Vyriausio Visa Ko Skaičiavimo Komiteto (ar Departamento?) duomenimis. Ispūdingais rodikliais bei grafikais. Kokių dar įrodymų reikia? *Verštein, litauše šveinehun de?*⁹

Taip, valdžiažmogiai gali būti ramūs: Lietuvos žemelė dar nenunoko nuosavam Che Gevara’i išnešioti. „Šitam krašte“ tegali vešėti blindos ir henytės.

Taip nepastebimai ateina diena, kai daugiau kentėti nebeįsėina. Net ir labiausiai užguiti „dievų miško“ klipatos ima inkšti ir blaškytis, ieškodami išeities. Bėda ta, kad psichomotorinės organizmų funkcijos dėl ilgamečio lagerinio stažo yra visiškai sunykusios. Tylus ir beviltiškas užguitos daugumos maištas prieš respublikinės reikšmės gerantologinį centrą nedavė jokių rezultatų. Dar vienas „stagnacinis periodas“ daug kam atrodo nebepakeliamas. Deja, alternatyva pasirodė esanti nepalyginti blogesnė. Vietoj žaviai pražilusio Santa Klausio į „mauzoliejų“ Vilniaus Daukanto aikštėje nutūpė jaunas ir oneiroido būsenoje įstrigęs „naujosios bangos“ adeptas (...greitai rado bendrą kalbą su buvusiu LKP CK pirmuoju sekretoriumi. Po kurio laiko jie susipyko. Vėliau, žiūrėk, vėl broliautis pradės. O gal jau nebe – *eto*

⁵ Nereikšmingi praėjusių metų išsišokimai – tokie kaip ūkininkų „akcijos“ ar riaušės Raseiniuose – tėra atsitiktiniai užguitųjų pasispardymai. Jie davė trumpalaikius rezultatus, o iš jų naudą pirmiausia išpešė valdantieji. Išdrįsusius / išdrįsiančius maištauti anksčiau ar vėliau sudoros tyliai ir itin skausmingai. Kad likusiems noras nekiltų. Apie bent kiek sąmoningesnį pilietinį judėjimą kalbėti net neverta – buvę *zekai* tegali vieni kitiems malti snukius, bėgti iš eklagerio arba, nebematydami išeities, tykia ant petnešų pasikarti *parašoje*.

O aplink valdžią sėdintieji toliau kliedės apie būtinybę kurti pilietinę visuomenę.

⁶ „Tardo žinovai“ (rus.).

⁷ Draugai (vok.).

⁸ Jokių jausmų nebesukelia vyriausybės pažadai bei „pastangos“ kelti algas, net ir, atsiprašant, mokslininkams. Kai kurie naivūs jaunuoliai ir nebe jaunuoliai patikėjo (... koks dar šurmulys kameros dugne? Ką,

kek polityčeskij moment potrebuje. Svarbu išlaikyti vairalazdę rankose. Dėl to verta dar syki veržtis į rinkimus). Vargais negalais jį iš ten pavyko iškrapštyti. Kurį laiką balansavome ant eilinių rinkimų marazmo ašmenų. Visa laimė, nenuslydome į sijonuoto lukašenkizmo akivarą. Tik štai nepatogus klausimas: ar menama ramybė bus geriau?¹⁰

O buvusio lagerio buvę *zekai* toliau balsavo ir balsuos už savo buvusius prižiūrėtojus. Matyt, kitaip negali – juos pasitenkinimas ištinka tik tada, kai kas nors, turįs valdžios atributiką, sukiša galvomis žemyn į išmatų duobę (tikras pasitenkinimas aplanko, kai kaustytais batais nuskustus pakaušius patrypia). Taip atkuriamą prarasta inferalinio pasaulio tvarka. Šitaip grįžta palaima į sunykusias sąmonėles (sielų nėra, nes jas *anais laikais* abortuodavo socialiniai eugenikai. Šiandien tie patys sielų eutanazijos ekspertai tebėra padėties šeimininkai. Žmonių sielos jiems vis dar kelia pavojų. Sunki problema, bet jie išmano, kaip ją spręsti. Vis dar turi ir patirties, ir energijos).

Ne ekonominės investicijos ar virtualios pagalbos šou reikalingi, o socio- bei psichoterapijos. Tik kur tokių terapeutų rasti? Geriausia atveju teturime patalogoanatomus. Mūsų (post?)sovietinės visuomenės potrauminis gydymas yra sunkus darbas. Net pavojingas. Pernelyg įtakingi tie, kurie nori išsaugoti tvyrantį chaosą. Tačiau turime kapstytis iš griaučiais užverstos duobės dugno.

Nes „kaip galima gyventi negyvenant?“

OUTRO. ... sovietinių laikų anekdotas, skaidresnis už bet kokias haliucinogenines Nostradamo pranašystes: paskutinės Antrojo pasaulinio karo dienos. Netrukus turi įvažiuoti sąjungininkų tankai. Konclagerio šefas įsako neišsilakščiusiems prižiūrėtojams surinkti išlikusius kalinius. Į centrinę mirties stovyklos aikštę suvaroma saujelė dar gyvų „griaučių“. Lagerio viršininkas iškilmingai atsistoja priešais kretančių klipatų rikiuotę. Ir pasako trumpą kalbą: „Ponai, karas baigėsi! Visiems ačiū“.

A?..

vyr. prižiūrėtojas nori maisto davinį pagerinti? Ko džiūgaujat? Supelijusius žuvis kaulus pakeis pašvinkusiomis žuvis galvomis. *Ruhe!*)

⁹ Suprantate, lietuviški kiauliašmočiai? (vok.)

¹⁰ Pastaruosius dešimtmečius kompartijos *parteiogenosse* aiškiai deklaravo „nuolatinio atsinaujinimo“ politiką. Taip buvo atsikratoma konkurentų ar pernelyg įžūliai apsišiukšlinusių – sušaudant arba ištreimiant į pensiją. Svarbiausia, kad valdžioje esanti nusikalstama organizacija išlaikydavo valdžią ir vidinę drausmę. Persimetimas prie „tautinės politikos“, „savarankiško valstybinio mąstymo“ ar „europinės integracijos procesų“ yra to paties kalibro reiškinys, kaip ir savalaikis Stalino kulto pasmerkimas arba nežymus susistumdymas Andropovui atėjus į valdžią (buvęs KGB šefas mėgino nubrėžti kietesnės politikos liniją. Raibuliai atsirisdavo ir iki vakarinių imperijos pakraščių). Kai kas gavo infarktą, kai kas galutinai prasigėrė. Finalas – reformų imitacijos ir jokių esminių permainų. Dar viena marionečių šou serija.

DAILĖS TEMŲ ATGARSIAI IR PARAFRAZĖS ALFONSO NYKOS-NILIŪNO KŪRYBOJE

Manfredas Žvirgždas

Alfonsas Nyka-Niliūnas nuo pat ankstyvos jaunystės domėjosi daile, rinko reprodukcijas, vėliau, ir studijuodamas Vilniuje, ir keliaudamas po pokario Europą, lankė įdomesnes parodas. Iš pradžių, dar tik susipažįstant su menu, kreipiamas dėmesys į detales, kurios egzistuoja tarsi šalia kūrinio – susirinkusią gausią publiką atidarant parodą, dailininkų išvaizdą (šalia savo darbų stoviniuojantis Viktoras Vizgirda esą primena „didžiulėmis nejudančiomis akimis vabalą“¹). Bet jau jaunystės metų įrašuose dokumentuojama, kuris paveikslas paliko įspūdį, sukėlė estetinį susižavėjimą, stengiamasi apibrėžti, kurio dailininko kūrybos maniera labiausiai patinka. Lemtingoms pažintims su daile priskirtinas išsižiūrėjimas į padovanotą Vermeerio reprodukciją („Kaip Vermeero *Mergaitė*, pamatyta, tapo viso mano gyvenimo nuosavybe“². Pačiam sau susidarytoje anketoje išvardydamas mėgstamiausius tapytojus, Nyka-Niliūnas jų pamini ne mažiau nei beletristų ar poetų, ir pirmiausia – senuosius italų ir prancūzų meistrus³. Šiame sąrašė greta tu, kurių kūryba dailės istorijoje figūruoja kaip visuotinai pripažinti epochos atspindžiai (Botticelli, Tiziano), minimi mažiau žinomi, primiršti kūrėjai, atspindintys Nykos-Niliūno meninio skonio savitumą, įprotį „eiti prieš srovę“: Benozzo Gozzoli, Magnasco, Duffy, Sérafine. Jo dienoraščiuose atsispindi pažintys su lietuvių egzodo dailininkais, kurių tarpusavio santykiai įvertinami kaip komplikuoti, pilni išankstinių nuostatų, niekada neužmirštamų asmeninių nuoskaudų, atsispindinčių ir iš to, kaip jie komentuoja kolegų kūrybą. Nyka-Niliūnas išsiskiria iš kitų „žemininkų“ tuo, kad šaltai atsiliepia apie grafiką Viktorą Petravičių, iliustravusį Bradūno ir Nagio rinkinius ir tapusį šios kartos įkvėpėju, parodžiusį, kad tautinės idėjas galima išreikšti modernia ir įtaigia meno kalba, tačiau įkvėpimo semiantis iš primityvistinės tautodailės motyvų ir ornamentikos. Gerai susipažinęs su moderniaja lietuvių daile, poetas tarp sau artimiausių kūrėjų

MANFREDAS ŽVIRGŽDAS (g. 1976) – VPU Lituanistikos fakulteto literatūrologijos doktorantas.

mini Galdiką, Samuolį, Vizgirdą, Valešką, Gudaitį⁴ – taigi pirmenybę teikia „arsininkams“, ekspresionistams, labiau eksperimentuotojams ir meno atnaujintojams negu tradicionalistams.

Nykos-Niliūno dienoraščiuose mėginama lakoniškai išreikšti susidūrimo su meno kūriniais keliamą įspūdį – apžiūrinėjant šiuolaikinės prancūzų dailės parodą, ištin-ka „staigaus nušvitimo ir atsiskleidimo“ jausmas: „lyg pirmą kartą atmerktum akis į šviesą ar dalyvautum pasaulio sukūrimo“⁵. Viena kartą pamatyti paveikslai vėliau atkuriami „atminties galerijose“, tarsi atgaivinami vaizduotėje einant per rudens spalvų pažymėtą parką: poetas sutelkia į vieną įspūdį besikeičiančios gamtos spalvas ir prancūzų senųjų dailininkų kolorito ypatybes „bandydamas atgaivinti tada išgyventą neaprepiamą džiaugsmą vien dėl to, kad jie [paveikslai] yra“⁶. Ir skaitant Nykos-Niliūno eilėraščius akivaizdu, kad jų autorius – meno žinovas ir pastabus vertintojas. Dažniausiai jo poetiniuose tekstuose minimi tapytojai – Fragonard’as, Georges’as de La Touras, Vermeeris, Watteau, poetui artimiausia prancūzų dailės mokykla, Baroko ir Rokoko epochos kūriniai, – galbūt šitaip atsiskleidžia jo „frankofoninė“ nuostata.

Vėliau, jau nuolat apsigyvenus JAV, rašytuose dienoraščiuose galima pasekti, kaip kito Nykos-Niliūno literatūrinis skonis, filosofinės, politinės, estetiškos pažiūros, kai į anksčiau gerbtus autoritetus imta žvelgti kritiškai ar net su ironija. Gyvendamas JAV ir dirbdamas vienoje turtingiausių Vašingtono Kongreso bibliotekoje, Nyka-Niliūnas ir toliau domėjosi daile, studijavo monografijas, skirtas atskiriems menininkams, lankė muziejus, susipažino su turtingomis dailės kolekcijomis, tačiau su Europoje sukauptomis meno vertybėmis susidurdavo tik sklaidydamas reprodukcijas. Į ilgesnę kelionę išsi-

¹ Nyka-Niliūnas, A., *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 73 (1944 03 19).

² *Ibid.*, p. 266 (1953 05 22).

³ *Ibid.*, p. 297 (1957 03 17).

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, p. 188 (1947 10 21).

⁶ *Ibid.*, p. 425 (1966 04 16).

rengė tik 1974 m., tada lankėsi daugiausia Londone, Paryžiuje ir Italijos išymiausiose vietose; kaip liudija dienoraštis, jį traukė būtent kultūros objektai, rūpėjo patikrinti, ar tiesiogiai susidūrus su paveikslų originalais tebegalios senosios estetinės nuostatos. Šios kelionės metu jis fiksavo, kokį išpūdį paliko Asyžiaus katedroje ar Florencijos Uficių galerijoje pamatyti dailės šedevrai, be jokių užuolankų pačiam sau prisipažindamas, kad tam tikri kūriniai sukrečia, o kai kurie lieka nesuprasti arba tikrovėje atrodo gerokai blankesni nei dailės albumuose: „Giotto koplyčios freskos atrodė tolimos, bepras-mės, *sans rime ni raison*“; „Tiziano *Urbino Venera*, vienas anksčiausiai mano fantaziją pagavusių vėlyvo renesanso paveikslų, buvo lygiai tokia kokią išivaizdavau iš re-produkcijų, tuo tarpu kai Botticelli *Veneros gimimas* ir *Primavera* atrodė tamsūs, sustingę, be viso to mano iš-ivaizduoto gaivalingo ritmo ir gyvybės“⁷. Sunku numatyti, kuris tapybos kūrinio originalas (net jei jis ir žavėjo jaunystėje matytose reprodukcijose), pamatytas muzie-juje, ims veikti emociškai: meno įtaiga yra subjektyvi sritis, pavaldi psichologijai. Galų gale reikia turėti gal-voje, kad meno kūrinius stebi ir vertina laikui bėgant besikeičiantis, patirties įgijęs intelektualus žiūrovas, bandantis susitikimą su estetinėmis vertėmis išreikš-ti metaforų kalba.

Dera atkreipti dėmesį į Nykos-Niliūno poetines dai-lės kūrinių parafrazes („Fragonard“, „L'embarquement pour Cythère“, „Džiaugsmingos laidotuvės“ ir kt.), ku-riose, pasitelkiant pasaulio dailės šedevrų siužetus, aktualizuojamos šviesos ir tamsos semantinės figūros, spalvų deriniai, išsiskiriantys egzistenciškai orientuotos poezijos kontekste bet kokios ideologijos eliminavimu, angažavimusi vien meno kūrinio skelbiamai tiesai ir estetiniam poveikiui. Pastebėtina, kad šie eilėraščiai gausiausiai sutelkti rinkinio „Orfėjaus medis“ pradžioje, tarsi žymint naują kūrybos etapą, kai nutrūksta iš eilė-raščio į eilėraščių plėtota nusivylimo, praradimo ir pa-liekamų namų nostalgijos teminė linija ir meno pasaulis tampa idiliška užuovėja, kur galima pasislėpti ir nuo kasdienės būties netikrumo, realaus gyvenimo „išvietin-tųjų“ stovyklose absurdo, ir nuo kamuojančio metafizinio nerimo. Henrikas Radauskas šiuose eilėraščiuose išvelgė poeto siekį keistis, pasitelkti visai kitokią tematiką ir prabilti iki tol negirdėtu balsu. Taigi Vakarų Europos tapybos įkvėptais eilėraščiais skaitytojui prisistato „ki-toks“ Nyka-Niliūnas – nebe egzistencializmo filosofij-os paveiktas egocentriškas maištininkas ir neviltes bei praradimo liudytojas, o poetas, išipareigojęs kultūros ir meno vertybėms: „Dažnai pačios temos savo grynai

estetiniu turiniu rodo naują kryptį Nykos-Niliūno poe-tiniam kely: *Praradimo simfonijų* stiliumi būtų buvę visai neįmanoma rašyti apie Fragonard'ą, galantiškų scenų meisterį, žaismingą rokoko genijų“⁸.

Eilėraštis „Fragonard“ (1946) pilnas šio manieringo dailininko kūriniams būdingų figūrų: tai ir praėjusių

Jean Honoré Fragonard. Sūpuoklės. 1767. Londonas, Wallace'o kolekcija

laikų prabangos, saloninės kultūros atributai – klavesi-nas, krinolinas, veranda po glicinija, porfyro vaza, ir kurtuazinio galantiškumo ženklai – romansas, *billet doux* (meilės laiškelis). Lietuvių skaitytojui visa tai tur-būt nekelia nostalgijos, atrodo egzotiška, nes mums tarsi kalte įkalta į pasąmonę, kad aukštuomenės, aristokra-tijos, dvarų palikimas esąs svetimas, nes nelietuviškas. Poetas, primindamas šios tariamai „dekadentiškos“ kul-tūros detales ar įrašydamas prancūzišką sąvoką, mė-gina sukelti ilgesį šiam nepažįstamam laikui. Eilėraš-tis dinamiškas, įvaizdžiai jungiami remiantis metaforine logika (renkamasi personifikacija, nes daiktus ir reiškinius tiesiog būtina sužmoginti, kad jie galėtų išreikšti naktinės puotos linksmybes beveik neminint konkrečių jos dalyvių – naktis tampa jausminga mergaite, meilės

⁷ *Ibid.*, p. 594 (1974 09 29); p. 596 (1974 10 03).

⁸ Radauskas, H., „Alfonso Nykos-Niliūno poezija. Jo *Orfėjaus medžio* pasirodymo proga“, in: *Radauskas: Apie kūrybą ir save, recenzijos ir*

straipsniai, Henrikas Radauskas atsiminimuose ir kritikoje, Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 206–207.

laiško raidės balerinomis). Kita vertus, pasakų veikėja ragana lyginama su porfyro vaza, taigi virsta statiška būtybe, kuri svarbi tik kaip meninio pasigėrėjimo objektas, bet negali bauginti kokiomis nors paslaptimis, mitologinėmis potekstėmis. Eilėraštis pilnas kultūros ženklų, tačiau pastarieji nieko nepaaiškina, neskatina gilintis, tik sukelia puošnumo, dekoratyvumo išpūdį. Kultūros sluoksnius semantiniame lygmenyje akivaizdus, tačiau jis paviršinis – tai tiesiog rokoko nuotaikas ir to laikotarpio gyvenimo būdą interpretuojanti scena.

Teksto įvaizdžiais kuriama aristokratų pokylio atmosfera – erotiškai prisodrinta, tačiau tą erotiką varžo kultūros konvencijos. Tik iš pradžių geismas neslepiamas, mat juo „persisunkusi“ visa naktis, tai yra eilėraštyje plėtojamo gamtovaizdžio išėjimo taškas, nuo kurio pradedamas žodžiais „tapyti“ puotos paveikslas: „Naktis – mergaitė, šviesą užgesinus, / Ateina prieblanda, šlamėdama gašliai“. Eilėraščio pabaigoje įamžinama maudynių scena primena tais pačiais 1946 m. parašytą „La Baigneuse“: ten mergaitė brido iki begalybės ištęsta ir viršaus–apačios ašies kraštutinumus niveliuojančia erdve, liesdama ne tik vandenį, bet ir jame panirusį mėnulį, planetas, žvaigždynus. Tokios kosminių mastelių gelmės „Fragonard“ nėra, čia ragana maudosi „panirusi į rūko pusnį ir į romantiškos dainos lašus“, taigi erotinio ilgesio vietą eilėraštyje užima gundymas, flirtas, tarsi ataidintis iš žaismingos dainelės apie meilės džiaugsmus. „Rūko pusnis“ – tai akiračio apribojimas, kai iš materialaus, jusliško kūno lieka blyškus vaizdas ir atsiveria galimybės erotinei vaizduotei. Remiantis Bachelard'o požiūriu, galima tvirtinti: ne tik rūkas, bet ir vanduo (kurio metaforiškai transformuota figūra eilėraštyje yra „romantiškos dainos lašai“), ypač sąlytis su vandeniu maudantis išryškina vaizdo ir kūno priešpriešą, sukuria atšvaitus, iliuzijas, sustiprina netikrumo pojūtį: „Iš vandens išnyranti būtybė – tai pamažu besimaterializujantis atšvaitas: ji yra *vaizdas* prieš tapdama *būtybe*, troškimas prieš tapdama vaizdu“⁹.

Žaismingos gundymo, jausmų budinimo temos būdingos Jeanui Honorė Fragonard'ui (1732–1806) – išdailintų bukolinių scenų meistriui, kurio paveiksluose matome išpuoselėtus parkus su juose pasislėpusiais išsipuošusiais išsimylėjėliais. Esama ir gana drąsių šio menininko darbų, kuriuose erotinė tema traktuojama atsiribojant nuo ankstesnei tradicijai būdingo klasikinio siužeto – pamažu tolstant nuo Veneros, Kupidono, nimfų ir kitų Antikos kanonines scenas primenančių siužetinių linijų ar erotinių temų kompozicijas perkeliant į Apšvietos

laikų libertiniškais papročiais garsėjančius salonus ir aukštuomenės lankomus parkus bei alėjas, pasirenkant jokia mitine nuoroda neparemtą dviprasmišką sceną jaunos damos miegamajame („Jauna moteris, žaidžianti su šuniuku“, 1765–1772) ar sūpynėse pramogaujančios damos ir dviejų kavalierių dinamiškų gestų derinį („Sūpuoklės“, 1767). Nerūpestingas rokoko menas klestėjo aristokratijos saulėlydžio laikais, artėjant Prancūzų revoliucijai, tai buvo kraštutinio estetizmo triumfas, bėgimo nuo kasdienybės laikai; žiauri tikrovė netrukus ši stilių suniekino, senosios vertybės neteko galios. Nyka-Niliūnas Fragonard'o temų variaciją parašė pokačio Europoje, kai saulėtos anų laikų dvasios nebuvo likę nė kvapo. Tokiais rimtais ir tragiškais laikais lyginti naktį su meilės nuotykių ieškančia mergaite atrodė originalu – taip tarsi parodyta, kad kūrėjas neprivalo kalbėti apie tai, kas labiausiai skaudina ir neramina, ką skelbia dienraščiai ir kas greičiausiai pasensta. Dailės interpretacijomis taip pat siekta išvengti hermetiško „sukimosi ratu“ nardant vis tų pačių įvaizdžių gelmėse ar seklumose. Nusigręžimas nuo uždaro vidinio pasaulio ir išsiūrijimas į praėjusių epochų paveikslus poetui buvo svarbus kaip kūrybinis atsinaujinimas, teminis posūkis, pastanga atrasti kitokią pasaulį, gal net sukelti provokaciją tiems, kurie įpratę prie klišių, pastovių epitetų ir įvaizdžių. Aišku, dėl šios nuostatos poetui kai kurių nepalankių ar paviršutiniškų kritikų buvo prisegta „esteto“ etiketė. Fragonard'o pamėgtos parkų, alėjų temos, laisvesnė erotinių motyvų traktuotė sulaukė atgarsio „Orfėjaus medžio“ ir vėlesniuose rinkiniuose bei poeto dienoraštiniuose samprotavimuose apie natūraliųjų, žmogaus nepaliestų peizažų ir sukultūrintos gamtos, negyvų natiurmortų reikšmę. Alėjos netgi taps simboline figūra, susieta su poeto biografijos etapais, atgyjanti jo reflektuojančioje sąmonėje vis naujais pavidalais¹⁰.

Vienas nuotaikingiausių eilėraščių, varijuojančių dailės kūrinių įkvėptas temas, yra „L'embarquement pour Cythère“ (1947). Jį sukurti poetą paskatino tos pačios rokoko epochos „galantiškų švenčių“ dailininko Jeano-Antoine'o Watteau paveikslas „Kelionė į Kiterą“ (egzistuoja du to paties dailininko darbai, tapyti 1717 m.: vienas saugomas Paryžiaus Luvre, kitas, kiek įmantresnis, papuoštas daugybe amūriukų ir kitų dekoratyvių detalių – Berlyno Šarlotenburgo rūmuose). Paveikslo siužetas: aristokratų draugija išsilaipina Kiteros saloje, kurioje, pasak Antikos žinovų, kadaise buvo garbina ma deivė Afroditė ir kuri dėl to tapo savotišku piligrimys-

⁹ Bachelard, B., *Svajonių džiaugsmas*, vertė G. Baužytė-Čepinskienė, Vilnius: Vaga, 1993, p. 150.

¹⁰ Nyka-Niliūnas, A., *op. cit.*, p. 321 (1958 08 05): „Alėjos. Nuo pat ankstyvos vaikystės didžiausias mano „apsėdimas“ ir gal vienintelė mane žavėjusi gamtos pertvarkymo forma. Taip, alėjos! Pirmosios mano atmintyje įsišaknijusios ir visų vėlesniųjų prototipas buvo Utenos

dvaro sodo eglių alėjos [...]. Kauno, Tiergarteno, Tübingeno ir Badenweilerio alėjos; Rilks, Hofmannsthalio ir Poe. Alėjos žaliais, vos prasikalusiais permatomais lapais ir pavasario audros ekspresionistiškai sukraipytomis viršūnėmis (kaip Soutine'o paveiksle)“. Būdinga, kad Nyka-Niliūnas, net ir apmąstydamas alėjų reikšmę savo asmenybės formavimuisi, negali apeiti poezijos ir meno kontekstų.

tės tikslu visiems išsimylėjėliams. Džiūgaujanti kompanija švenčia ant vaizdingo kranto, apsupto kalnų ir aukštų medžių, vyksta šokiai ir draugiški pokalbiai. Abiejuose variantuose dešiniajame kampe stovi gélėmis papuošta Veneros statula, o Berlyno variante matyti ir burlaivis su pamažu migloje nykstančia raudona bure. Nykos-Niliūno eilėraštis akivaizdžiai kurtas iš atminties ar reprodukcijų pasitelkiant būtent šio paveikslo varianto vizualinius išpūdžius, nes laivo figūra čia svarbi kuriant siūbavimo, plazdėjimo išpūdį: „Siūbuoja moterys, kaip medžiai lankšcios, / Ir laivas plazda, neramus kaip Tu“; „Siūbuoja moterys takais kaip gélės / Ir kaip laivai kelionės mėlynos“. Paveiksle tą judesį, ritmingą siūbavimą galima išvelgti ten, kur vaizduojamos šokančios porėlės, puošnūs apdarai kiek primena karnavalinius kostiumus, tad ir poetiniame tekste minimas karnavalas ir jo personažai – pajacas, faunas, dominò. Eilėraštyje užfiksuotas pats šventės įkarštis ir iškylos pabaiga: vakare „užgęsta karnavalas parke, / Išplaukia minios kaukių ir spalvų“. Eilėraštis baigiasi tamsos atėjimu ir verksmu – šventei baigiantis prasiveržia nepatenkintas ilgesys: „juodas dominò estradoj verkia, / Kad jos galva – gražiausia iš galvų“. Kartu šis verksmas sąmoningai nuteikia ironiškai šypsena – juk verkama tik dėl galvos, galbūt priklausančios Veneros statulai, kuri eilėraštyje nepaminėta.

Paveikslas nemoko ir nepagilina mūsų jausmų, tik perteikia nerimtą, siautulingą nuotaiką, kuri sumaniai išreiškiama ir eilėraštyje. Šviesos nykimas, vakaro ar-

tėjimas čia sutinkamas blėstant euforijai, šventės dalyviai persikelia į kitą teritoriją, laivu išplaukia „minios kaukių ir spalvų“. Šventės pagrindiniai personažai – persirengėliai, juokdariai, dominò, kurie ima vadovauti besilinksminančiai miniai. Tai komiški liaudies pasakojimų veikėjai, besikėsinantys užimti teisėtų lyderių, valdovų vietą. Eilėraštis „L’embarquement“ prasideda plačia Pajaco šypsena: „Šypsny Pajaco, miegančio ant slenksčio“. Atrodytų, visa šventės panorama metaforiškai sutelkta jo besišypsančiose lūpose lyg akyse ar veidrodyje, dėl to viską, kas vyksta šioje scenoje, galima traktuoti kaip ironišką, nenuoširdų, bet pabrėžtinai nerūpestingą ir pašaipų juokdario požiūrį. Kaip žinia, juokdario figūra buvusios Romos imperijos provincijose (o Watteau paveikslo ir Nykos-Niliūno eilėraščio personažai veikia būtent šioje teritorijoje) nuo pat Viduramžių buvo pagrindinis švenčių ir karnavalų herojus, kuriam buvo lemta išgyventi vienadienį valdymą eliminuojant teisėtą valdovą. Šis pajacas buvo ir metų laiko, kurio metu vykdavo karnavalas, ir aukštesnės likimo jėgos, pagoniško dievo, kurio vardo krikščioniškosios Europos žmonės nenorėjo minėti, simbolis. Jamesas G. Frazeris teigė, kad šis komiškas veikėjas – tai antikinis dievas Saturnas, Saturnalių šventės pagrindinis personažas¹¹. Taigi karnavalas reiškė ne vien linksmą šventės siautulių: nerūpestingi, kartais vulgarūs pokštai slėpė ankstyvuosius mitinius archetipus.

Watteau paveiksle nutapyti žmonės pakankamai individualūs, nors jie išsikūrę tolimoje perspektyvoje, be to, jų išorė paveikta rokoko tendencijų įmantriai išdailinti veidus retušuojant tuos bruožus, kurie aukštuomenės skonio požiūriu gali pasirodyti negražūs. Tuo tarpu eilėraštyje „L’embarquement“ nėra individualių veidų, visi slepiasi po kaukėmis, kita vertus, kaukėti jie gali išsilaisvinti iš moralės normų ir pasiduoti karnavalo siautuliui. Kaukė sulygina šventės dalyvius, panaikina lyties, amžiaus, socialinės padėties požymius, o artėjantis vakaras suteikia linksmajai scenai dar daugiau mįslingumo, leidžiama pasireikšti ir bauginančiam šmėklų pasauliui: „Ir ažuolas vėl šlama kaip vaiduoklis“ („Džiaugsmingose laidotuvėse“ nubunda „vazoj nupiešti velniai“, o to paties laikotarpio „Viduramžio dip-tike“ netgi tikinama, kad netru-

Antoine Watteau. Kelionė į Kiterą. Fragmentas. 1717.
Paryžiaus Luvro muziejus

¹¹ Фрэзер, Дж. Дж., *Золотая ветвь*, Москва: АСТ, 1998, с. 615.

kus „išsipildys paskutinis Velnio žodis“!). Chtoniškoji simbolika, nepaisant jos ekscentriškumo ir prieštaravimo krikščioniškai moralei, taip pat buvo nesidrovint naudojama karnavaluose, galbūt taip atiduodant duoklę antikiniams, pagoniškiems pirmtakams. Tačiau šventė nesuderinama su nakties tamsa, be to, ji turi savo pradžia ir pabaigą: visai sutemus džiaugsmingas spektaklis negali tęstis, jam reikia nors šiek tiek apšvietimo. Karnavalas „užgęsta“ kartu su pasitraukiančia šviesa.

Karnavalą primena ir eilėraštis „Džiaugsmingos laidotuvės“ (1946), pasak Radausko, parašytas sekant Tiziano paveikslu, nors tokio pavadinimo kūrinio šis Renesanso menininkas nėra nutapęs ir panašios temos meninė interpretacija jo kūryboje būtų sunku aptikti. Reiklusis Radauskas šį tekstą laiko geriausiu rinkinio „Orfėjaus medis“ eilėraščių¹². Su Tiziano poeto santykis ypatingas, jo paveikslų išpūdis stiprus nuo pirmojo išžiūrėjimo, kai broliui iš Berlyno kažkas atsiunčia keturių jo šedevrų reprodukcijas: „Flora“, „Urbino Venera“, „Bakchanalija“ ir „Danaja“¹³. Kaip liudija vėlyvasis (1997) dienoraščio įrašas, džiaugsmingas ir svaigus bakchančių šokis (jo neišvengiama erotika aiškinant sudvasintomis „kūnų šviesos“ ir „švento skaistumo“ metaforomis) iš pradžių jo regimas ir vertinamas kaip liūdnas; galima spėti, kad liūdnos šventės įvaizdis poetinės inversijos būdu galėjo virsti „džiaugsmingomis laidotuvėmis“...

Intonacijomis, figūrų pasikartojimu, netgi apimtimi šis tekstas atrodo lyg „L'embarquement“ veidrodinis atspindys: abiejuose eilėraščiuose pasirodo faunas, minima Kitera, svarbus muzikos motyvas, sustiprinant tekste gausiai eksponuojamus vizualinius išpūdžius audityviniais: „Nubudo pirštuose fagotas / Ir vazoj nupiešti velniai“. Laidotuvės krikščioniškoje Vakarų kultūroje siejamos su rimtimi, pamaldumo demonstravimu, sakralumu, kreipimusi į dieviškąjį lėmėją, o šiame eilėraštyje tai išreiškia pagoniška simbolika, remiantis antikine tradicija autoriteto vietą užima „šventoji Venera“, kuriai skirtas ritualas (laidotuvių eiseną, lydima muzikos) paradoksaliai teigia gyvenimo pergalę. *Džiaugsmingų laidotuvių* fenomenas šiandien, kai žmonės bet kokia kaina siekia išvengti susidūrimo su mirtimi, atrodo esanti oksimoroniška, priešingus pradus susiejanti sąvoka. Tačiau toks įsitikinimas negalioja prieš išgalint racionalizmui, kai karnavalai rengti tiek turgaus aikštėse, tiek ir kapinėse. Ypač visuomenės papročius veikė nesaugumo jausmas stichijos ir kataklizmu akivaizdoje. Jacques'as Le Goffas taip kalba apie Viduramžių elgseną (o tai su išlygomis galioja ir Tiziano, tikrai

ar tariamai įkvėpusio parašyti šį eilėraščių, laikams): „Tačiau maro sukręsta naujoji visuomenė bėga nuo siaubą keliančių bendrų kapų ir šoka ant mirusiųjų, kapinėse, ir mirusieji šoka kartu. Tai makabriškų, arba mirties, šokių laikas“¹⁴. Kita vertus, eilėraštyje nėra jokių katastrofos ženklų: atrodytų, jog Kiteroje vis dar klesti Antikos dievai, laidotuves paverčiantys puošnia švente. Nyka-Niliūnas vėliau rašytame eilėraštyje šią vietą priskirs mirties valdomam pasauliui, tai anapusinio pasaulio ir kartu nepažinios pasamonės teritorija, kur palaidotas nepelnytai užmirštas artimas draugas: „Kiteroj tolimųj – ne, dar giliau – / Pasamonės bedugnėj – mummyse / Išaugo permatomas tavo kapas“ („Requiem R“, 1968).

Renesanso dailininkams įprasta įamžinti savo asmenį, kartu lyg statistui pasislepiant už gausių mitinių ar religinių veikėjų nugaros, nutapyti kokios nors alegorinės kompozicijos fone nedidelį autoportretą. Tai susiję su individualizmo išgalėjimu, menininko savimonės sureikšminimu: „Vakarų renesansinės estetikos kūrėjai, perimdami antikinį *mimesis* principą, pamėgdžijimo objektu paverčia ne išorinį, žmogų supantį gamtos pasaulį, o patį menininką, jo subjektyvius išgyvenimus, nepakartojamą individualybę“¹⁵. Eilėraštyje šis paprotys vaizduoti save išreikštas nuoroda į tiesiogiai nepaminėtą Tiziano figūrą: „Ir vienišas Venecijietis / Šviesiais kaip pilnatis plaukais“.

„Ji“, turbūt mylimoji, „Džiaugsmingų laidotuvių“ apeigų metu laidojama Kiteroje, Veneros kulto vietoje, kur šeimininkauja faunai ir nėra vietos išsiskyrimo liūdesiui, senatvei ir disforijai. Todėl ir amžinas išsiskyrimas nėra pažymėtas skausmo. Klasikinės mitologijos figūrų dar nepalietė jų prasmę transformuojantis siurrealizmas, kuris vėlesniuose poeto tekstuose atsiskleis disforiškais, groteskiškais pavidalais: „Oktopas, / Apsikabinęs lankstų Tiziano / Veneros liemenį, sapnuoja vasaros žuvimą“ („Requiem Gelsominai“, 1956). „Džiaugsmingose laidotuvėse“ mirties temos tarsi išvengiama, ją užgožia fauno melodijos, laidotuvių procesija primena žaismingą karnavalo eiseną.

Bene tiksliausiai perteikiantis susidūrimo su meno kūriniu išpūdį, mažiausiai nukrypstantis nuo jo kompozicijos ir tematikos yra eilėraštis „Picasso: Mergaitė su plazdančiu balandžiu ir aklas Minotauras“ (1957). Turbūt jį parašyti poetą įkvėpė apsilankymas apžvalginėje Pablo Picasso parodoje Niujorko Modernaus meno muziejuje. Dienoraštyje išlikęs įrašas apie pirmą paviršutinišką išpūdį, kurį lėmė poeto nepalankumas triukšmingam publikos ažiotažui ir noras viską pačiam patikrinti

¹² Radauskas, H., *op. cit.*, p. 208.

¹³ „Jie mane blokste pribloškė, ypač savo lig tol nepažįstama kūnų šviesa, šventai skaisčia erotika ir Bakchanalijoje vaizduojamo andriečių džiaugsmo (kuris man tada atrodė liūdnas) paslaptim“ (Nyka-Niliūnas, A., *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, Vilnius: Baltos lankos,

2003, p. 487 (1997 03 17)).

¹⁴ [Le Goff, J.], „Darbas ir šventė“, in: *Europos mentaliteto istorija*, sud. P. Dinzeltbacher, Vilnius: Aidai, 1998, p. 301.

¹⁵ Andrijauskas, A., *Grožis ir menas. Estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija (Rytai–Vakarai)*, Vilnius: VDA leidykla, 1995, p. 381.

ir savo akimis įvertinti: „Tokios apimties parodoje sunku susikaupti – viską nustelbia ir dominuoja masė: minios žmonių ir paveikslų; visa, kas neprašoka vidutinio dydžio, tarytum ištirpsta svaiginančioje gausybėje“¹⁶. Meno kūrinys pastebimi ir į verbalinį diskursą „išverčiami“ Pablo Picasso graviūros vaizdai ir figūrų kompozicija, nors, aišku, galima ginčytis dėl modernistinio kūrinio interpretacijos: ką simbolizuoja prie upės tragiškai gražantys rankas žvejai? Kurlink mergaitė veda Minotaurą? Paliekama vietos ir daugiaprasmiškumui, ir abejonei: mat mergaitė yra balandžio, taikos ir susitaikymo teminių vaidmenį turinčios figūros, sąjungininkė, net susitapatinanti su juo, jai būdingas spindėjimas, be to, ji taip pat yra „ir vėjas, ir naktis, ir medis“.

Mergaitė ir Minotauras – tai simbolinės figūros, žemiškosios ir chtoniškosios sferos atstovai, liudijantys antropocentrinės, pagal žmogaus valią sutvarkytos erdvės ir pirmųjų chaoso susidūrimą. Ispanų, pirmiausia Picasso, dailės kontekste Minotauras – tauromachijos, bulių kovos alegorinis dalyvis: kaip toreadoras gudrumu ir vikrumu įveikia bulių, įkūnydamas žmogaus pergalę prieš žvėrį, šviesos prieš tamsą, taip ir mergaitė gražina Minotaurą į nakties valdas. *Dinamikos–statikos* ašyje išskyrus opoziciją *vėjas–medis*, o spindesį supriešinus su nakties tamsa, galima tarti, kad daugialypė mergaitės figūra sutelkia savyje nesutaikomas priešybes. Vis dėlto jai tradiciškai priskirtinos šviesos ir tyrumo teminės vertės. Kita vertus, spinduliuojanti gyvybe mergaitė priešinga jautrumo, juslių raiškos stokojančiam Minotaurui – ji vedė jį „Lyg būtų nešusi nulaužtą šaką“. Iš antikinės mitologijos žinome, kad Minotauras anaipol nebuvo išivaizduojamas kaip taikus, nuolankus padaras: jis reguliariai mito jaunuolių ir merginų mėsa, kurią jam kaip duoklę tiekdamo Atėnų miestas. Tačiau poetiniame tekste ir Picasso paveiksle ne mergaitė, o pats Minotauras atlieka aukos vaidmenį, nors eilėraščio subjektas kartu su žvejais sakosi ilgai dar verkęs ant kranto, lyg nujausdamas grėsmę. Meno tyrinėtojai pažymi, kad Minotaurą figūra Picasso graviūrose ir piešiniuose ypač akcentuojama 1933–1934 m. laikotarpiu: iš pradžių šis stilizuotas žvėris pratęsia „Skulptoriaus dirbtuvių“ temą (gyvuliškų bruozų, barzdotas, apkūnus, valdingas, seksualiai dominuojantis modelių atžvilgiu skulptorius lengvai transformuojamas į Minotaurą figūrą). 1934 m. erotinis aspektas eliminuojamas, išskyla aklumo tema, moters figūrą keičia mergaitė su gėlių puokšte ar balandžiu rankose. Aklo Minotaurą tema pasikartoja ir daugelyje eskizų bei pieštuku atliktų ar išgraviruotų šios kompozicijos variantų, ir garsiausiuose Picasso darbuose „Minotauromachija“ (1935) ir „Gernika“ (1937)¹⁷. Nykos-

¹⁶ Nyka-Niliūnas, A., *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, p. 300 (1957 05 04).

Niliūno poezijoje aklumo tema taip pat svarbi jau nuo pirmųjų kūrybos žingsnių (plg. eil. „Aklasis pasakoja apie namus“ ir kt.). Picasso graviūrai skirtos eilėraščių pabaigoje retoriškai klausiami:

Nes kas yra Mergaitė, vedanti į naktį
Aklą Minotaurą? Kas yra
Balandis, plazdantis jos rankoj,
Ir Minotauras šnervių linija,
Dviprasmiškas skausmui lygi?

Balandis, suvoktas kaip mergaitės atributas, galop atsiskiria nuo jos, nors vis dar laikosi išsikabinęs į ranką. Abejojama dėl mergaitės tapatybės: ta, kuri talpina savyje tiek daug bruozų ir teminių verčių, pati pasidaro sunkiai apibrėžiama. Tekstas baigiamas ne išvada ar efektingai prasmę atveriančia metafora, o abejone, rodančia norą išsiaiškinti esminius dalykus, suvokti, kas yra lėmėjas ir kokias tai žada pasekmes.

„Orfėjaus medžio“ rinkinys buvo lemtingas posūkis Nykos-Niliūno kūryboje – jis lėmė tai, kad lietuvių egzodo literatūroje pirmąsyk po Antrojo pasaulinio karo sugražinta tikroji vertė kūrybai, pagrįstai grynai estetinėmis kategorijomis, nesusietai su jokia ideologija ar filosofine mokykla. Aišku, šiuo keliu eidamas, Nyka-Niliūnas nebuvo atradėjas: galima buvo atsigręžti į prieškarinę dailės siužetais besiremiančią, kultūros, pirmiausia Viduramžių palikimo, ženklų pasaulyje ieškančią Jono Aisčio lyriką, neretas ten ir karnavalinės kaukės motyvas. Nyka-Niliūnas poetinei interpretacijai rinkosi meno kūrinius ne ieškodamas filosofinių idėjų patvirtinimo ar siekdamas praturtinti po egzistencinio „dievų saulėlydžio“ ištuštėjusį savo eilėraščių gamtovaizdį dekoratyvaus puošnumo vaizdais – pavyzdžiui, antikine Veneros statula. Jo eilėraščiuose akivaizdus pasitikėjimas meno galia, vis ryškėjantis vizualiosios kultūros įvaizdžių dominavimas. Tai pagilino intelektualines poeto refleksijas. Išties ne vieną Nykos-Niliūno eilėraščių galima analizuoti kaip ikonotekstą, t. y. kaip tekstą, kuriame išvelgtinos akivaizdžios prasmės struktūroje įkomponuotos nuorodos į konkrečius meno kontekstus, nors, jei nepaisysime eilėraščių antraštės, tiesiogiai neminima, kurio dailininko paveikslu sekama. Bene akivaizdžiausias ir temos atžvilgiu artimiausias paveikslui poeto tekstas – eilėraščių „Picasso...“ iš rinkinio „Balandžio vigilija“, kuriame ne tik pateikiama žodinė-poetinė Picasso graviūros interpretacija, bet ir keliama probleminiai klausimai, reiškiamos abejonės ir tarsi metamas žvilgsnis „anapus paveikslų“: siekiama interpretuoti įvaizdžius, klausiami, kokia jų prasmė. ☒

¹⁷ Lieberman, W. S., „Picasso and the Minotaur“, in: <http://www.tamu.edu/mocl/picasso/study/mintau3b.html>.

NEATIMTŲ TEISIŲ ATKŪRIMAS

Keletas minčių partizanų reabilitacijos tema

Bernardas Gailius

Didžioji Lietuvos, kaip ir kitų komunizmą išgyvenusių šalių, problema yra bandymas kaip nors susitvarkyti su sovietine praeitimi, suderinti okupantų iškraipytus žmonių tarpusavio santykius ir atlikti bent šį tą panašaus į teisingumo atstatymą. Viena įdomesnių šios problemos sprendimo formų yra sovietų represuotų asmenų teisių atkūrimo procesas, dar vadinamas reabilitacija. Tačiau prieš imantis sverti šios sprendimo formos prasmingumą ir reikalingumą, būtina atsakyti į ištis fundamentalų klausimą: ar apskritai galima kokio nors Lietuvos partizanų reabilitacija? Manau, kad ne, ir tai šiame straipsnyje ketinu įrodyti.

Čia kalbėsiu tik apie partizanų, t. y. 1944–1953 m. karo dalyvių teisių atkūrimą. Remiantis Asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymu, taip pat yra sprendžiami ir 1941-ųjų sukilimo dalyvių, asmenų, Vokietijos okupacijos metais dirbusių valdžios institucijose, kitų sovietų represuotų žmonių teisių atkūrimo klausimai. Kai kurias šiame tekste dėstomas mintis galima pritaikyti ir jiems, tačiau istoriniai ir teisiniai partizanų padėties ypatumai leidžia nubrėžti aiškia perskyra. Visų pirma partizanai kariavo tik su vienu okupantu ir neturėjo ryšių su Lietuvai priešiškomis valstybėmis. Jie nedalyvavo tokiose aiškiai nusikalstamuose veiksmuose kaip masinės žydų žudynės. Pagaliau partizanų vadovybė atkurtosios Lietuvos valstybės buvo pripažinta aukščiausia tuometine politine ir karine Lietuvos valdžia. Tai, kad kai kurie 1941-ųjų sukilėliai vėliau buvo ir partizanai, taip pat nėra labai svarbu. Visų pirma jų buvo nedaug ir jie paprastai veikė tik pirmaisiais partizanų karo metais. Be to, sprendžiant tokių asmenų reabilitacijos klausimą, jų veiksmus sukilimo ir partizanų karo laikotarpiais reikėtų vertinti atskirai. Todėl partizanus galima laikyti ypatinga represuotųjų asmenų kategorija ir nagrinėti jų reabilitaciją kaip specifinį procesą.

REABILITACIJOS SAMPRATOS PROBLEMA

Nors „teisių atkūrimo“ kaip ir „reabilitacijos“ sąvoka vartojama dažnai, kalbant apie sovietų represuotų asmenų likimą, retas susimąsto apie šios sąvokos pras-

mę. Koks tai apskritai procesas ir pagal kokias taisykles jis vyksta? Bet kuris, susidomėjęs šiuo klausimu, netruks patirti, kad atsakymą rasti neįtikėtina sunku. Teisės mokslas tokio proceso, galima sakyti, nežino, nes jis niekada niekur nėra įvykęs. Net pasaulio mastu vargu ar pavyktų rasti kitą reabilitacijos pavyzdį negu „chruščiovinis“ politinių bylų peržiūrėjimas Sovietų Sąjungoje. Tačiau sovietinės teisės apskritai negalima laikyti kokiu nors pavyzdžiu, – pernelyg jau originalia teisine sąmone pasižymėjo sovietų teisininkai. Teisėkūra, teisės aiškinimas ir taikymas vienaip vykdavo teoriškai, kitaip – praktiškai, ir apskritai teorijos ir praktikos vienybė buvo nuolat deklaruojama, bet niekada nepasiekama. Daug sako jau vien tai, kad sovietinėje teisėje būta normų, kurios, pasak teoretikų ir praktikų, geriau veidavo tuomet, kai būdavo netaikomos¹. Tad atmetus Chruščiovo pavyzdį, telieka vienas kelias perprasti reabilitacijos procesą – analizuoti pirminį šaltinį: Asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymą.

Užtenka tik paskaitinėti šio teisės akto nuostatas, idant išaiškėtų esminis reabilitacijos principas: dalis sovietų represuotų asmenų yra pripažįstami nekaltais Lietuvos Respublikai ir atkuriamos visos jų teisės. Tokie asmenys gauna reabilitacijos pažymėjimus. Tie, kurie pažymėjimų negauna, faktiškai laikomi nusikaltusiais. Iš to matyti, kad reabilitacijos procese galioja kaltės prezumpcija. Taigi teisių atkūrimas yra procedūra, priešinga tai, kurios metu teisės atimamos – baudžiamajam procesui.

Kertinis baudžiamojo proceso principas – nekaltumo prezumpcija. Kaip ir kiekviena prezumpcija, ji nulemia įrodinėjimo apimtį. Jeigu preziumuojamas nekaltumas, vadinasi, įrodinėti reikia kaltę. Tai turi padaryti apkaltinimo siekianti šalis – valstybė. Jai pateikus pakankamai įrodymų ir įtikinus nešališką ir nepriklausomą teisimą, nekaltumo prezumpcija paneigiama ir asmuo paskelbiamas kaltu.

Reabilitacijos procesas vyksta atvirkščiai. Asmuo jau

¹ Puikus tokios normos pavyzdys buvo SSRS konstitucijos nuostata, leidusi respublikoms išstoti iš sąjungos.

yra nuteistas, todėl preziumuojama jo kaltė. Nors rehabilitacija vykdoma valstybės sprendimu, nemaža įrodinėjimo pareigos dalis tenka rehabilitacijos siekiančiam asmeniui. Juk jis suinteresuotas įtikinti naują teisimą, kad ankstesnis sprendimas buvo neteisėtas ar neteisingas ir pasiekti, kad jis būtų panaikintas, atkuriant nekaltumą ir kitas teises. Šia prasme rehabilitacija iš pirmo žvilgsnio primena proceso atnaujinimą, paaiškėjus naujoms aplinkybėms, tačiau nėra jam tapati. Priėmus sprendimą atnaujinti procesą, jis toliau vyksta laikantis visų baudžiamojo proceso nuostatų, taigi ir nekaltumo prezumpcijos. Rehabilitacijos metu preziumuojama, kad asmuo kaltas, kol neįrodoma priešingai.

Iš pirmo žvilgsnio viskas atrodo logiška ir pagrįsta. Iš tikrųjų juk viskas jau vieną kartą tirta ir nagrinėta, žmonės nuteisti. Dabar belieka peržiūrėti sprendimus iš kitos pozicijos, atsižvelgiant į, kaip neretai rašoma, „po nepriklausomybės atkūrimo susiklosčiusius naujus visuomeninius santykius“.

Tačiau visa logika dings, jei atidengsime pačius rehabilitacijos pamatus. Tikras teisių atkūrimas galimas tik tuomet, jeigu prieš tai buvo tikras baudžiamasis procesas. O jeigu buvo tik jo imitacija, tai kaltė negali būti laikoma įrodyta. Tokiu atveju negali būti ir jokios rehabilitacijos, nes, laikantis nekaltumo prezumpcijos, asmuo ir taip yra nekaltas, nepaisant to, kad kas nors buvo neteisėtai suvaržęs jo teises. Todėl siekiant išsiaiškinti, ar teisiškai įmanoma represuotų partizanų rehabilitacija, reikia atsakyti į du klausimus. Visų pirma reikia nustatyti, ar galėjo partizanai padaryti veiksmus, kurie būtų nusikalstami ne tik Sovietų Sąjungos, bet ir Lietuvos Respublikos požiūriu, nes tik tokiu atveju galima kalbėti apie sovietų baudžiamojo proceso partizanų atžvilgiu pripažinimą. Antra, svarbu sužinoti, ar buvo pats baudžiamasis procesas, nes tik tokiu atveju galima teigti, kad partizanų kaltė buvo įrodyta. Paaiškėjus, kad partizanai nusikaltimų nedarė, arba kad jų veiklos tyrimo ir vertinimo procedūros neatitiko bent kiek normalaus baudžiamojo proceso nuostatų, bus galima drąsiai tvirtinti, kad visi rezistentai yra nekalti Lietuvos Respublikai ir tam nustatyti nereikia jokios rehabilitacijos.

AR PARTIZANAI DARĖ NUSIKALTIMUS?

Kontrrevoliuciniai nusikaltimai yra sunkiausiai nusikaltimai. Jie yra pavojingiausia pasipriešinimo forma laimėjančiai socialistinei kūrybai, rodoma sudaužytų priešišku klasių likučių, trockinių bucharinių banditų ir kitų fašistinių žvalgybų agentų.

Mūsų baudžiamieji įstatymai kontrrevoliuciniu

laiko kiekvieną veiksmą, nukreiptą į darbininkų bei valstiečių tarybų ir jų pagal TSR Sąjungos Konstituciją bei sąjunginių respublikų konstitucijas išrinktų TSR Sąjungos, sąjunginių ir autonominių respublikų darbininkų ir valstiečių valdžių nuvertimą, pakirtimą ar nusilpninimą arba į TSR Sąjungos išorinio saugumo ir pagrindinių ūkinių, politinių ir nacionalinių proletarinės revoliucijos laimėjimų pakirtimą ar nusilpninimą.²

Taip apie kontrrevoliucinius nusikaltimus kalbėjo Andrejus Višinskis, garsusis Stalino prokuroras, kuris pats neblogai išmanė teorinius ir praktinius šių nusikaltimų inkriminavimo aspektus. Kaip tik kontrrevoliuciniais nusikaltimais ir buvo kaltinami partizanai.

Ar kontrrevoliuciją galima laikyti nusikaltimu Lietuvos Respublikai? Juk, atrodo, atsikūrusi Lietuvos valstybė neigia klasių kovos teoriją, nepripažįsta revoliucijos, juo labiau lietuviškosios, ir mano buvusi okupuota. Tad ir visokeriopas trukdymas „laimėjančiai socialistinei kūrybai“ šiandien Lietuvoje turėtų būti laikomas didžiai vertingu darbu, o ne nusikaltimu. Tačiau toks žongliravimas sąvokomis gali privesti ir prie tikros demagogijos. Žinome, kad tikslas ne visuomet pateisina priemones. Ir nors „kontrrevoliucija“ – išties labai kilnus tikslas, visų priemonių pateisinti negali net jis. Todėl nors nusikalstama veikia esame linkę pripažinti pačią „revoliuciją“, o ne pasipriešinimą jai, turime pripažinti, kad kai kurie kontrrevoliuciniai nusikaltimai gali būti laikomi nusikalstamais veiksmais ir Lietuvos Respublikos požiūriu. Taigi negalime apsiriboti bendro pobūdžio pasamprotavimais, o turime panagrinėti ir konkrečių partizanams inkriminuotų nusikaltimų sudėtis.

Pagrindinis visų „kontrrevoliucionierių“ nusikaltimas buvo tėvynės išdavimas. RSFSR BK 58^{1a} straipsnį galima visiškai pagrįstai laikyti „tradiciniu“. Jis numatė atlikimą veiksmų, „kuriais kenkiama TSR Sąjungos karinei galiai, jos valstybinei nepriklausomybei ar jos teritorijos neliečiamybei“³. Vargu ar tokie veiksmai gali būti laikomi nusikaltimais Lietuvos Respublikai. Veikia priešingai. Sovietų Sąjunga buvo Lietuvos priešininkė ir okupantė, todėl kiekvienas, kuris kenkė pirmosios karinei galiai ar teritorijos neliečiamybei, turėtų būti antrosios gerbiamas. Vis dėlto, kaip pamatysime vėliau, RSFSR BK 58^{1a} straipsnio dispozicijos neapibrėžtumas ir sovietinių pareigūnų kompetencijos stoka galėjo sukelti įdomių pasekmių.

Greta tėvynės išdavimo partizanai neretai dar buvo kaltinami pagal RSFSR BK 58-11 straipsnį, numatantį atsakomybę už kontrrevoliucinių nusikaltimų rengimą

² Višinskis, A. J., *Tarybinė baudžiamoji teisė*, Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 1941, p. 26.

³ *RTFSR Baudžiamasis kodeksas veikiąs Lietuvos TSR teritorijoje*,

Oficialus tekstas su pakeitimais 1954 m. sausio 1 dienai ir su pastraipsniui susistemintos medžiagos priedu, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954, p. 33.

ar priklausymą juos daryti planuojančiai organizacijai⁴. Šių veiksmų nusikalstamumas, žvelgiant iš Lietuvos Respublikos pozicijų, taip pat abejotinas. Juk negalime partizanų būrių, rinktinių ir apygardų pripažinti nusikalstamomis organizacijomis, nors visos jos planavo, rengė ir net darė „kontrrevoliucinius nusikaltimus“.

Tačiau, ko gero, daugiausia abejonių ir diskusijų keliantis partizanų nusikaltimas – teroristiniai aktai (RSFSR BK 58⁵ straipsnis). Tai – veiksmai prieš „Tarybų valdžios atstovus ar prieš darbininkų ir valstiečių revoliucinių organizacijų veikėjus ir dalyvavimas tokių aktų vykdyme, nors ir nepriklausančių kontrrevoliucinėms organizacijoms asmenų“⁵. Kadangi ši norma, kaip įprasta sovietinėje baudžiamojoje teisėje, yra neapibrėžta ir nieko nepasakanti, vėl tenka kreiptis į Višinskį:

Teismų praktika laiko teroristiniais aktais darbininkų korespondentų ir kaimo korespondentų, finansų darbuotojų, švietėjų, stachanovininkų, geriausiųjų spartuolių ryšium su jų spartuolišku darbu, pionierių, mokytojų visuomeninkų, taip pat valdžios atstovų ir visuomeninių organizacijų veikėjų šeimos narių nužudymą.

Teroristinis aktas gali pasireikšti taip pat tarnybinių asmenų ir visuomeninkų asmeninio turto padegimu arba sunaikinimu klasinio keršto tikslais, ryšium su nukentėjusiųjų dirbamu tarybiniu arba visuomeniniu darbu.⁶

Taigi šį kartą susiduriame su *nužudymu* – veiksmu, kurio net pavadinimas skamba nusikalstamai. Tačiau turėtume nepamiršti, kad čia iš esmės susidūrėme su *karu*, – o šis žodis neutralizuoja grėsmingą *nužudymo* skambesį. Taigi ar galėjo partizanai žudyti? Kad ir kaip teisininkams būtų apmaudu, atsakymas į šį klausimą priklauso visų pirma nuo Lietuvos politinio apsisprendimo. Kadangi ginkluota rezistencija laikoma teisėta pasipriešinimo forma, tai pripažįstama, kad partizanai galėjo žudyti, nes tik taip galima priešintis ginklu. Kitas klausimas – ką jie galėjo žudyti? Akivaizdu, kad ginkluoto priešo numarinimas kare, nepaisant to, ar tai raudonarmietis, saugumietis, stribas ar partinis aktyvistas, nėra nusikaltimas ir net nelabai dera tokių veiksmą vadinti nužudymu. Tačiau tarp „teroristinių aktų aukų“ galėjo būti ir civilių. Ar teisėtai partizanai juos žudė? Atsakymas į šį klausimą taip pat nemažai priklauso nuo politinės valios. Kadangi partizanų vadovybė buvo aukščiausia politinė ir karinė Lietuvos valdžia, o mirties bausmė tuo metu pasaulyje, juolab vykstant karui, buvo pripažįstama ir toleruojama, galima daryti išvadą, kad ir beginklius civilius Lietuvos gyventojus partizanai galėjo teisėtai numarinti, nors ir kaip baisiai tai skambėtų. Kita vertus, kaip mėgsta kartoti rehabilitacijos

proceso šalininkai, tarp „teroristinių aktų“ būdavo ir piktnaudžiavimo partizano padėtimi, „persistengimo“ ar asmeninių sąskaitų suvedinėjimo atveju. Neabejotina, kad tokie „teroristiniai aktai“ laikytini nusikaltimais ir Lietuvos Respublikos požiūriu.

Taigi „kontrrevoliucinių nusikaltimų“ masėje būta tikrų partizanų nuodėmių, kurias, tarsi razinas iš bandelės, galima išrankioti, ir tai daroma reabilitacijos metu. Tačiau šitai konstatuojant nepaneigiamas antras klausimas: ar buvo minėti nusikaltimai kada nors įrodyti? Ar išrinktosios razinos tikrai yra razinos, ar tik jas primeina? Kaip tik šiuo požiūriu svarbu panagrinėti sovietinį baudžiamąjį procesą. Išsiaiškinus jo principus ir taisykles, bus galima spręsti, ar „teismai“ priimdavo teisingus sprendimus ir ar galima pasitikėti baudžiamųjų bylų archyvine medžiaga.

Tad kokia gi ta, anot Višinskio, „kontrrevoliucinių nusikaltimų represija“⁷?

KONTRREVOLIUCINIŲ NUSIKALTIMŲ REPRESIJA

Į Lietuvą sovietai atnešė jau patikrintą kovos su kontrrevoliucija sistemą. Operatyvinę veiklą prieš partizanus ir kitus „kontrrevoliucionierius“ vykdavo ir tyrimą jų baudžiamosiose bylose atlikdavo sovietinio saugumo struktūros, o galutiniam sprendimui priimti bylos būdavo perduodamos kariniams tribunolams arba Ypatingajam pasitarimui prie SSRS valstybės saugumo ministro.

Suprantama, kad kalbėti apie kokią nors deramą tyrimą iki teismo būtų naivu. Visiems žinoma, kaip sovietų saugumas tvarkydavosi su politiniais „nusikaltėliais“. Neverta net aiškinti, kad jiems nebūdavo suteikiamos įprastos kaltinamojo teisės. Maža to, visi žino, kad partizanai ir kiti kontrrevoliuciniais nusikaltimais kaltinti asmenys būdavo kankinami ir kad tokių „fizinio poveikio priemonių“ taikymas buvo oficialiai įteisintas. Jau vien ši aplinkybė leistų nepripažinti jokių sovietų institucijų sprendimų prieš partizanus: viena vertus, kad teisiniuose procesuose draudžiama naudoti prievarta išgautus duomenis, kita vertus, kad tokiu atveju padidėja melagingo prisipažinimo ar parodymų tikimybė, todėl nustatytų faktų negalima laikyti teisingais. Vis dėlto, jeigu galutinį sprendimą partizanų bylose būtų priėmusi nepriklausoma institucija, kurią galėtume pavadinti teismu, ir jei toks sprendimas būtų priimtas tinkamai patikrinus visus duomenis, gal ir galėtume teigti, kad partizanų nusikaltimai buvo įrodyti, nors ir naudojantis netinkamomis priemonėmis. Tačiau ar galime karinius tribunolus ir Ypatingąjį pasitarimą laikyti tokiomis institucijomis?

⁴ *Ibid.*, p. 38.

⁵ *Ibid.*, p. 37.

⁶ Višinskis, A. J., *op. cit.*, p. 28.

⁷ *Ibid.*, p. 29.

Tiesa, kariniai tribunolai bent teoriškai priklausė teismų sistemai, todėl ir procesas juose vykdavo pagal RSFSR Baudžiamojo proceso kodekso (BPK) nuostatas. Tačiau tai nereiškia, kad kontrrevoliucinių nusikaltimų bylos buvo nagrinėjamos taip pat, kaip ir įprastų kriminalinių. RSFSR BPK numatė specialias kai kurių kategorijų bylų nagrinėjimo taisykles. Be to, karinių tribunolų veiklą reglamentavę aktai taip pat numatė tam tikrų išimčių. Taigi net ir plačius įgaliojimus kaltinančiai pusei teikęs sovietinis baudžiamasis procesas pasirodė esąs per menkas ginklas kovai su kontrrevoliucija. Tad jį teko šiek tiek pakoreguoti.

Vartant archyvinės baudžiamąsias bylas, nesunku suprasti, kad tribunolai savo nuožiūra galėdavo įvairiai „modifikuoti“ procesą. Neretai bylos nagrinėjimas vykdavo nedalyvaujant šalims (prokurorui ir advokatui)⁸, o kartais nebūdavo kviečiami net liudytojai. Svarbiausias šiuo atveju yra bylų dėl teroristinių aktų ir teroristinių organizacijų procesas. Sistemiskai aiškinant sovietinę teisę, galima daryti išvadą, kad organizacijos nariams įvykdžius bent vieną „teroristinį aktą“, pati organizacija tapdavo ne šiaip kontrrevoliucine, o teroristine. Čia pažymėtina, kad teroristiniais aktais buvo apkaltinti beveik visi partizanų junginiai. Todėl daugumos partizanų bylos buvo nagrinėjamos supaprastinto proceso tvarka. Tiesa, išimties paprastai būdavo daromos ryšininkams, rėmėjams ir tiems partizanams, kurie nedalyvaudavo koviniuose veiksmuose, o, pvz., užsiimdavo spaudos rengimu ir platinimu.

Štai keletas įdomiausių bylų dėl teroristinių aktų ir teroristinių organizacijų proceso nuostatų. Visų pirma kaltinamoji išvada būdavo įteikiama kaltinamajam prieš parą iki teismo nagrinėjimo pradžios⁹. Antra – minėtasis bylos nagrinėjimas šalims nedalyvaujant, kuris buvo nedviprasmiškai įtvirtintas įstatyme. Pagaliau šios kategorijos bylose būdavo draudžiami kasacinis apskundimas¹⁰ ir malonės prašymas, o mirties nuosprendžiai turėdavo būti vykdomi iš karto po jų paskelbimo¹¹. Tad procesas kariniame tribunole galėjo būti supaprastinamas tiek, kad posėdyje išklausus kaltinamąjį būtų galima tuoj pat surašyti dviejų ar trijų puslapių apimties nuosprendį ir dar tą pačią dieną nuteistąjį sušaudyti. Vis dėlto nuo nuosprendžio priėmimo iki bausmės įvykdymo paprastai praeidavo keletas dienų, kartais net mėnuo, kol būdavo išsprendžiami organizaciniai-techniniai

klausimai. Tačiau įstatyme numatyta proceso supaprastinimo galimybė yra reikšminga nepriklausomai nuo to, kaip dažnai ir kokia apimtimi ja būdavo naudojama. Ir čia svarbi ne proceso trukmė, o visa „objektyvios tiesos“ nustatymo sistema. Ar galima bent kiek pasitikėti karinių tribunolų nuosprendžiais? Vargu. Iš visko sprendžiant, jie tik sankcionuodavo MGB parengtą kaltinamąją išvadą ir paskirdavo bausmę.

Pereinant prie Ypatingojo pasitarimo (YP) veiklos aptarimo, pastebėtinas paradoksas, kad apie šią instituciją, dažniausiai vadinamą „troika“, visi yra ką nors girdėję, tačiau tikslų duomenų – apie bylų perdavimo jam pagrindus, tvarką, pagaliau sprendimų priėmimo procedūrą – vis dar sunku rasti. Toks paradoksas pirmiausia aiškintinas informacijos trūkumu, nes YP buvo vidinis MGB padalinys ir jo veiklą reglamentavo vidaus aktai, kurių tik menka dalis prieinama mokslininkams. Vis dėlto šioji tokį YP veiklos vaizdą atkurti galima.

Tas Ypatingasis pasitarimas, apie kurį paprastai kalbame kaip apie „troiką“, buvo įkurtas VKP(b) CK politinio biuro 1946 m. rugpjūčio 20 d. nutarimu Nr. P 53/39 „Dėl būtinumo pakeisti SSRS MGB struktūrą“¹². Tačiau analogiška institucija buvo ir prie ankstesnių pagrindinės sovietų represinės struktūros egzistencijos formų, pvz., prie NKVD. Vis dėlto dauguma partizanų susidurdavo su MGB Ypatinguoju pasitarimu, tad verta iš arčiau pastudijuoti kaip tik šios institucijos veiklą.

Nėra visiškai aišku, kokių pagrindų partizanų bylos būdavo perduodamos YP, užuot siuntus jas į teismą. Vienas populiariausių spėjimų – kad į „troikos“ sekretoriata Maskvoje keliaudavo tos bylos, kuriose būdavo duomenų apie MGB agentūrinį aparatą. Iš tiesų kai kuriais atvejais bylos į YP būdavo siunčiamos, kai dėl „operatyvinių sumetimų“ nebūdavo galima kviešti liudytojų į teismą. Tačiau tai nebuvo vienintelė ar svarbiausia priežastis, nes, kaip minėta, teismas neretai išsiversdavo ir be liudytojų.

Tam tikros informacijos galima rasti peržiūrint pačias archyvinės bylas, kuriose sprendimus priėmė YP. Kiekvienoje jų yra LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo pasirašyta, visiškai slapta pažyma standartinio pavadinimu: „O motyvach napravlenija sledstvennogo dela № [...] po obvineniju [...] na rassmotrenije v Osoboje Soveščianije pri Ministre Gosudarstvennoj Bezopasnosti Sojuza SSR“. Tai pagrindinis dokumentas, lem-

⁸ Tokia padėtis galbūt ir atrodo savaip teisinga, tačiau nepalanki ji tik kaltinamajam. Prokurorui nebuvo didelio reikalo posėdyje dalyvauti, nes kaltinamoji medžiaga jau būdavo surinkta NKVD. Ginčyti ją ir kitaip ginti kaltinamąjį nebūdavo kam. Jis likdavo visiškai vienas, o net ir labai naiviai vertinant NKVD tarytojų darbą, nėra pagrindo manyti, kad byloje būdavo nors puslapis teisingos informacijos.

⁹ Normaliai kaltinamoji išvada turėdavo būti įteikiama prieš tris dienas iki teismo nagrinėjimo pradžios (RSFSR BK 235 straipsnis). Palyginimui galima pasakyti, kad pagal dabartinį Lietuvos Respublikos BPK, kaltinamojo akto nuorašas kaltinamajam turi būti išsiunčiamas

iš karto po akto surašymo. Nuo šio momento iki teismo nagrinėjimo pradžios gali praeiti maždaug mėnuo.

¹⁰ Tuometinis kasacinis apskundimas atitiko šiuolaikinį apeliacinį. Tai buvo ne antrasis, o pirmasis nuosprendžio apskundimo etapas.

¹¹ *Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР*, Официальный текст с изменениями на 1 июля 1953 г. и с приложением постатейно-систематизированных материалов, Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1953, с. 77.

¹² Kokurinas, A., „SSRS NKGB–MGB struktūra“, in: *Genocidas ir rezistencija*, 1997, Nr. 2, p. 46–51.

davęs bylos perdavimą YP. Kai kuriose bylose galima rasti dar ir visiškai slaptą kurio nors LSSR MGB apskrities skyriaus viršininko laišką jau minėtam LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui. Taip aiškėja visa bylų perdavimo sistema. Būtinybę siųsti bylą į Maskvą neabejotinai pirmasis konstatuodavo tiesiogiai už ją atsakingas tardytojas. Jis tikriausiai kreipdavosi į savo tiesioginį viršininką, o šis – į apskrities skyriaus viršininką, po to pastarasis rašydavo jau minėtą laišką. Taip per LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotoją byla pasiekdavo Maskvos „troiką“.

Tie patys dokumentai padeda išsiaiškinti ir bylų perdavimo YP motyvus. Pavyzdžiui, vienoje LSSR MGB valstybės saugumo ministro pavaduotojo pažymoje rašoma, kad pagrindiniai įrodymai byloje yra kaltinamosios ir liudytojų – anksčiau areštuotų tos pačios partizanų grupės narių – parodymai. Tačiau vienas minėtų liudytojų nuteistas mirties bausme, o kiti išsiųsti į lagerius, todėl sunku juos iškviešti į teismą. Todėl tikslinga, kad bylą nagrinėtų Ypatingasis pasitarimas¹³. Dar atviriau pasisakoma toje pačioje byloje esančiame LSSR MGB Tauragės apskrities skyriaus viršininko laiške. Išdėscius tuos pačius motyvus, čia teigiama, kad liudytojai į teismą negalės būti iškviešti, o tuo kaltinamoji gali pasinaudoti ir atsisakyti savo ansktesnių parodymų arba juos pakeisti, „a ot etogo proizojdet zavolokičivanije nastojaščego dela“¹⁴. Panašu, kad kaip tik tokio „zavolokičivanije“ baimė ir būdavo tikrasis bylų perdavimo YP motyvas. Kitaip tariant, saugumiečiai, pastebėję, kad teisme gali būti sunkoka pagrįsti kaltinimą, kad byla gali būti gražinta papildyti ar net, neduok, Dieve, kaltinamasis išteisintas, galėdavo viską išspręsti patys, jų kalba kalbant, „v tesnom krugu blizkich družej“. Šitaip, perduodant bylą YP, nelikdavo net tos formalios sprendimą priimančios institucijos nepriklausomybės, kuri egzistuodavo karinio tribunolo atveju. Ir jeigu pastarasis retkarčiais išties gražindavo bylą papildyti, konstatuodamas įrodymų stoka, o išimtiniais atvejais kaltinamąjį galėdavo net išteisinti, tai YP nieko panašaus nedarydavo. Nėra visiškai aišku net ką ši institucija apskritai darydavo.

Kaip vykdavo „troikos“ posėdžiai ir būdavo priimami sprendimai, žino tikriausiai nebent patys dar gyvi posėdžiautojai. Nė vienas YP posėdis nebuvo viešas, teoriškai jie visi turėjo būti protokoluojami, tačiau į baudžiamąją bylą patekdavo tik išrašas iš protokolo, kuria-

me būdavo nurodoma, pagal kokį RSFSR BK straipsnį ir kokia bausmė skiriama. Galima spėti, kad nemažai duomenų apie YP veiklą slypi Rusijoje, FSB archyve, tačiau mažai kam prieinama. Vis dėlto aišku viena: bylos buvo nagrinėjamos labai greitai ir visiškai paviršutiniškai. „Juodojoje komunizmo knygoje“ apie 1937-ųjų

Edmundas Petras Stašys. Mirtis partizanų bunkeryje. 2003

„troikas“ pasakytą: „Tardymas apsiribodavo paprasčiausiais formalumais; per vieną dieną „troikos“ peržiūrėdavo šimtus bylų“¹⁵. Vargu ar mūsų aptariamo YP darbo krūvis buvo mažesnis. Taigi išsivaizduokime, kad „troika“ dirbdavo dvylika valandų, ištiesai posėdžiaudavo net nepietaudama. Jeigu taip dirbdama ji peržiūrėtų 100 bylų, tai vienai bylai būtų skiriama 7,2 minutės. Ar galite išsivaizduoti tokios trukmės teismo posėdį? Juk vien tik paskelbti apie jo pradžią ir pranešti, kas atvyko, užtrunka ilgiau. Per tiek laiko YP nariai negalėdavo spėti net bylos medžiagos peržvelgti (susipažinti su byla prieš posėdį jie neturėdavo laiko, nes, kaip pamename, nagrinėjo kitas bylas). Žinoma, galima įtarti, kad pagal Stalino laikų tradicijas „troika“ dirbdavo ilgiau, tačiau tuomet turėsime prisiminti, kad ir bylų kasdien būdavo ne po vieną šimtą. Šios aplinkybės leidžia tarti, kad YP apskritai bylos nenagrinėdavo, o tik paskirdavo bausmę. Pagrindas tokiam sprendimui būdavo MGB tardytojų parengta kaltinamoji išvada, o kitų byloje esančių dokumentų „teisėjai“ net neskaitydavo.

Tad ar galima teigti, kad partizanų nusikaltimai buvo įrodyti? Jokiu būdu. Kariniai tribunolai nepaisė net menkų sovietinio baudžiamojo proceso standartų ir iš

¹³ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42664/3, l. 139.

¹⁴ *Ibid.*, l. 30–14.

¹⁵ Courtois, S. ir kt., *Juodoji komunizmo knyga*, Vilnius: Vaga, 2000, p. 265.

esmės tik žaidė teisimą, o YP net neskaitydavo bylų, todėl būtų beviltiškai naivu kalbėti apie koki nors tiesos nustatymą. Kiek perlenkiant galima sakyti, kad MGB pareigūnai galėjo siūti į bylas tuščius lapus ir siūsti į YP, o kaltinamieji vis tiek būtų gavę po „25 let ITL [rus. „pataisos darbų lagerio“]“. Kariniams tribunolams tekdavo ką nors parašyti, nes tikėtina, kad per jų posėdžius bylos būdavo pavartomos ir apklausiami kaltinamieji, o kartais net ir vienas kitas liudytojas (čia paminėtini ir parodomieji partizanų procesai; per juos teismas būdavo žaidžiamas itin kruopščiai; liudytojų būdavo daug ir visi labai gražiai kalbėdavo, prokurorai skeldavo ugningas prakalbas, o advokatai delikačiai jiems oponuodavo).

Ko gero, ne vienas istorikas pultų prieštarauti čia išsakytoms mintims, nes juk jau neva senokai paneigtas mitas, kad visos sovietinės bylos buvo falsifikuojamos, protokolai rašomi „iš lempos“ ir pan. Mūsų laikais archyvinių baudžiamųjų bylų duomenis galima patikrinti peržiūrėjus operatyvinę informaciją, kadaise surinktą MGB pareigūnų ir saugomą tame pačiame archyve, galima užsisakyti neišeinant iš skaityklos. Pagaliau juk ir sovietiniams pareigūnams reikėję žinoti tikrus įvykius. Jie negalėję dirbti savo susikurtame fantazijų pasaulyje, nes partizanai gyvenę ir veikę iš tikrųjų. Tokiuose teiginiuose nemažai tiesos. Išties, palyginus baudžiamųjų bylų duomenis su operatyvine informacija nesunku pastebėti, kad bendras vaizdas sutampa. Tačiau mums nėra tiksliai žinoma tokio sutapimo priežastis. Visiškai įmanoma, kad ne operatyvinė informacija, būdavo tikrinama atliekant tardymą baudžiamosiose bylose, o, priešingai, bylų duomenys „pritempiami“ prie operatyvinių, pvz., tam tikro būrio įvykdytus „nusikaltimus“ „padalijant“ visiems suimtiems to būrio partizanams. Ir – tai labai svarbu suvokti – teisine prasme visiškai neturi reikšmės, ar ką tik paminėta prielaida yra teisinga. Jos teisingumas turėtų būti preziumuojamas, o tai, kad konkrečios baudžiamosios bylos dokumentuose užfiksuoti teisingi faktai, reikėtų įrodinėti, nes sovietinė represijų sistema nė iš tolo nepriminė to, ką šiandien vadiname baudžiamuoju procesu.

Taigi partizanų nusikaltimai, jeigu ir buvo padaryti, niekada nebuvo įrodyti teisiškai, vadinasi, ir jokia rehabilitacija negalima. Kiekvienas žmogus, kurio nusikaltimas nėra įrodytas, yra nekaltas. Tai garantuoja nekaltumo prezumpcija, įtvirtinta galybėje tarptautinių aktų, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir jos BPK. Rehabilitacija traktuotina kaip šios prezumpcijos pažeidimas, nes reikalauti, kad nekaltumas būtų patvirtintas pažymėjimu, reiškia preziumuoti kaltę.

¹⁶ Šiuo atveju sąvoką „bausmė“ reikėtų suprasti plačiąja prasme, kaip apskritai atpildą už nusikaltimą, o ne kaip konkrečią kriminalinę bausmę.

Tokiais griežtais žodžiais būtų galima šį straipsnį ir užbaigti, nes į svarbiausią klausimą lyg ir yra atsakyta. Tačiau dabar jau iškyla naujas klausimas: jeigu rehabilitacija negalima, o partizanų nusikaltimų vis dėlto būta, tai ką daryti?

NULLUM CRIMEN SINE POENAE?

Paprasčiausias atsakymas į šį klausimą yra išties labai paprastas: nieko nedaryti. Nusikaltimas ir bausmė¹⁶ yra susiję būtinuoju priežastiniu ryšiu tik teoriniame teisiniame modelyje. Loginiu, filosofiniu ar sociologiniu požiūriu tokio ryšio konstatuoti negalima. Visi gerai žinome, kad kasdien įvyksta daugybė nusikaltimų, tačiau tik mažesnioji dalis nusikaltėlių susilaukia atpildo. Tačiau kalbame apie šiandienius, taikos meto nusikaltimus, kurių vykdytojai kelia realią grėsmę aplinkiniams, todėl juos išaiškinti ir nubausti svarbu ne vien teisingumo ir (ar) keršto požiūriu – tai kartu padeda užtikrinti visuomenės saugumą. Tad jei net tokių nusikaltėlių dažnai nenubaudžiame, ką ir kalbėti apie karo, kilusio prieš šešis dešimtmečius, o pasibaigusio prieš penkis, dalyvius.

Mat karas – savaime bjaurus reiškinys. Jis visada kursto prigimtinių žmogaus žiaurumą ir atskleidžia blogiausias jo savybes. Per karą siaubingų dalykų kartais padaro net tie, kurie taikos sąlygomis „nė musės nenuškriaustų“. Be to, karių elgesį dažnai nulemia nuolatinė įtampa, stresas ir kitos psichologinės aplinkybės. Visa tai žmonijai gerai žinoma iš skaudžios ilgametės patirties. Tad ir karo nusikaltimų tyrimas – labai specifinė veikla. Jos metu paprastai nesismulkinama. Daugybė nužudymų, plėšimų, išžaginimų, sužalojimų ir kitų piktu darbų priskiriama bendriems karo nuostoliams, už kuriuos galų gale taip niekas ir neatsako. Į viešumą iškyla ir baudžiamųjų bylų turiniu virsta tik tokie išskirtiniai įvykiai, kaip lenkų karininkų žudynės Katynės miške ar visiškai nesenas nutikimas Abu Graibo kalėjime Irake. Tačiau neturėtume pamiršti, kad šiais atvejais kalbame apie reguliariosios kariuomenės veiksmus. Partizanų karo nusikaltimai – dar delikatesnis klausimas.

Nusikaltimų „svoris“ tokio karo atveju dar labiau sumažėja, nes itin paaštrėja jo dalyvių elgesį lemiantys psichologiniai veiksniai. Tačiau ne tai svarbiausia. Kai visa valstybės teritorija okupuojama ir sunaikinamos valdžios struktūros, ginkluotas pasipriešinimas okupantui yra savanoriškas rezistento veiksmas. Jis valstybės požiūriu yra nelygstamai vertesnis. Mat nors tėvynės gynimas yra konstitucinė beveik kiekvienos valstybės piliečio pareiga, paprastai tenka padėti piliečiams ją įgyvendinti, naudojant prievartos aparatą, o tai neįmanoma visiškos okupacijos sąlygomis. Todėl rezistentai, nepriklausomai nuo to, kokių motyvų vedami (pradedant tikra tėvynės meile ir baigiant greitos pergalės nuojautos kurstoma garbėtroška arba viltimi sulaukti malonės ir

taip išvengti atsakomybės už anksčiau padarytus nusikaltimus), burdamiesi į pasipriešinimo sąjūdžius ir kovodami su okupantu, tampa valstybės išlikimo garantu ir amžinu pavyzdžiu ateities kartoms. Todėl valstybė privalo ypač gerai pagalvoti, prieš teršdama tokių žmonių vardą kokiais nors kaltinimais, juolab susijusiais su jų rezistencine veikla. Šioje vietoje dera pasakyti, kad teisingumas, suprantant jį atpildo už nusikaltimus garantijos prasme, nėra tokia absoliuti vertybė, kaip kartais atrodo mums, išlepusiems per keturiolika metų taikos ir demokratijos. Sprendžiant rezistentų likimo klausimus, teisingumas, kurio vis tiek neįmanoma įgyvendinti iki galo, gali ir net turi būti paaukotas, siekiant kilnesnio tikslo – užtikrinti egzistavimą valstybės, be kurios apskritai neįmanoma įgyvendinti teisingumo. Reabilitacijos procesas tokiaime kontekste neišlaikytų jokios sveiko proto kritikos. Juk iš esmės jis reiškia pripažinimą, kad priešas ir okupantas teisingai padarė, sukišdamas rezistentus už grobę. Politine prasme tai visiškai bukaprotiška.

Tad ir Lietuvai, ypač prisiminus savo geopolitinę padėtį, naudingiausia buvo visiškai ignoruoti partizanų nusikaltimų klausimą. Tačiau to nebuvo įmanoma padaryti, viena vertus, dėl įvairių organizacijų, atstovaujančių žydų tautą, pasipiktinimo, susijusio su tam tikrais 1941-ųjų sukilimo dalyvių veiksmais, kita vertus, todėl, kad okupantams pavyko smarkiai sužaloti mūsų visuomenės sąmonę. Todėl ir dabar, net jeigu pavyktų pasiekti visiško reabilitacijos įstatymo panaikinimo bent jau partizanų atžvilgiu, vis tiek būtų keliamas klausimas, ką daryti su jų nusikaltimais. Tokiu atveju galimi dar du atsakymo variantai. Reikia arba pradėti baudžiamąjį procesą bendra tvarka, su ta išimtimi, kad priėmus apkaltinamąjį nuosprendį nebūtų taikomos jokios prievartos priemonės, arba sukurti specialų procesą, kurio metu galiotų nekaltumo prezumpcija ir baudžiamajame procese įprastos įrodinėjimo taisyklės. Tik taip būtų galima įrodyti partizanų padarytus nusikaltimus ir konstatuoti jų kaltę. Tačiau tiems, kurie norėtų tuo užsiimti, reikėtų prisiminti dar vieną svarbią aplinkybę. Pagal Lietuvos Respublikos įstatymus partizanai – teisėtos valdžios atstovai. O tai daug ką keičia.

VALDŽIOS NUSIKALTIMŲ TYRIMO PRINCIPAI

Lietuvos Respublikos Seimas ne kartą ir nedviprasmiškai yra pareiškęs, kad pripažįsta partizanų vadovybę aukščiausia politine ir karine to meto Lietuvos valdžia. Tokia nuostata yra įtvirtinta ir 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio deklaracijoje, Seimo pripažintoje Lietuvos Respublikos teisės aktu. Toks partizanų valdžios pripažinimas sukelia tam tikrų teisinių pasekmių ir suteikia kiekvienam ginkluoto pasipriešinimo dalyviui išskirtinį statusą. Partizanų vadovybė

laikytina struktūra, galėjusia priimti privalomus sprendimus ne tik pačių rezistentų, bet ir civilių Lietuvos gyventojų atžvilgiu. Patys partizanai pripažintini tokių sprendimų vykdytojais. Todėl jiems turi būti taikomos ir valstybės tarnautojų ar pareigūnų kompetenciją apibrėžiančios taisyklės.

Svarbiausia jų yra ta, kad teisėtos valdžios ir jos pareigūnų sprendimų ir veiksmų teisėtumas yra preziumuojamas. Pavyzdžiui, didelė dalis Lietuvos visuomenės, retkarčiais pakurstoma žiniasklaidos, nepasitiki teismais ir mano, kad dauguma teisėjų – kyšininkai. Tačiau niekam neateina į galvą, kad šiuo pagrindu būtų galima tikrinti visus teismų sprendimus. Jie laikomi teisėtais ir teisingais tol, kol neįrodoma priešingai. Kaip tik taip turėtų būti vertinami ir partizanų vadovybės, karo lauko teismų ar atskirų partizanų junginių vadų sprendimai. Jie turi būti laikomi teisėtais, pagrįstais ir neperžengiančiais kompetencijos ribų tol, kol nebus įrodyta priešingai.

Tačiau ir sprendimo pripažinimas neteisėtu savaime neužtraukia atsakomybės jo vykdytojams. Šis klausimas įvairiai sprendžiamas skirtingose teisės šakose, tačiau baudžiamojoje teisėje, kuri reabilitacijos atveju yra svarbiausia, laikomasi principo, kad civilinių tarnybų valdininkams atsakomybę užtraukia tik aiškiai neteisėto, o kariams – tik aiškiai nusikalstamo nurodymo vykdymas. Kadangi visi partizanai laikytini kariais, tai jiems galioja pastarasis kriterijus. Be to, partizanų atveju aiškiai nusikalstamo įsakymo sąvoka pasižymi tam tikra specifika. Pagal bendrą tarptautinės teisės taisyklę aiškiai nusikalstamu visada laikomas įsakymas įvykdyti karo nusikaltimą, pvz., nužudyti civilį. Tačiau, kaip minėta, partizanų, kaip valdžios atstovų, statusas verčia pripažinti jų įgaliojimus civilių atžvilgiu, taip pat ir teisę teisėtai atimti pastariesiems gyvybę. Todėl įsakymas nužudyti civilį savaime nėra aiškiai nusikalstamas ir jo vykdymas partizanams negali užtraukti atsakomybės. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, konkrečiam partizanui neigiamų teisinių pasekmių galėtų kilti tik tuo atveju, jeigu būtų įrodyta, kad jis nepakluso vadovybės nurodymams ir veikė savavališkai arba įvykdė aiškiai nusikalstamą įsakymą ar nurodymą. Tai turėtų būti įrodinėjama kiekvienu konkrečiu atveju.

Galima neabejoti, kad tokia partizanų veiksmų teisėtumo prezumpcija turėtų lemtingos įtakos jų nusikaltimų įrodinėjimui. Archyvinių baudžiamųjų bylų duomenys praktiškai netektų prasmės. Mat sovietams pakakdavo nustatyti, kad kaltinamasis ką nors nužudė (nors, kaip minėta, pakanka pagrindų suabejoti ir tokio mis tardytojų išvadomis), ir tai jau būdavo nusikaltimas. Šiandien reikėtų dar įrodinėti ir nužudymo neteisėtumą, o tam nepakaktų archyvinės baudžiamosios bylos duomenų. Kaltinimui tektų paneiginėti įvairiausius gynybos argumentus: kad buvo karo lauko teismo nuo-

sprendis (jei jis neišliko, dar nėra pakankamas įrodymas, kad jo apskritai nebuvo, nes išliko tik labai menka nuosprendžių dalis), kad partizanas vykdė vadovybės įsakymą, kurį visai pagrįstai galėjo laikyti teisėtu ir kuris nebuvo aiškiai nusikalstamas ir pan. Padaryti tai dabar, kai jau dažnai nebėra galimybės apklausti liudytojus, kai nebėra jokios prasmės apžiūrėti įvykio vietą ir net žuvusiųjų palaikai seniai suirę, praktiškai neįmanoma. Todėl su partizanų nusikaltimais ne tik nereikia, bet ir nebegalima nieko padaryti, nors ir kaip nepriimtina tai atrodytų.

FILOSOFINIAI BAUDŽIAMOJO PROCESO PAGRINDAI IR JŲ SAŠAJOS SU REABILITACIJA

Apibendrinant, klausimas, prie kurio nuolat grįžtama svarstant reabilitacijos problemas, yra toks: negi taip imsi ir paskelbsi nekaltais Lietuvos Respublikai tikrus nusikaltėlius vien tik todėl, kad nebuvo kažkokių procesinių formalumų, nors visiems aišku, kad nusikaltimus jie padarė? Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad tokias mintis kelia teisingumo siekis ir noras, kad nusikaltėliai neišvengtų atpildo. Tačiau esama ir gilesnės priežasties. Tokie argumentai kartu yra ir Lietuvoje dar labai gajaus SSRS ir jos apgailėtinos vadinamosios teisės palikimo dalis.

Sovietai mokė, kad nusikaltimas yra objektyvios tikrovės reiškinys. Todėl tardytojas, jeigu tik viską teisingai daro ir tinkamai naudojasi mokslinėmis-techninėmis priemonėmis, gali nustatyti byloje objektyvią tiesą. Ne visai aišku, kam tokioje sistemoje dar reikalingas teismas, bet, matyt, tam, kad patikrintų, ar tardytojas viską teisingai padarė ir ar nustatytoji tiesa tikrai yra objektyvi. Tokio mokymo pasekmė buvo ta, kad baudžiamąjį proceso taisyklės ilgainiui imtos laikyti formalumais, nes neva iš anksto viskas esą aišku. Šis mokymas dar labai stipriai veikia ir Lietuvos teisininkų bendruomenę, ir visą visuomenę. Jo atspindžių galima išvelgti ne tik reabilitacijos srityje, bet ir visame su kriminaline justicija susijusiame Lietuvos gyvenime. Pavyzdžiui, kaip tik sovietinis palikimas nemaža dalimi lemia tai, kad žiniasklaidos priemonėms pavyksta itin lengvai suformuoti visuomenės nuomonę apie konkretaus nusikaltimo padarymo aplinkybes, – jeigu tai objektyvios tikrovės reiškinys, tai koks skirtumas, kas apie jį papasakos: teisėjas ar žurnalistas?

Tačiau šiandien jau nemanoma, kad nusikaltimas įvyksta objektyvioje tikrovėje ir kad baudžiamąjį byloje nustatoma objektyvi tiesa. Kaip tik dėl to ir atsirado *bylos tiesos* terminas. Problema ta, kad nusikaltimą tiriantys ir sprendimus priimančios asmenys nėra nei ma-

tę, nei girdėję, nei kitaip suvokę nagrinėjamų įvykių. Ši aplinkybė saugo nuo šališkumo, tačiau sukelia kitų pasekmių. Tyrėjas, prokuroras, advokatas ar teisėjas netenka galimybės naudotis įprastomis kiekvienam žmogui pasaulio pažinimo priemonėmis – penkiais pojūčiais. Visi jie tampa savotiškais diogenais, sulindusiais į statines, ir tiriamus įvykius pažįsta vien proto pagalba. Žinoma, jie skaito dokumentus, klauso parodymų ir apžiūri daiktus, tačiau susieti įrodymus loginiais ryšiais, išivaizduoti, kaip vyko nusikaltimas, atmesti melagingus parodymus ir atrinkti teisingus gali tik naudodamiesi Erkiulio Puaro išgirtosiomis pilkosiomis lastelėmis. Ar tai mažina subjektyvumą? Galbūt, tačiau kyla kita problema: daug lengviau ką nors vienodai pamatyti ar išgirsti negu ką nors vienodai išivaizduoti. Todėl klaidos tikimybė, atkuriant nusikaltimą pasiremiant vien protu, neišvengiamai didėja.

Kaip tik šios aplinkybės ir paaiškina baudžiamąjį proceso prasmę. Juk jau nuo seno pats nukentėjęsysis atsilygindavo nusikaltėliui. Ši sistema, vadinama kraujo kerštu, taip pat turėjo savitą logiką: nukentėjęsysis paprasčiausiai žinodavo, kas jam ką bloga padarė ir atkeršydavo skriaudikui. Tačiau paaiškėjo, kad pyktis temdo protą, o kerštas sukelia naują kerštą ir kraujo liejimas gali tęstis be galo. Todėl nuspręsta, kad nusikaltėlio darbus turi įvertinti tas, kas niekaip nėra su nusikaltimu susijęs. Tačiau toks asmuo nežino, kas tikrasis nusikaltėlis, todėl gali suklysti. Štai tuomet pradėtas kurti baudžiamasis procesas ir įrodinėjimo taisyklės, šiandien jau turinčios gilią tradicijas. Svarbu suvokti, kad šios procedūros yra ne formalumų rinkinys, o praeities įvykių atkūrimo ir tiesos nustatymo sistema. Juolab kad Vakarų demokratijos tradicijoje baudžiamasis procesas nėra skirtas visiems kam nors žinomiems nusikaltėjams už grotų sukišti. Priešingai, jo paskirtis yra užtikrinti, kad nubausti būtų tik tie, kurių bylas nagrinėjant klaidos tikimybė buvo sumažinta iki minimumo.

Taip suvokiant baudžiamąjį procesą, aiškėja ir šio straipsnio mintys. Sovietinė represijų sistema buvo kur kas blogesnė už kraujo kerštą. Pareigūnai nei patys ką nors žinodavo apie nusikaltimą, nei stengdavosi nustatyti tiesą naudodami sudėtingas teises ir logines operacijas. Tai reiškia, kad negalima pasitikėti jų nustatytais duomenimis, nes neaišku, kurie jų – tikri, o kurie – išgalvoti. Tad vykdyti šiandienį reabilitacijos procesą iš esmės reiškia pirmojo sovietų saugumo struktūros vadovo Felikso Dzeržinskio pavyzdžiu atmesti „smulkmenišką senosios carizmo mokyklos teisėtumo vaikymąsi“ ir susidoroti su tariamai nusikaltusiais Lietuvos Respublikai partizanais „revoliuciniu, išties bolševikiniu būdu“.

850*

MARIUS KALANTA

Lietuvoje yra apie 850 žmonių, galinčių suvokti savo išskirtinumą. Jie – visuomenės kvintesencija, reprezentuojantys ją geografiškai, tautiškai, pagal lytį, amžių, išsilavinimą, socialinį statusą, namų ūkio narių bei televizorių skaičių ir t. t. Kaip matysime toliau, tai ne tik visuomenės mikromodelis, bet ir tam tikras išsisklaidęs galios tinklas, lemiantis ekonominius ir politinius santykius ir sprendimų kryptis.

Kalbu apie kompanijos *TNS Gallup* atliekamą televizijos auditorijos tyrimą. Pasitelkiant į pagalbą TV metrus – elektroninius prietaisus, įmontuotus į respondentų televizorius – fiksuojama, kokį TV kanalą, kokias laidas ir kiek laiko žiūrėjo respondentas ar jo svečiai. Visi šie duomenys kartu su respondento socialinėmis-demografinėmis charakteristikomis keliauja į kompanijos duomenų apdorojimo centrą, iš kur pateikiami vartotojams – TV kanalams ir žiniasklaidos planavimo agentūroms. Siekiant išvengti netikslumų ir rutinos, respondentų sąrašas kasmet atnaujinamas, o pačių respondentų pavardės ir adresai – griežtai išlaptinti.

Toks tyrimas dėl kainos ir sudėtingumo yra vienintelis Lietuvoje, o jo rezultatai daugiau ar mažiau laikomi patikimais ir galiojančiais. Tam tikrose su televizija susijusiose srityse tyrimo duomenys yra ypač svarbūs ir įtakingi. Bendrai statistikai tyrimas teikia informaciją apie televizijos žiūrėjimo ipročius ir tendencijas Lietuvoje, televizijos, kaip žiniasklaidos priemonės, populiarumą ir jos potencialią galią formuoti visuomenės nuo-

taikas bei požiūrius. Televizijos kanalams tyrimas užtikrina grįžtamąjį ryšį: teikia informaciją apie tai, kaip žmonės žiūri vieną ar kitą laidą, leidžia nustatyti lojalius ir mažiau lojalius žiūrovus, reitinguoti konkretų televizijos kanalą (turint omenyje komercinį televizijų pobūdį, tai ypač svarbu) – visa ši informacija parodo faktinį konkretaus TV kanalo veiklos efektyvumą ir įtaką. Žiniasklaidos planavimo agentūras tyrimas informuoja apie bendrą ir konkrečių tikslinių auditorijų televizijos žiūrimumą, leidžia įvertinti planuojamus reklaminių kampanijų apimties rodiklius ir kontaktų su tiksline auditorija skaičių – kaip galima efektyviau paskirstyti reklamos užsakovų biudžetus siekiant maksimalių rezultatų. Apskritai tyrimas turi gerą reputaciją, tačiau čia pamėginsime aptarti jautresnes jo vietas.

Kaip minėta, tyrime dalyvauja apie 850 respondentų. Jie kaip galima tiksliau reprezentuoja apie 3 342 894 vyresnių nei 4 metų Lietuvos gyventojų (ši amžiaus riba yra priimta tarptautiniu mastu ir žymi, nuo kada asmuo tampa sąmoningu žiūrovu ir vartotoju). Nesunku apskaičiuoti, kad vienas respondentas atstovauja maždaug 3 933 individams ir sudaro ~0,1% populiacijos. Taigi gausesnė šeima gali pasiekti ir pusės procento atstovavimą.

Išsyk paminėtina, kad Lietuvos televizijos rinkoje yra dvi pagrindinių žaidėjų grupės. Pirmąją sudaro didieji komerciniai kanalai LNK ir TV3, o antrąją – nacionalinė LTV ir komercinė TV4. Kiekvienos grupės nariai – labai panašaus rango žaidėjai ir konkurentai: pritraukia panašaus dydžio

žiūrovų auditorijas, turi panašią reputaciją ir įtaką. Pavyzdžiui, LNK ir TV3 nuolat tarpusavyje kovoja dėl įvaizdžio, novatoriškumo (kas pirmas surengs realybės šou Lietuvoje), idomumo (įspūdingiausias naujo sezono atidarymas), pilietiškumo (labdaros akcijos) ir t. t. Vienos ar kitos pusės persvara išreiškiama vidutiniais laidų reitingais, didesne žiūrovų auditorijos dalimi. Viena vertus, kiekviena

pergalė, pateikta viešai (kad ir kiekvieną savaitę „TV antenoje“ publikuojami populiariausių laidų dešimtukai), formuoja pirmaujančio, verto žiūrėti, autoritetingiausio kanalo

įvaizdį, antra vertus, kanalui, kurio žiūrimumo rodikliai yra geriausi, yra lengviausia pritraukti daugiausia reklamos užsakovų pinigų. Kadangi šios dvi televizijos yra pernelyg panašaus rango, konkurencijos rezultatai dažniausiai matuojami minimaliu svarbiausių rodiklių skirtumu, paprastai sudarančiu dešimtąsias procento dalis ir tik labai retai siekiančiu 1–3%. Kaip pavyzdį galima pateikti 2004 m. balandžio mėn. auditorijos dydžius: LNK – 26,4%, TV3 – 26,8% (*TNS Gallup* duomenys). Čia ir išaiškėja, ką iš tikrųjų reiškia ir kokią įtaką turi vienas respondentas arba jo šeima.

Taigi šie respondentai – slaptas, po visą Lietuvos teritoriją išsibarstęs dalinys, nuotolinio valdymo pulteliais valdantis televizijų, laidų ir atskirų žmonių likimus, – paskirsto milžiniškus reklamos užsakymų biudžetus. Jei kurios nors laidos reitingas krinta, skelbiamas pavojus, ieškoma nesėkmės priežasčių, peržiūrima laidos koncepcija, bandoma ją perkelti į ge-

* Apytikslis skaičius

resnį laiką, atnaujinti dekoracijas ir veidus. Jei niekas nepadeda – jos atsisakoma, ji pakeičiama kitu, vilčių teikiančiu projektu. Televizijos nuolat skelbia, kad taip jos bando atliepti savo žiūrovų lūkesčius, patenkinti prašomąsias ar žinojimo poreikius. Tačiau didžiausias paradoksas tas, kad iš tikrųjų siekiama patenkinti tų anoniminių maždaug 850 individų poreikius. Kaip tik juos stengiamasi suvilioti naujais pikantiškais „formatais“, šokiruoti atviromis scenomis, sukristi nenusesekusiais likimais.

Dabar išsivaizduokite, kad jūs patenkate tarp respondentų kaip viena iš 20–50 metų amžiaus, aukštesnių pajamų moterų – labiausiai televizijų ir reklamos užsakovų mėgstamos tikslinės auditorijos, kuriai reklamuojama didelė dalis produktų ir paslaugų? Tada jūs – tikra dievaitė, nes reprezentuotumėte apie 1% visų tokio amžiaus ir sluoksnio Lietuvos moterų (jų yra apie 334 000 – 10% visos vyresnės nei 4 metai populiacijos; televizijos auditorijos tyrime jų dalyvauja apie 85). Tada jūs, migruodama tarp kanalų, paskui save tempiate maždaug 4 000 kitų tokių pat svarbių moterų, o jums atsigulus miegoti ir išjungus televizorių, ta patį padaro irgi beveik 4 000 moterų. Kol jūsų išpročiai pakankamai reguliarūs – jus galima prognozuoti. O jei jūs, suvokusi savo įtaką, nutartumėte pašėlioti: vaidintumėte, kad žiūrite, o jūsų net nebūtų namie; vieną dieną praleistumėte prie vieno kanalo, o antrą prie kito ir galvotumėte, kokią paslaugą jiems atliekate, tada galėtumėte visų 4 000 moterų vardu už ką nors keršyti kuriam nors nepatikusiam laidos vedėjui. Taip įvartumėte tikrai nemenką nerimą ir galvos skausmą televizijų, žiniasklaidos planavimo agentūrų ir reklamos užsakovų darbuotojams. O jei dar išsivaizduotumėte, kokia svajonių dama jūs esate televizijos kanalams ir kaip jie, siekdami pataisyti savo reikalus, norėtų

su jumis užmegzti dalykinę pažintį...

Turbūt būtų sunku pervertinti televizijos auditorijos tyrimų duomenų reikšmę TV kanalams, ypač komerciniams. Kol jų nebuvo, televizijos jautėsi daug geriau ir laisviau, ypač didieji kanalai, o pačios televizijos autoritetas ir spėjamas žiūrimumas daug daugiau darydavo įtakos, nei faktais grįsti argumentai. Dabar televizijų likimus sprendžia maždaug 850 žmonių. Būtent jie kaip kokią pyragą Lietuvos televizijoms 2003 m. padalijo 109 mln. litų pajamų, o šiais metais padalys dar daugiau (*TNS Gallup* duomenys ir prognozės). Todėl nenuostabu, kodėl komercinių televizijų laidų tinkleliai tokie pragmatiški: sėkmingiausi ir plačiausiai auditorijai skirti projektai rodomi geriausiu laiku ir intensyviausiai anonsuojami, labiau nišiniai – ankstyvesniu ar vėlesniu laiku ir dažnai skirti tik eteriui užpildyti. Visuomeninė televizija LTV paprastai laikosi kiek kitokios strategijos: net ir geriausiu laiku rodo siauresniam žiūrovų ratui skirtas kultūrinės, progines laidas. Ji gali sau tai leisti, nes tokia priedermė išplaukia iš jos visuomeninės misijos sampratos. Kita vertus, kartkartėmis LTV, neatlaikiusi kritikos dėl neefektyvaus darbo, sprendimų ieško komercinių televizijų metodais: pasižiūri reitingus, perstumdo laidas, vieną atsisako, sukuria naujų. Štai visai neseniai LRT generalinis direktorius Kęstutis Petrauskis pareiškė, kad ateinantį sezoną ketinama neberodyti „Būtovės slėpinių“, nes ši laida nepateisino lūkesčių ir nepritraukia tiek žiūrovų, kiek tikėtasi. Direktorius taip pat pridūrė, kad būtų kur kas pigiau kiekvienam „Būtovės slėpinių“ žiūrovui išsiųsti po vaizdo kasetę su laidos įrašu, nei transliuoti pačią laidą. Kalbant juokais, jis labai teisus. Televizijos auditorijos tyrime „Būtovės slėpinius“ 2003–2004 m. periodu vidutiniškai žiūrėdavo 0,5–0,6% Lietuvos vyresnių nei 4 metų gy-

ventojų (žinoma, buvo laidų ir su mažesniu, 0,1% reitingu). 0,5–0,6% laidos reitingą atitinka 5–6 minėtame tyrime dalyvaujantys respondentai. Tad tikrai būtų pigu paprašyti *TNS Gallup* (nepamirškime, respondentai išlaptinti), kad ji kiekvieną savaitę perduotų tiems 5–6 žiūrovams po vaizdo kasetę su naujausiu laidos įrašu. Tą patį būtų galima daryti ir su „Kultūros namais“ bei kitomis LTV laidomis, kurių reitingas nesiekia 1–2%, o tokių yra pakankamai daug. Taip mąstant, visuomeninę LTV misiją apskritai galima bandyti atlikti vaizdo kasetėmis. Natūraliai kyla klausimas, kodėl kalbama tik apie 5–6 žiūrovus, juk jie reprezentuoja keliolika tūkstančių? Turbūt tai tiesa, tik kas ką nors apie juos žino? Turėdami 5–6 respondentes juk nebandysime daryti socialinių-demografinių pjūvių, siekdami tai išsiaiškinti? Apskritai kiekvienas bandymas daryti išvadas ir priimti kokius nors sprendimus, atsižvelgiant į dešimtųjų procento dalių dydžius nekorektiškas, nebent ieškoma vieno iš dviejų priešingų, tačiau lygiaverčių atsakymų: arba laidos beveik niekas nežiūri ir ją reikėtų nutraukti (1–2% nesiekiantis reitingas turbūt būtent tokią išvadą ir pirštų), arba reitingai nėra patikimas kriterijus, kai kalbama apie procento dalis („Būtovės slėpinių“ atveju kokio nors gausesnė respondentų šeima, užsnūdusi prie atsitiktinai įjungtos laidos, galėtų sudaryti visą jos žiūrovų auditoriją). Kai laidos norima atskratyti, imamas pirmas atsakymas, kai išsaugoti – antras. Taip argumentuojamos visuomeninės misijos sėkmės ir nesėkmės bei parodomos pastangos šią misiją pagal mastą prilyginti „Dviračio šou“ ar „TV pagalbai“.

Turbūt tai buvo pasvarstymai apie tai, kaip mes dažnai pervertiname statistiką, administruodami atskirus socialinius, ekonominius ir kultūros reiškinius. ☒

Druskininkų diskursai

Druskininkų „Baltų lankų“ 14-oji akademinė studijų savaitė (2004 07 02–06) pagyvino kurorto intelektualinį gyvenimą, be to, davė apčiuopiamo pelno

Saulius Žukas Druskininkuose. 2004. Manfredo Žvirgždo nuotr.

netoli Čiurlionio namelio-muziejaus išsikūrusiems kavinėms. Šiomet aiškiai dominavo filosofiniai ir su konkrečiomis analizės praktikomis susiję pranešimai. Pastarieji – daugiausia nukreipti į vizualinės reklamos fenomeną: Saulius Žukas pabrėžė šiuose spalvinguose vaizduose iškylantį euforijos aspektą, o Gintautė Lidžiuvienė pamėgino susisteminti konkrečios objektų rūšies – mobiliųjų telefonų – reklaminių tekstų skirtumus. Reklama, net jei ignoruosime jos komercinę svarbą, – manipuliacinis, įtikinėjantis tekstas, kuriantis virtualų įgeidžių ir troškimų pasaulį, tad svarstant jos įtaigojamas reikšmes, pravartu buvo išgirsti Tomo Sodeikos pastabas apie virtualybės fenomenologiją. Algis Mickūnas daugiausia aptarinėjo skirtumą tarp pliko ir nuogo kūno, kūno ir pasaulio santykių, grįstų architektūrine logika, peripetijas. Kūniškumo viešai eksponuojamas apraiškas apžvelgė Gintautas Mažeikis, mėgavęsis narcisizmo, gėdos ir nepadorumo susipynimu seksualinių mažumų subkultūros peizaže, sudarytame, anot jo, pasiremiant šaltiniais, pašalintais iš Klaipėdos universiteto bibliotekos fondų.

Lygiagrečiai domėtasi ir dvasios reikalais: mito matmens plėtra litera-

tūrologiniame diskurse (Kęstutis Nastopka), laiko dimensijos atsivėrimu Biblijoje (Jacques Escande), teorinėmis sąvokomis neapibrėžiama energija, spinduliuojančia iš paveikslų (Arūnas Gelūnas). Paskutinė studijų savaitės diena buvo skirta postmoderno filosofo Giles'o Deleuze'o minčių sąlyčiams su kino, teatro, etikos ir kitų kultūros sričių problematika. Humanitarinių idėjų mišrainę pagardino biochemikas Rimas Vaišnys, mėginęs pademonstruoti tikslųjų mokslų veikimo mechanizmą ir atskleisti tai, kas juose aplenkia įprastą logiką – nuolat viena į kitą panyrančias „begalybių begalybes“. Pažinimo ribų nuolatinis plėtimas – tikrasis studijų savaitės tikslas, prie kurio ne vienu atveju priartėta. – M. Ž.

Valdovų rūmų radiniai

Paroda „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų radiniai“, atidaryta šių metų Mindaugo karūnavimo dieną, – išties „subrendęs“ įvykis. Pirmą kartą per 17 intensyvių tyrimų metų visuomenei rodomi Valdovų rūmų ir Žemutinės pilies teritorijoje aptikti radiniai. Rengėjai – Lietuvos dailės muziejus, Pilių tyrimų centras „Lietuvos pilys“ ir Valdovų rūmų paramos fondas – parodos skrajutėje informuoja, jog lankytojai išvys vertingiausius, įdomiausius ir informatyviausius radinius (jų sukaupta per 300 000), kurie yra „labai iškalbingi Valdovų rūmų kasdienio gyvenimo liudytojai“, praplečia „bendrą LDK politinės, kultūrinės, socialinės ir ūkinės istorijos, architektūros ir dailės raidos, Vilniaus pilių rezidencinės ir gynybinės sistemos kaitos vaizdą“, bei yra itin reikšmingi sparčiai vykstančiai Valdovų rūmų statybai. Intriguojamai nuteikia tai, jog paroda yra skirta plačiajam lankytojų ratui – plačiajai kultūrinei visuomenei, užsienio svečiams ir specialistams. Siekiama, jog ši paroda taptų edukaciniu projektu,

sklaidančiu svarbiausio Lietuvos tūkstantmečio projekto (t. y. Valdovų rūmų statybos) oponentų „nepagrįstas abejones ar fobijas“.

Išpūdingi užmojai žada neeilinę parodą. Tačiau vienoje Taikomosios dailės muziejaus (Vilnius, Arsenalo g. 3A) salėje telpanti ekspozicija tėra tvarkingas archeologijos radinių – papuošalų, monetų, koklių, indų, architektūrinių detalių ir kt. – išdėstymas „chronologiniu principu“, pagyventas kuklia fotografijų parodėle (lyg ir ekspozicijos įžanga, supažindinanti su tyrinėjimais ir rūmų statyba), keliais Žemutinės pilies maketais, mecenato dovana būsimų Valdovų rūmų interjerui bei pagėdaujant rodomais dviem Vytauto Urbanavičiaus filmais apie Valdovų rūmų tyrimus ir vykstančias statybas.

Eksponuojami radiniai puikiai su tvarkyti, daugelis jų unikalūs. Tačiau eiliniam lankytoji ekspozicijoje tenka pasikliauti savo žiniomis, intuicija bei eksponatų „iškalba“. Informacijos, kuri paaiškintų parodos sąrangą, eksponatų parinkimo principus (šiuo metu eksponuojama, ko gero, apie 0,5% visų esamų fondų), suteiktų ele-

Koklis iš Valdovų rūmų radinių kolekcijos. XVI a.

mentariausių žinių apie rodomus daiktus, – beveik nėra. Stambiais chronologiniais laikotarpiais sugrupuoti archeologijos radiniai galbūt nekelia klausimų specialistui, tačiau

paprastą lankytoją trikdo ir netgi klaidina (pvz., nėra net nurodyta, kurie eksponuojami daiktai importuoti, jų kilmė). Kiek išsamiau keliais krosnių maketais bei fotografijomis paašškinta tik išties išpūdinga XIV–XVII a. koklių kolekcija.

Paroda nėra vienkartinė, kasmet papildant, ją planuojama tęsti iki 2009 m. Tačiau sunku išsivaizduoti, kad dabartinio „formato“ ekspozicijai pasisektų įgyvendinti ambicingus parodos rengėjų tikslus. – J. A. K.

ES teisės šmėkla

Liepos 13-ąją Seimas papildė Konstituciją aktu „Dėl Lietuvos narystės Europos Sąjungoje“, kuriame numatė, kad ES teisės normos kolizijos atveju turi viršenybę prieš Lietuvos teisės aktus. Gal šis įvykis taip ir būtų likęs nepastebėtas, tačiau vienas minėto akto svarstymų vyko posėdžio, kuriame, be to, buvo sprendžiamas leidimo patraukti tris parlamentarus baudžiamojon atsakomybėn klausimas ir kurį transliavo LRT, metu. Tad visokio plauko demagogams atsirado puiki proga pašiurpinti Lietuvos gyventojus suvereniteto netekimu. Todėl gal verta trumpai aptarti tokios grėsmės realumą.

Prisimintina, kad tarptautinė teisė visuomet turi prioritetą nacionalinės atžvilgiu. Tokia nuostata visiškai logiška ir suverenitetui nekenkia. Valstybė turi suverenią galią sudaryti tarptautinę sutartį ar nesudaryti, be to, paprastai gali ją bet kada denonsuoti, tačiau pagal *pacta sunt servanda* principą negali teisinti sutarties laužymo nacionalinės teisės reikalavimais.

Panašiai yra ir ES atveju. Tiesa čia esti institucijų, galinčių priimti teisės aktus, labiau primenančius įstatymus nei tarptautines sutartis, nes jiems išsigalioji nereikia valstybių susitarimo, nėra pasirašymo ir ratifikavimo procedūrų. Tačiau tokiu atveju kiekviena valstybė, taip pat ir Lietuva, turi suverenią galią stoti į ES arba nestoti, taip pat iš jos išstoti. Todėl suprantama, kad priklausant sąjungai būtina jos taisyklių laikytis ir ne-

galima jų laužyti, teisinantis nacionalinės teisės normų reikalavimais.

Tiems, kam vis tiek baisu, norėčiau priminti, kad tikrus teisės aktus ES institucijos priima tik palyginti siauroje bendros rinkos srityje. Kiti du „ramsčiai“ – bendra saugumo ir teisės saugos politika – vystosi ne taip sklandžiai ir privalomų nurodymų valstybėms ES čia negali duoti, čia visi klausimai sprendžiami įprastu konvencijų būdu, ir tai nelabai sėkmingai. Atsižvelgiant į ginčą dėl Irako karo, vertėtų atidžiai išiklausyti į „euroskeptikų“ balsą, teigiantį, kad nesutarimai šiose srityse gali ne tik trukdyti ES sėkmingai plėtotis, bet ir apskritai ją sužlugdyti.

Todėl neverta klausytis demagogu. Jeigu jau nusprendėme susieti savo likimą su ES, dera ir jos tvarkos laikytis. Juk vis tiek, ko gero, geriau net žlugti kartu su ES, negu likti nuošalyje ir patekti į kitokio pobūdžio sąjungą. – B. G.

Kultūra Juodkrantėje

Kultūros gyvenimas pajūryje, ypač Neringoje, seniai tapo normalia gyvenimo dalimi tiems, kurie jo ten ieško. Šalia vasarinių, daugiausia poilsiautojams skirtų renginių – Thomo Manno festivalio Nidoje, muzikos švenčių, jaunųjų kinematografininkų stovyklos Juodkrantėje (ką ir kalbėti apie įvairius gintarinius kablius ir kitus masinius alaus gėrimus) – esama ir pastovesnių. Atvažiuojant nuo kelto, jau prieš Juodkrantę pasitinka Alberto Danilevičiaus garnys, toli į Gintaro įlankos vandenį įbridęs Kazio Venslovo ženklas, Arvydo Ališankos nendrinis žvaigždžiaragis briedis (dar vienas briedis, Alberto Krajinsko padirbdintas iš tinklo ir šiaudų, stovi kitame Juodkrantės gale, išlydėdamas išvažiuojančius Nidos link).

Gamtoje pritaipę meno kūriniai neįkyriai primena, kad Juodkrantėje, prie Liudviko Rėzos vardo mokyklos, veikia parodų namai. Liepos 6 d., per simbolinę Mindaugo karūnavimo šventę čia atidaryta nuolatinė Juodkrantės istorijos ir etnografijos paro-

da, kurios koncepcijos autoriai – Klaipėdos universiteto profesorius Jonas Genys ir doc. Nijolė Stakauskaitė. Paroda išikūrusi antrame aukšte, mansardoje, itin šviesi ir jauki, bet – gal kol kas? – apytuštė. Ekspонатų

Vlodo Urbanavičiaus skulptūros Juodkrantės parodų namuose. 2004 m. liepos mėn. Skulptoriaus nuotr.

negausumas puikiai išreiškia rekolonizuoto krašto problemą. Juodkrantė arba *Schwarzort* kitados buvo prabangus ir elegantiškas Prūsijos kurortas: čia stovėjo dailios vilos, kavinės bei restoranai, vingiavo pasivaikščiojimo takai. Iš tų laikų beveik nieko neliko, ir jei ne lietuvių kultūrai reikšmingas čia gyvenusio ir dirbusio Liudviko Rėzos vardas, šio krašto istorija didžiai Lietuvai taip ir liktų visai svetima. O ekspонатų, kuriuos parodos rengėjai po trupinėlių rinko muziejuose, savo bei pažįstamų namuose, gal net daugiau būtų pas Vokietijos kolekcininkus.

Pirmame aukšte parodų kuratorė Kristina Danilevičienė rengia garsią Lietuvos menininkų parodas, į kurių smagius atidarymus susirenka ir gerai vieni kitus pažįstantys juodkrantiškiai, ir svečiai iš toliau. Šiais metais čia kūrinius eksponavę grafikai Viktorija Daniliauskaitė, Šarūnas Leonavičius, Egidijus Rudinskas, Dailės akademijos tekstilės specialybės studentai, tapytojai Gintaras Palemonas Janonis, Andrius Giedrimas, keramikės Daiva Ložytė, Jovita Laurušaitė, Jolanta Kvašytė, skulptoriai Ksenija Jaroševaitė, Vladas Urbanavičius, stiklo kompozicijų autorius Algirdas Dovydenas. Dar vienas traukos taškas ir šiaip patrauklioje vietovėje. – R. D.

„Palaiminimų“ bendruomenė

JŪRATĖ GRABYTĖ kalbina tėvą JOKŪBĄ

1973 m. Prancūzijoje įkurta „Palaiminimų“ bendruomenė unikali tuo, kad jai priklauso pasauliečių šeimos, viengungiai, kontempliatyvų vienuolinį gyvenimą pasirinkę broliai ir seserys, kunigai, klierikai, diakonai. Pagrindinis bendruomenės pašaukimas – kontempliacija. Bizantinės liturgijos šventimas įkūnija maldos už Bažnyčios vienybę pašaukimą. Viena iš bendruomenės charizmų – semtis turtų iš judaistinių Bažnyčios ištakų ir melstis už išrinktosios tautos praregėjimą. Šiuo metu bendruomenė vienija apie 1500 narių, pasaulyje yra 75 bendruomenės namai 35 valstybėse.

Liepos viduryje „Palaiminimų“ bendruomenės atstovai Šiluvoje surengė gerų dalyvių atsiliepimų sulaukusias liturginio šventimo ir dvasinio mokymo dienas, kurioms vadovavo bendruomenės kunigas tėvas Jokūbas – Jacques'as Philippe'as.

Kaip galėtumėte paaiškinti, kodėl būtent Katalikų Bažnyčioje Prancūzijoje, o ne kurioje nors kitoje šalyje paskutiniaisiais dešimtmečiais atsirado tiek daug naujų sąjūdžių ir bendruomenių?

Į šį klausimą atsakyti sunku, nes priežasčių daug. Pirmoji – po Vatikano II Susirinkimo Prancūzijoje didžiausia problema buvo ir lieka sekuliarizacija. Mūsų šalyje daug pasiekta socialiniame ir politiniame gyvenime, tačiau dvasinis, maldos gyvenimas, žmogaus ryšys su Dievu labai apbleistas ar visai užmirštas. Antroji priežastis ta, kad 1972–1973 m. Prancūzijoje prasidėjęs charizminio atsinaujinimo sąjūdis įgavo labiau bendruomeninį pobūdį, o, pavyzdžiui, Italijoje išsiplėtojo į naujų maldos būrelių sambūrį. Be to, 1968-ųjų gegužę Prancūzijoje vykę neramumai

atskleidė būtinybę kai kurioms visuomenės grupėms, ypač neturinčioms tvirtų socialinių atramų, antai studentams, burtis į bendruomenes. Todėl Šventosios Dvasios veikimu prasidėjęs ir daugybę atsivertimų pažadinęs charizminis atsinaujinimas buvo tarsi atliepas ir visuomenėje subrandusiam, ir Bažnyčioje, kurioje parapijų gyvenimas dėl sekuliarizacijos buvo visiškai nusilpęs, išryškėjusiam bendruomeninio gyvenimo troškimui. Štai dėl ko Prancūzijoje jis pasireiškė ne vien kaip maldos būrelių sąjūdis, bet įgavo ir bendruomeninio gyvenimo išraišką.

Gal galėtumėte apibūdinti dabartinę Bažnyčios situaciją Prancūzijoje – kokie pokyčiai įvyko nuo to laiko?

Manau, kad charizminio atsinaujinimo sąjūdis ir naujų bendruomenių atsiradimas Prancūzijoje svarbus, nes daugeliui žmonių padėjo atrasti ryšį su Dievu ir paskatino intensyviai dvasiniam gyvenimui. Vis dėlto jis palietė palyginti nedaug gyventojų, nes mūsų visuomenė vis labiau nukrikščionėja: labai sumažėjo kunigų pašaukimų, seminarijos Prancūzijoje beveik tuščios; juntamas didelis religinės praktikos nuosmukis, vis mažiau vaikų krikštijama ir katekizuojama. Visuomenės gyvenime Bažnyčia taip pat užima labai menką vietą. Kita vertus, esama ir tikros gyvasties – turiu galvoje ne vien sąjūdžius, kilusius iš charizminio atsinaujinimo, bet ir naujas Prancūzijoje įsisteigusias vienuolijas, tokias kaip Šv. Jono, Betliejaus ar ki-

tas, kurios stengiasi atgaivinti tradicinį vienuolinį gyvenimą. Žodžiu, Bažnyčios situacija Prancūzijoje paradoksali. Tai tikrai prancūziškas fenomenas....

Ar „Palaiminimų“ bendruomenė save irgi priskiria charizminio atsinaujinimo sąjūdžiui?

Žmonės, įkūrę mūsų bendruomenę, atsivertimo malonę patyrė per charizminį atsinaujinimą. Tačiau, laikui bėgant, bendruomenė atsivėrė ir Bažnyčios dvasinėms tradicijoms, pavyzdžiui, Karmelio maldos tradicijai. Charizminis atsinaujinimas ir toliau lieka viena mūsų bendruomenės dvasinių dimensijų, bet ji nėra vienintelė. Mūsų bendruomenei svarbiausia pažadinti Bažnyčioje eschatologinį matmenį. Suprantama, mes neskelbiame laikų pabaigos, nes to meto niekas nežino, tačiau krikščionis yra pašauktas laukti garbingo Viešpaties sugrįžimo. Ir Bažnyčia turi tam rengtis kaip jaunikio laukianti sužadėtinė. O kaip ji tai daro? Karštai meldamasi, kad Evangelija būtų paskelbta visoms tautoms. Tai, kad mes žinome, jog Viešpats sugrįš viską atnaujinti, mums teikia didelę viltį. Ir juo stipresnė mūsų eschatologinė viltis, juo didesnę atsakomybę gyvenime galime prisiimti, nes viltis maitina meilę. Kai kas mano, jog eschatologija gali žmogų skatinti kratytis bet kokių žemiškų pareigų. Tačiau yra priešingai. Juo labiau laukiame Karalystės, juo stipresnė mūsų viltis ir juo tvirtesni mes patys šiandienos kovose. Mes žinome, – kad ir kokios kovos vyktų, kad ir kokius išbandymus patirtų Bažnyčia, Kristaus pergalė vis tiek triumfuoja ir, kai Dievas to panorės, ji mums bus atskleista.

Tačiau nepakanka vien laukti Dievo karalystės, reikia ją stengtis priartinti, paankstinti. Ir parodyti, kad ji jau yra čia, tarp mūsų. Galite klaus-

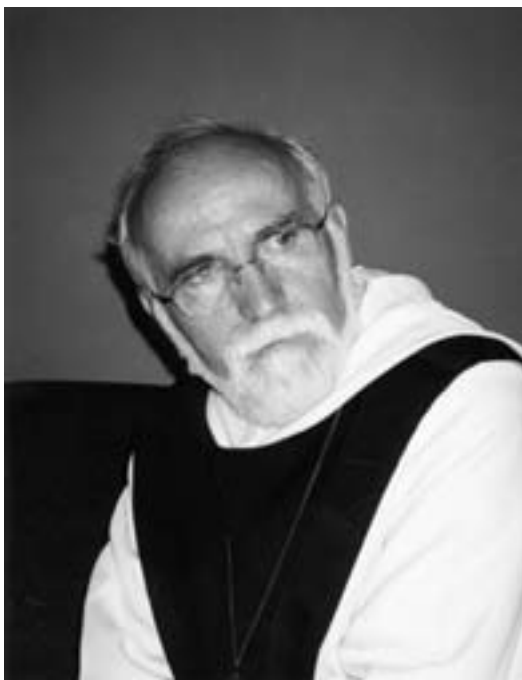
ti, kaip? Kiekvienas pats turėtų bandyti suvokti, ko iš jo Dievas laukia, kaip Dvasia jį šiandien skatina atskleisti Karalystės buvimą šioje žemėje skelbiant Evangeliją, uolia asmenine malda, per artimo meilę, atleidimą, bendrystę, rūpinimąsi vargšais, – yra daugybė įvairiausių tarnysčių, kurioms esame kviečiami. Manau, kad Viešpaties atėjimą priartina kiekvienas meilės aktas. Kas Sužadėtinį ragina sugrįžti? Jo Sužadėtinės meilė. Dėl to viskas, kas Bažnyčioje ugdo meilę, yra eschatologiška.

Mums labai svarbu melstis už Bažnyčios vienybę. Jei ji rengiasi Viešpaties atėjimui, privalo būti vieninga. O siekdama vienybės, savo šaknų Bažnyčia turi ieškoti Izraelio slėpinyje. Tad pagrindinės mūsų bendruomenės pašaukimo dimensijos ir būtų eschatologinis lūkestis, malda už Viešpaties sugrįžimą, Bažnyčios vienybę, malda už Evangelijos skelbimą, kad Geroji Naujiena pasiektų visus vargšus, suteikdama paguodą ir viltį visiems, kurie kenčia, patiria kovas ir išbandymus.

Jūsų bendruomenė gyvuoja jau trisdešimt metų. Kas ir kaip joje kito, atsižvelgiant į pokyčius Bažnyčioje ir įgytą bendruomeninio gyvenimo patirtį?

Pirmieji broliai ir seserys, kurie įkūrė bendruomenę, juto Dvasios pašaukimą kontempliatyviu maldos gyvenimui – jie kasnakt keldavosi melstis už Bažnyčios atsinaujinimą, už Viešpaties atėjimą, už pasaulio evangelizaciją. Manau, tuomet to reikėjo, tai atitiko Bažnyčios poreikius, nors ir nebuvo iš anksto užsibrėžta ar suplanuota. Tačiau bendruomenės pradininkai greitai pajuto, kad Viešpats juos kviečia ne tik melstis, bet ir evangelizuoti, rūpintis vargšais bei užsiimti kitokia apaštaline veikla. Bendruomenė evoliucionavo veikiamą įvairių faktorių. Kadangi iš pradžių visuomet būdingas didžiulis

entuziazmas ir įkarštis, atrodė, jog didžiąją dalį galimų problemų išspręs Šventoji Dvasia, tačiau laikui bėgant įsitikinome, kad gyvenant bendruo-

Tėvas Jokūbas

menėje žmogiškoji tikrovė vis dėlto išlieka ir jos nepaisyti nevalia.

Bendruomenę veikia ir visuomenės pokyčiai, o mes gyvename labai greitai kintančioje visuomenėje. Dėl to evangelizacija ar kita mūsų išorinė veikla nebegali būti tokia, kaip pirmaisiais bendruomenės gyvavimo metais. Nors tada išgyvenome 1968-ųjų krizę, tačiau Bažnyčios įtaka šalies gyvenime dar buvo juntama, krikščioniškos tradicijos buvo gyvos, tad mūsų bendruomenė siekė prikelti, atgaivinti tai, kas yra tikrasis krikščionybės turtas. Dabar situacija pasikeitė, ir mes labiausiai rūpinamės, kaip pasiekti netikinčiuosius, nes didelė visuomenės dalis visiškai nutolo nuo Bažnyčios ir atitrūko nuo krikščioniškųjų vertybių, atsiranda vis daugiau žmonių, nebeturinčių jokios religinės tradicijos. Su šiais žmonėmis reikia visiškai kitaip bendrauti. Kaip tai daryti – klausimas, į kurį iki galo atsakyti dar negalime.

Mums kelia susirūpinimą ir tai, kad

Vakarų visuomenė pernelyg susirūpinusi žmogaus psichine būseną – psichologinės literatūros parduodama kur kas daugiau nei religinės. Tačiau tai irgi sudaro prielaidą galimiems susitikimams, – jeigu žmogus domisi savo asmenybės raida, galbūt neliks abejingas ir dvasiniam gyvenimui. Dėl to į psichologijos studijas įnikusiam žmogui būtina paskelbti krikščioniškąją Žinią.

Palaiminimų bendruomenė – tarsi nedidelis pirmąsias Bažnyčios modelis, kurioje yra visų luomų žmonės – šeimos, viengungiai, pašvęstieji. Matyt, toks gyvenimo būdas – taip pat savotiška žinia šiandienos visuomenei ir galbūt visai Bažnyčiai?

Iš tiesų mūsų bendruomenė yra gal vienintelė, kur bendruomeninis gyvenimas igavo būtent tokią išraišką. Ją įkūrė pasauliečiai, dvi jaunos sutuoktinių poros. Greitai prie jų pradėjo

jungtis kitos poros, taip pat viengungiai, kai kurie iš jų vėliau pajuto pašaukimą vienuoliniam gyvenimui ar kunigystei. Taip ilgainiui bendruomenėje atsirado pašvęstieji – broliai, seserys, klierikai, kunigai. Dabar pašvęstieji broliai ir seserys bendruomenėje sudaro daugumą, tačiau ji ir toliau išlaiko savo pasaulietinį pobūdį, nes esame įsitikinę, kad šandienos Bažnyčioje pasauliečių vaidmuo labai svarbus – jie ne tik pašaukti gilios maldos gyvenimui, bet ir gali vaisingai bendradarbiauti įvairiapusėje Bažnyčios misijoje – tarnauti vargšams, skelbti Evangeliją, mokyti. Nors į Bažnyčios veiklą įsitraukiantys pasauliečiai kviečiami gerbti jos hierarchinę struktūrą ir kunigų, kaip bendruomenės vadovų, tarnystę, tačiau vieni pašaukimai nėra vertingesni už kitus. Visi krikščionys – kunigai, vienuoliai, pasauliečiai – yra vienodai pašaukti į tą patį šventumą.

Mūsų bendruomenėje kai kurie pa-

sauliečiai atsidavę vien apaštalinei veiklai – vadovauja rekolekcijoms, rūpinasi evangelizacija, yra atsakingi už įvairias bendruomenės gyvenimo sritis, kiti dirba pagal savo profesiją įstaigose, tačiau bendruomenėje jie turi galimybę gyventi intensyvių kontempliatyvos maldos gyvenimą, o pasaulyje – liudyti savo tikėjimą.

Bendras jūsų gyvenimas iš šalies atrodo tarsi komunistinė utopija. Kaip tokį jūsų pasirinkimą priima (ar nepriima) Prancūzijos visuomenė?

Tai – ne tik mūsų malonė, bet ir iššūkis – mes turime savų problemų, kartais netgi didelių. Iš tiesų mūsų bendruomenė gimė iš tam tikros utopijos – norėjome gyventi kaip pirmieji krikščionys, viską turėti bendra ir t. t., tačiau ilgainiui įsitikinome, kad tai nėra paprasta. Pirmaisiais bendruomenės gyvavimo metais buvome jauni, vaikai maži. Tada buvo nesunku visiems gyventi kaip vienai šeimai. Tačiau kai bendruomenė išaugo ne tik skaičiumi, bet ir amžiumi, atsirado kitokie poreikiai, į kuriuos reikia atsižvelgti.

Iš pradžių rinkomės labiau vienuolinį gyvenimo būdą. Pirmieji namai, kuriuose gyvenome, – anksčiau buvę vienuolynai, paprastai užmiestyje. Tuo metu tai tiko, nes turėjome galimybę iletisti gilesnes maldos šaknis. Tačiau po truputį bendruomenei iškilo poreikis apaštalausti, tad reikėjo kurtis arčiau miestų. Nors ir toliau stengiamės gyventi pagal savo pašaukimą, tačiau esame atidūs, kad neatitrūktume nuo visuomenės. Juk bendruomenė egzistuoja ne dėl savęs, ji egzistuoja Bažnyčiai ir pasauliui. Gerai, kai bendruomenė yra tarsi oazė dykumoje, kurioje žmonės gali numalšinti troškulį, tačiau tuo pat metu mes turime būti priimtini visuomenei, negalime likti jos užribyje. Dalis žmonių į mūsų namus atvyksta patys – dalyvauja liturgijoje arba mūsų rengiamose rekolekcijose, tačiau kiti niekada pas mus neužsuks. O kaip juos pasiekti? Dėl to stengiamės, kad

bendruomenė prasiplėstų. Anksčiau dauguma į mūsų bendruomenę atėjusių žmonių visko atsisakydavo – ankstesnio gyvenimo būdo, darbo ir visiškai pasinerdavo į jos gyvenimą. Dabar jau atsirado ir kitokių galimybių priklaustyti bendruomenei gyvenant pasaulyje.

Mūsų bendruomenė visuomenėje, didžia dalimi praradusioje vertybes ir atramos taškus, siūlo sveiką ir šventą gyvenimo būdą, kurio centre yra Dievas, o vyrų ir moterų santykiai – tikri ir teisingi. Visuomenėje jų vaidmenys dažnai sumišę – moterys dažnai nebesielgia kaip dera moterims, o vyrai – kaip tinka vyrams. Pamirštama, kad iš tiesų jie papildė vienas kitą. Tai labai rimta šiandienos problema, ir aš manau, kad naujos bendruomenės parodo, jog visuomenė gali remtis krikščioniškais vertybėmis, o vyras ir moteris tokioje visuomenėje gali atskleisti savąjį kilnumą ir pilnatviškai juo gyventi. Tai tinka kalbant apie visus žmogiškus santykius – tarp jaunimo ir vyresniųjų, vaikų ir tėvų. Manau, labai svarbu, jog mūsų bendruomenė, kur krikščioniškosios vertybės yra labiau regimos, labiau atskleista krikščioniška šeimos samprata, yra kaip mikrovisuomenė, galinti būti pavyzdžiu kitiems.

Stengdamiesi atskleisti prigimtinių žmogaus – vyro ir moters – asmens kilnumą, didelį dėmesį skirate kūnui ir jo santykiui su Dievu. Iš čia ir jūsų pastangos meldžiantis įtraukti kūną. Prašytume papasakoti apie tai plačiau.

Manau, kad vienas svarbiausių dalykų šiandienos Bažnyčiai ir visuomenei yra antropologija: ką reiškia būti žmogumi? Ką reiškia būti žmogumi, vykdančiu jam numatytą Dievo planą? Ką reiškia būti vienalyte būtybe, kurioje harmoningai vienijasi siela, dvasia ir kūnas, žmogumi, galinčiu išgyventi tikrą ryšį su Dievu ir tikrus, visaverčius santykius visuomenėje, leidžiančius jam augti kaip asmeniui bei ir drauge išlaikyti teisingą požiūrį

į save, savo kūną, psichiką ir jausmus? Tai labai svarbi sritis, į ją gilinasi ir psichologija, nes daug žmonių šiandien jaučiasi tarsi ne savo kailyje. Tad čia būtina atrasti pusiausvyrą ir išvelgti sąsajas tarp to, ką remdamasi krikščioniškais vertybėmis siūlo Bažnyčia, ir šiandienos žmogaus poreikių, jo siekio įgyvendinti savo paskirtį. Viena iš Vakarų Bažnyčios tragedijų ta, kad religija čia tapo intelektualios, proto veiklos objektu. Religija virto religiniais įsitikinimais, siejamais su tam tikromis nuostatomis, sąvokomis, idėjomis, nebeapimančiomis visos žmogaus būtybės, visų jo dimensijų – ne tik proto, mąstymo, bet ir krikščioniui yra lygiai svarbaus jausmų bei viso kūno gyvenimo. Aš manau, kad tikinčiam žmogui, kuris šiandien dažnai jaučiasi tarsi išskaidytas dalimis, būtina padėti suvokti savo asmens vienvė. Dėl to Bažnyčia turėtų kuo labiau gylintis antropologiją ne tik teoriškai, bet ir praktiškai, konkrečiai, kad galėtų pateikti pavyzdžių, kaip žmogus turi save suvokti ir realizuoti, likdamas ištikimas evangelinėms vertybėms, Bažnyčios tradicijai, ir tuo pat metu jausdamasis pilnutinis žmogus. Mano manymu, krikščionybė pernelyg supriešino dvasinį ir kūno gyvenimą, o nuo to kenčia žmogus, nebepajėgiantis išgyventi savo asmens vienvės.

Kai tik susibūrė mūsų bendruomenė, labai troškome garbinti ir šlovinėti Dievą visa savo esybe. Dėl to kilo poreikis praturtinti liturgiją, į kurią įpynėme Rytų Bažnyčios bei sinagogų liturgijos elementų. Stengėmės, kad ji atspindėtų mūsų įkarštį, taip pat norėjome atrasti kūno vietą šlovinant Dievą. Tai irgi malonė, atsiskleidusi per charizminio atsinaujinimo sąjudį. Be to, mums buvo svarbu pažinti žydišką krikščionių tikėjimo šaknis, nes malda už Izraelio praregėjimą – taip pat vienas iš mūsų bendruomenės pašaukimų. Gilindamiesi į žydų maldos tradiciją pamatėme, kad judėjų liturgija turi didelį religinių šokių paveldą. Dalis šokių jau tapę folk-

loriniais, tačiau jų kilmė religinė, nes giesmių, pagal kurias šokama, tekstai yra biblinės kilmės. Šis paveldas labai praturtino bendruomenės gyvenimą, nes atsirado galimybė šlovinant Dievą įtraukti ir kūną. Tokia malda kuria šventės nuotaiką, kelia džiaugsmą, ugdo mūsų bendrystę.

Malda kūnu mums svarbi ne tik prisimenant žydų tradicijas – dabar mes patys ieškome įvairių būdų, kaip į ją įtraukti kūną. Kai meldžiantis žmonėms pasiūloma savo malda išreikšti šokiu, tiems, kurių santykis su kūnu yra sudėtingas, tai padeda išgyventi tam tikrą susitaikymą su pačiu savimi. Nuolat bendruomenėje to nepraktikuojame, kol kas tai tėra ieškojimai, kuriuos pradėjome maždaug prieš metus ir pasiūlėme susirinkusiems į Šiluvą.

Kadangi žmogus sukurtas pagal Dievo atvaizdą, mūsų kūnas irgi turi Dievo išpaudą. Kūnas turi ir savo kalbą, ir savo atmintį. Kai kūną gerbiame, kai meldamiesi jį pagarbiai prakalbiname, jis išsako savo ryšį su Dievu. Žmonėms galima paaiškinti gestų simboliką ir prasmę, parodyti, kaip jie siejasi su muzika. Tai padeda pažadinti kūno atmintį, nes visa, kuo gyvename, ką esame patyrę, tarsi

įrašyta mūsų kūne – kūnas nėra vien biologinis, jį suvokti turime kur kas plačiau. Kūnas išimena ne vien tai, ką patyrė bloga. Kūnas išimena ir dvasinius dalykus, kas buvo gera ir gražu. Kai kūno atmintį pavyksta pažadinti, išgyvenami tikri malonės momentai, nes aš manau, jog kiekvieno iš mūsų kūnas prisimena ir Dievo-Kūrėjo meilę, – juk Dievas jį sukūrė, kad galėtume egzistuoti. Žvelgdami į kai kuriuos Rembrandto paveikslius, beveik juntame menininko ranką, su tokia meile ir atida paveikslai nutapyti. Ir mūsų kūnas yra tarsi Dievo nutapytas paveikslas, kuriame matoma jį sukūrusio menininko ranka. Mes visi turime dvasinę atmintį, saugančią mus sukūrusios meilės prisiminimus. Ši dvasinė atmintis taip pat yra ir mūsų kūne. Dėl to per kūną žmogus gali užmegzti ryšį su Tuo, iš kurio meilės yra gimęs. Šiandien tai labai svarbu, nes dėl išgalinčio ateizmo žmogus dažnai linkęs manyti, kad jis egzistuoja atsitiktinai, dėl biologinių dėsnų. Kai kurie žmonės žino – jie gimė tik dėl to, jog tėvai apsiriko skaičiuodami vaisingas motinos ciklo dienas. Jeigu žmogus jaučia gyvenas tik atsitiktinumo dėka, jam atrodo, kad pasaulyje yra nereikalingas. Tai

siaubinga žaizda, kliudanti priimti gyvybę kaip dovana. Dėl to manau, kad vienas skubiausių šiandienos uždavinių – žmogui susitaikyti su gyvenimu, priimti savo gyvybę, susitaikyti su savimi ir su savąja istorija. Tad būtina suvokti, jog egzistuojame ne atsitiktinai, o dėl to, kad yra meilė, Dievo meilė, kuri norėjo mums suteikti gyvybę. Per savo kūną galime pažinti, jog būtent Dievas mus sukūrė ir leido patirti didžiulį džiaugsmą bei išgydymo malonę. Nesakau, kad tai visiškai išgydo žmogaus dvasines žaizdas, tačiau įvyksta susitaikymas su savąja egzistencija.

Tai, ką aptarėme, tiesiogiai susieta su Jono Pauliaus II antropologija. Jis nuolat pabrėžia, kad žmogaus protas kartais tarsi „išprotėja“, jis tiesiog kliedi. Pavyzdžiui, kai Prancūzijoje girdime diskusijas apie homoseksualų santuokas ar panašius dalykus, suprantame, jog protas yra visiškai praradęs ryšį su tikrove. Dėl to vienas svarbiausių dalykų, kad šiandien protas atgautų ryšį su tuo pasauliu, kurį Dievas mums duoda ir kviečia priimti, o ne pradėtų išradinėti naują, virtualų pasaulį. Ir čia kūnas yra mūsų brangiausias draugas, nes jis padeda užmegzti ryšį su tikrove bei daro mus

AIDAI

Vytautas Ališauskas
Šventasis Kazimieras
 Saint Casimir
 Święty Kazimierz

Noriu pasveikinti naujos knygelės skaitytojus. Džiaugiuosi, kad autoriui pavyko atgaivinti šv. Kazimierą, prikelti jį iš užmaršties. Šv. Kazimieras čia pristatomas ne kaip saldus šventasis – parodoma tvirta jo asmenybė. Bkyla patrauklus ir gyvas paveikslas jaunuolio, kuris išaugo karaliaus dvare, tačiau nebuvo įtrauktas į išlepusią rūmų aplinką, išliko jautrus vargui ir Dievo balsui. Jis moko būti ištikimam savo žmogiškajam pasauliui. Būti asmenybėmis. Tuo jis mums aktualus ir šiandien.

Kardinolas Audrys Juozas Bačkis

nuolankius. Kūnas nemeluoja – jaučiame, kai kūną skauda, kai jam gera. Aš anaipol neketinu kūno paversti stabu, nelaikau jo išėjimui iš visų problemų, tačiau kūnas tikrai turi savo išmintį, kuri yra kaip vaistai proto beprotybėms. Manau, kad būtent per tai Dievas šiandien mus moko.

Daugelis dalykų yra bendri kiekvienam žmogui, kad ir kokioje šalyje gyventume. O ką Lietuvoje patyrėte ir išgyvenote kitaip nei kitur? Kaip galėtumėte tai apibūdinti?

Manau, visur ilgimasi maldingų ir uolių, kitus uždegančių bei meilės kupinų bendruomenių. Tai gali būti ir naujos, ir tradicinės vienuolių bendruomenės, su įkarščiu išgyvenančios savąją charizmą, ir įvairūs sąjūdžiai, asociacijos ar parapijos. Svarbiausia, kad bendruomenė ar grupė žmonių kartu melstųsi, garbintų Viešpatį, išlaikytų gilų tikėjimą ir tvirtą viltį – tai palaiko bendruomenės gyvastingumą.

Antai Šiluvoje surengėme labai gražią Švč. Sakramento procesiją, kas Prancūzijoje, išskyrus charizminio atsinaujinimo grupes, jau seniai pamiršta. Kadangi Bažnyčia pas jus išsaugojo daugelį tradicijų, ji ir toliau turėtų šį turtą tausoti bei juo remtis, tačiau būtina atsiverti ir šiandienos dvasiai. Apie tai per paskutiniašias Sekmines labai daug kalbėjo popiežius Jonas Paulius II. Pasaulis kinta labai greitai, ir jūsų visuomenė taip pat greitai patirs visus sekuliarizacijos padarinius, Vakarų visuomenės problemos pasieks ir Lietuvą. Sunkius laikus dabar išgyvena visa Bažnyčia, vyksta dvasinė kova. Kad galėtume atsiliepti į šiandienos iššūkius ir tvirtai kovoti, negalime pasitenkinti tik statiškomis ir nekintančiomis tradicijomis, turime atsiverti Dvasios naujumui. Būtina atkakliai melstis, kad Šventoji Dvasia rodytų mums kelią ir suteiktų dovanų bei malonių, kurių šiandien reikia Bažnyčiai.

Tačiau Šventosios Dvasios darba nevaisingą dažnai daro bendrystės stoka, – kai kiekvienas meldžiamės

savo kopyltėlėje, dirbame savo kampele. Renginys Šiluvoje davė gražių vaisių, nes jame dalyvavo ne vienos bendruomenės žmonės – mes kartu

dirbome, turėjome išmokti vieni kitus suprasti ir priimti. Nors kliudė kalbos barjeras, Dievo palaiminimas buvo akivaizdus...

Globalizacija ir Bažnyčios misijos universalumas

IRENA EGLĖ LAUMENSKAITĖ

Į kvietimą dalyvauti tarptautinėje konferencijoje labai šiuolaikišku ir pernelyg gražiu pavadinimu „Religijos–kultūros–globalizacija: gyventi kartu globaliame amžiuje“ sureagavau pirmiausia skeptiškai, nes žinau, kas paprastai vyksta didelėse konferencijose: vieni kalba apie „ratus“, kiti – apie „batus“, o „žvaigždės“ cituoja savo anksčiau publikuotas mintis, bet naujas nutyli, siūlydami jas paskaityti greitai pasirodysiančiame opuse; ten retai kalbamasi, dar rečiau rimtai diskutuojama, nes reikia „prisistatyti“, nurodant titulus ir kuo ilgesnį konferencijų bei publikacijų sąrašą, apsiukeisti vizitinėmis kortelėmis, kad būtų galima dar kur nors nuvykti. Akademinio turizmo, ne vienam intelektualui tapusio gyvenimo būdu, nelaikau prasmingu dalyku, tačiau sudomino konferenciją rengiančio instituto paskirtis ir konferencijos tikslas.

Prieš porą metų Zalcburgo universiteto Teologijos fakultete buvo įkurta Tarpkultūrinės teologijos ir religijų studijų katedra, pagal vokišką tradiciją vadinama institutu, skirta globalizacijos keliamų problemų studijoms. Viena aktualiausių ir vis dažniau iškylančių – kultūrinės ir religinės tapatybės problema. Ji yra sena ir sa- vaip sprendžiama Niujorko ar Los

Andželo megapoliuose, tačiau nauja kultūriškai bei religiškai palyginti homogeniškomis nedidelėms Europos šalims, o ypač toms, kurios po ilgalai- kės geto patirties tik dabar atveria sienas pasaulio įvairovei. Tokie istoriniai ir kultūriniai perlai kaip Zalcburgas, senokai prisitaikę prie nepaliaujamo turistų srauto, neatrodo pasirengę tapti mažais kultūrų ir religijų konglomeratais. Tikri zalcburgiečiai, linkę pakeliauti tik tam, kad pamatytų, jog niekur nėra taip gerai kaip jų gražiame tradicijas saugančiame mieste, patiria permainas: iš vienuolikos tūkstančių universiteto studentų du tūkstančiai yra svetimšaliai, iš kurių ne visi skubės grįžti namo; vidurinėse mokyklose jau daugiau nei ketvirtadalis vaikų yra musulmonai. Kaip katalikiški austrai, pagal naują madą praktikuojantys nesantuokinį gyvenimą, bet tradiciškai švenčiantys religines šventes, išlaikys savo tapatybę? Galima klausti ir rimčiau: kaip išlaikyti krikščionišką ir tautinę kultūrą kaip realų tapatybės pagrindą kasdienybėje, kai tavo artimiausi kaimynai yra kitų kultūrų ir religijų žmonės? Kaip būti šalia jų ir su jais, kai savo tikėjimo ir kultūros primesti negali, o jų išpažįstamų priimti nenori, juolab kad užsidaryti nuo jų ar atsiriboti jau nėra kaip?

Ši reali problema ir paskatino mums pažįstamą prof. Friedrichą Reitererį (jau dešimt metų atvykstantį į VU Religijos studijų centrą skaityti biblistikos kurso) įkurti Tarpkultūrinės teologijos ir religijų studijų institutą. Būdamas nuolatinis diakonu ir aktyviai darbuodamasis Bažnyčioje, jis akivaizdžiai mato silpnėjant krikščionišką tapatybę ir bažnytiniam gyvenime, ir akademinėje srityje. Vykstant globalizacijos procesui tarpkultūrinė teologija nėra vien tik nauja disciplina – ji reiškia ir naują teologijos kaip mokslo lygį, nes jos temos yra kontekstualizuojamos. Kitaip sakant, teologinės temos svarstomos ne atsitai, bet kultūriniame kontekste, o į teologus nevakariečius žvelgiama ne kaip į egzotiškus marginalus, bet kaip į rimtus dialogo partnerius. Tai nauja, nes iki šiol žodis *inculturation* kompiuteriniame žodyne kaipmat siūlomas keisti žodžiu *enculturation*, nepaisant to, kad dialoginis santykis tarp Evangelijos ir kultūros svarstomas Bažnyčioje jau dvidešimt metų. Inkultūracija nereiškia vien to, kad evangelinės žinios skelbimas ir bažnytinės apeigos yra „apvelkamos“ konkrečios kultūros formomis tarsi tautiniais drabužiais, šitaip padarant krikščionybę „sava“. Deja, taip žvelgiant, kultūra yra suprantama tik kaip žmogiškos raiškos etninės formos, o konkrečios kultūros žmogus – kaip objektas, kurį reikia tinkamai indoktrinuoti. Inkultūracija – tai procesas, kai Bažnyčia, skelbdama ir liudydama Evangeliją, pati įsijungia į abipusį mokymąsi, kuriame Evangelija yra priimama ir per tai laipsniškai keičia konkrečią kultūrą ir naujai „įkūnija“ Bažnyčią. Tai reiškia, kad vietinės Bažnyčios krikščioniškoji patirtis yra integruojama į tos tautos kultūrą taip, jog ši krikščioniška patirtis ne tik pasireiškia per kultūros elementus, bet tampa jėga, gaivinančia, nukreipiančia ir atnaujinančia

¹ Žr. Crollius, Ary A. Roest, *What is So New about Inculturation*, Rome: Gregorian, 1984, p. 15–16.

kultūrą, sukurdama naują vienovę ir apykaitą joje, tuo pačiu praturtindama ir visuotinę Bažnyčią¹. Tarpkultūrinė teologija pirmiausia reiškia skirtingų kultūrų Bažnyčios žmonių dialogą, kurie krikščioniško tikėjimo patirtį, įgyvendinamą savos kultūros

Zalcburgo universiteto Tarpkultūrinės teologijos ir religijų studijų instituto logotipas

kontekste, ir jo problemas svarsto teologine kalba. Tokio dialogo patirtis turėtų pasitarnauti ir ekumeniniam dialogui, taip pat ir dialogui tarp skirtingų religijų, o jų įvairovė globalizacijos dėka tampa ne tik akivaizdi, bet ir problemiška.

Pokalbis sėkmingiausiai mezgėsi tarp teologų ir sociologų. Čia reikėtų patikslinti – tarp teologų, kuriems rūpi tikėjimo ir gyvenimo ryšys, bei sociologų, kurie kultūrą ir religiją svarsto ne teorinių konstrukto lygmeniu. Krikščioniško tikėjimo patirtis bei angažavimasis žmogiškai tikrovei ar socialiniam gyvenimui ir buvo laidas, įgalinęs dialogą svarstant religines bei kultūrines realijas ir teologizavimo metodus. Dalyvauti šiame pokalbyje buvo sunkiau filosofams. Abstrahavimasis nuo konkrečios tikrovės, atsiradęs dar tais laikais, kai filosofija buvo laisvalaikio užsiėmimas, mintijimas apie kitų mintis, dabar tampa kliūtimi pažinti esminius dalykus greitai kintančioje tikrovėje, o ypač kultūrinėje įvairovėje, su kuria filosofai tiesiogiai susiduria. Kokios yra filosofijos galimybės šioje situacijoje, kiek ji pati yra veikiamą tokių esminių kultūros elementu, kaip vertybės

ir kalba? – šie klausimai vis iškildavo svarstymuose, juolab kad šio renginio metu vyko specialus seminaras, pagerbiant ir lietuviams pažįstamą profesorių George McLeaną 75-erių metų jubiliejaus proga. Būdamas ilgametis Kultūros ir vertybių studijų centro (CSVP) prie Amerikos katalikiško universiteto Vašingtone direktorius, dabartinis Katalikiškos filosofijos draugijų pasaulinės sąjungos (WUCPS) prezidentas, jis išplėtojo neregėto masto tarpkultūrinį bendradarbiavimą. To vaisius – daugiatomis leidinys „Kultūrinis palikimas ir šiuolaikiniai pokyčiai“, apimantis visų kontinentų kultūrų filosofinės minties ir problemų studijas. Nepaprasta erudicija, angažavimusi bendradarbiauti, žmogiška šiluma ir stebėtinai nuolankia laikysena McLeanas išsiskyrė ne tik iš filosofų, bet ir daugelio kitų, ir galiausiai kalbėjo apie asmens savivokos, pagarbos ir tikėjimo svarbą dialogui ir bendrabūviui skirtingų kultūrų ir religijų pasaulyje.

Skiriant pagrindinį dėmesį globalizacijai kaip reiškiniui ir jos padarinių bei galimybių analizei, buvo svarstomi keli dalykai. Pirmiausia – globalizacijos esmė ir samprata. Ulricho Becko žodžiais tariant, globalizacija – pastaruju ir artimiausiu metu dažniausiai vartojama ir labiausiai iškreipiama sąvoka, kuri politiškai yra bevertė ir niekada nebuvo aiškiai apibrėžta. Ji pretenduoja nusakyti ekonomikos, politikos, informacijos, kultūros ir net religijos pokyčius, akcentuojant laisvą kapitalo, žmonių ir idėjų judėjimą, o ypač visokeriopos individų asmeninės laisvės augimą. Tai rinkos liberalizavimo ideologinis terminas, kurio kultūrinio propagavimo įrankis yra žiniasklaida. Kaip pažymėjo daugelis pranešėjų, globalizacija, prasidėjusi su modernybe ir ekonomine ekspansija, yra varoma kultūrinių ir socialinių imperatyvų. Tai sistema, siekianti vartotojiškumui užtikrinti naują kultūrą ir naują teisę. Tam būtini kultūriniai pokyčiai, orientuojantys į informacinę technologiją ir vartojimą kaip vertybę.

Dėl globalizacijos vykstanti kultūros homogenizacija sukelia reakciją – asmeninės tapatybės, kultūrinio savitumo, rasinių ir etninių skirtumų klausimus. Būtinybė šiuos savitumus apsaugoti nuo standartus primetančios galios struktūrų ir ideologinės manipuliacijos spaudimo šiuo metu nustelbia universalumo tematiką. Šiandien pagrindinis klausimas – kaip išsaugoti įvairovės ir vienovės pusiausvyrą, t. y. nacionalinių visuomenių tarpusavio sąveiką kuriant globalią kultūrą. Žinoma, čia iškyla jos vertybinio pamato problema. Daug ir gražiai kalbama (taip pat ir šioje konferencijoje) apie bendražmogiškų vertybių rinkinį dialogo ir bendrabūvio kultūroje – žmogaus gyvybės absoliučią vertę, laisvę ir orumą, – tačiau lieka atviras klausimas, koks yra šių sąvokų turinys. Juk užtenka palyginti vien krikščionišką ir liberalistinę sampratą, kad pamatytume aiškius skirtumus. Drauge paaiškėja ir tai, kad matant vien skirtumus, vaisingi sprendimai nėra galimi.

Globalizacija iškelia ir kitas problemas, kurias labiau pabrėžė jos kritikai. Viena jų – vyksta tolesnė, tik jau legali, bet mažiau regima trečiojo pasaulio šalių kolonizacija, naudojant jų pigesnę darbo jėgą ir žaliavas. Tai dar labiau skurdina tų šalių neturtinuosius, paverčia juos vartojimo visuomenės autsaideriais. Tuo tarpu vidurinioji šių šalių klasė, neturėdama alternatyvos užsienio kapitalo ekspansijai, veikiama vartojimo orientyrų ir didėjančios kultūros homogenizacijos, tampa vis mažiau jautri skurstantiems ir atstumtiesiems. Šis procesas savo ruožtu veikia ir valdantį sluoksnį, kurio ekonominis vaidmuo bei kultūrinė įtaka mažėja. Atsakas į tai – fundamentalistinė reakcija, kai religija pasitelkiama kaip mobilizuojanti jėga prieš išorinį „priešą“ ir kartu nureikšminamos vidinės socialinio neteisingumo problemos. Taigi fundamentalizmas nėra tik islamui būdingas reiškinys, bet platesnio masto reakcija prieš sparčią modernizaciją ir kultūrinę homoge-

nizaciją. Tai stiprina etnizavimo procesą ypač Afrikoje (net mažos tautelės siekia savo kalbą įteisinti kaip valstybinę), o drauge ir naują etnokultūrinį susiskaldymą.

Tuo tarpu Vakaruose globalizacijos neigiamos pasekmės yra kitokio pobūdžio. Viena vertus, mažėja atskirų grupių ir grupinių darinių (įvairių sąjungų, firmų) įtaka visuomenės gyvenimui, bet auga asmeninių ryšių ir visuomeninio angažavimosi tinklų svarba. Kita vertus, individo lygmeniu didėja indiferentiškumas vertybėms ir vertybinėms nuostatoms, nes mažėja visuomenės spaudimas religiniam ir kultūriniam elgesiui, o asmeninio sugebėjimo ir net noro apsispręsti vis labiau stinga. Pokomunistinėse šalyse globalizacija suvokiama per ekonominių interesų prizmę, siekiant pirmiausia individualios gerovės ir didesnių galimybių, tačiau išlaikant nacionalinį uždaramą kitiems ir abejingumą etninių bei religinių mažumų problemoms net ir savo visuomenėje.

Visa ši panorama atskleidžia vieną bendrą dalyką: sureikšminus gerovę, pelną ir vartojimą, primirštas liko pats

žmogus, tiksliau – jo asmens vertė, nes technologijos vystymasis ir darbo organizavimo pokyčiai yra spartesni, nei kultūra gali į juos atsakyti, užtikrindama žmonių tarpusavio ryšį ir bendrą gyvenimą. Globalizacija vyksta ir vyks, nesėjimas į atvirą visuomenę, pasak Karlo Popperio, pradedant graikų pasiekimais ir nepaisant nesėkmių, vis dėlto tęsiasi ir yra pasaulinio masto kaitos procesas, kuris nuolat atveria naujas galimybes ir problemas. Todėl svarbiausias uždavinys – ieškoti sprendimų, kad ši didėjanti žmonių ir tautų tarpusavio priklausomybė neredukuotų žmogaus į *homo economicus*, bet jį atvertų egzistencijos prasmės ir jo vertės klausimui, t. y. užtikrintų ne vien ekonominių, tačiau ir žmogišką augimą.

Globalizacija, sukėlus kultūrinio partikuliarizmo reakciją, atskleidžia ir kitą kultūros matmenį, pomodernybės orientyrų gerokai nureikšmintą. Kultūra išreiškia ne tik gyvenimo būdo ir žmogiškos raiškos savitumą, bet ir tam tikrą bendrų žmogiškų vertybių struktūrą, tų vertybių komunikavimą, žmoniškumo ugdymą – tai, kas leidžia Jonui Pauliui II teigti, kad

Romos mečetė. 1995

„yra tik viena kultūra: žmogaus ir žmogui“², *mirties kultūrai* priešpriešinant *gyvenimo kultūrą*. Būtent pagalba žmogui įgalina skirtingų kultūrų dialogą, bendrabūvio galimybę, išlaikant ir puoselėjant jų savitumą, kad asmenų gyvenimo dialogo nenustelbtų galios struktūrų ir ideologijos monologas. Bet tam, jog šis kultūrų savitumas skleistųsi, o ne virstų kultūrinio uždaro ar priešiško kiti kultūrai reakcija, dialoge turi dalyvauti asmenys su savo kultūrine patirtimi, o ne vien idėjos, nuomonės ar žinios, komunicuojamos anonimiški individų. Todėl dialoginį santykį atitinka sąvokos *atvirumas*, *dalyvavimas*, *dalijimasis*, o ne apsikeitimas, itaka, prioritetas.

Tokio dialogo buvo siekiama prof. George'o McLeano ir dr. Chibueze Udeani surengtame seminare, skirtame Vakarų ir Vidurio bei Rytų Europos bendradarbiavimui, aptariant kultūros, religijos, asmenišką ir nacionalinę tapatybės problemas globalizacijos procese. Buvo kviešti teologai, filosofai ir sociologai iš Bulgarijos, Čekijos, Lenkijos (tarp jų ir Liublino arkivyskupas prof. Józefas Życiński), Lietuvos, Rusijos, Rumunijos, Slovakijos, Vengrijos. Renginyje dalyvavo ir specialistai iš Austrijos, JAV, Kanados, Vokietijos, tarp kurių keli buvo Afrikos ir Azijos kultūrų žmonės, baigę studijas ir gyvenantys Vakaruose. Pastarųjų refleksijos buvo itin vertingos, nes turėdami bent dviejų kultūrų patirtį, tačiau nelaikomi „savais“ nė vienoje iš jų, nes negyvena jų stereotipais, akylesni saviems ir atviresni kitiems, jie konstruktyviai turi spręsti asmenišką tapatybės problemą, išlaikydami asmens integralumą ir skirtingų kultūrinių patirčių dermę. Pokalbis vyko penkias valandas. Karščiausiai buvo diskutuota religijos kaip kultūros „karkaso“ ar „branduolio“ klausimais. Kas yra Europa, jei ji neapibrėžiama vien geografiškai? Jei jos tapatybės esmė

² Apaštališkoji konstitucija *Ex Corde Ecclesiae*, 3.

nusako Akropolio–Romos–Golgotos derinys, tai ar šiandien krikščioniškoji Europos tapatybė silpnėja ne todėl, kad perduodant Evangelijos žinią pernelyg akcentuojami Akropolis ir Roma (helenistinis mąstymas ir institucinis Bažnyčios modelis), nureikšminant Golgotos Kryžių ir Prisikėlimą? Jei išpažįstame krikščionišką tikėjimą, kaip mes jį komunikuojame? Ar priimame kitos religijos ir kultūros žmogų kaip besalygiškai vertingą ir unikalų asmenį, sukurtą pagal Dievo paveikslą? Ar priklausydami dalinėms Bažnyčioms gyvename Bažnyčios misijos universalumu liudyti Dievo gailestingumą?

Suvokiant, kad globalizacija nėra

savaime nei gera, nei bloga, bet ji bus tokia, kokią ją padarys žmonės, jos problemoms spręsti iš krikščioniškosios perspektyvos buvo inicijuota Tarptautinė tarpkultūrinės teologijos ir religijų studijų draugija (ISRIT), pirmiausia orientuojantis į bendradarbiavimą skirtingose srityse, paiešką naujų mokslinių metodų ir perspektyvų. Po dviejų metų vyksiančioje konferencijoje bus kalbama apie *svetingumą* kaip tarpreliginio dialogo ir tarpkultūrinio bendravimo archetipą. Kaip pasakė prof. Claude Ozankomas, užduotis tarpkultūrinei teologijai – susitikimą tarp Dievo ir žmogaus bei žmogaus ir žmogaus padaryti įmanomą. ❧

Baltijos pasaulio beiėškant

RASA ČEPAITIENĖ

Taip jau atsitinka, kad kai kur nors atsiduriama netikėtai, tada išpūdziai dažniausiai išlieka patys išpūdingiausi, nors šiek tiek chaotiški. Taip buvo ir šįkart. Likimas projekto koordinatorės iš Lietuvos, sociologės Natalijos Kasatkinos dėka nubloškė mane į dalyvaujančių asmenų, vietos bei nagrinėtų problemų atžvilgiu išties elitinį ir gana uždara ringinį – tarptautinę konferenciją „Peterburgas ir Baltijos pasaulis: Kultūros paveldo apsaugos ir panaudos problemos“. Vieta – visiems pažįstamas Ermitažas (trečią konferencijos dieną – Fiodoro Dostojevskio muziejus). Laikas – pats garsiųjų peterburgietišku baltųjų naktų metas (birželio 21–23 d.). Kompanija – rinktinė. Dalyvavo tokios personos kaip Stokholmo srities gubernatorius Matsas Hellströmas (ne užbėgęs pasveikinti su trumpa prakalba, o perskaitęs išsamų

pranešimą, skirtą Sankt Peterburgo ir Stokholmo įvairialypių santykių analizei ir išbuvęs konferencijoje visas tris dienas, įskaitant ir „užklasinę veiklą“), vienas iš šio projekto varikliu, Nobelio premijos komiteto narys, literatūrologas slavistas Bengtas Jangfeldtas, Švedijos konsulė Sankt Peterburge ir pan. Pradėjau nuo švedų, nes šiame jau devintą ir, atrodo, paskutinį kartą surengtame Baltijos jūros regiono šalių įvairių kultūros sričių atstovų susitikime jie finansiškai ir idėjiškai grojo pirmu smuiku. Tačiau nors ir mažiau tituluoti bei garsūs, kiti konferencijos dalyviai taip pat verti dėmesio. Visų pirma šeiminių asmenyje (ir rengėjų, ir dalyvių) buvo malonu atpažinti šiais laikais retą (beišnykstantį?) aukščiausios prabos inteligento-intelektualo tipą, kuriam susiformuoti neabejotinai didžiulės reikšmės turė-

jo ir tebeturi šis unikalus miestas, pernai atšventęs 300 metų jubiliejų. Beje, praėjusios šventės pėdsakų tebesama ne tik apsišvarinuosiose gatvėse, bet ir knygynų lentynose, kuriose gausu Sankt Peterburgui skirtų leidinių – nuo masiniam vartotojui adresuotų turistinių vadovų iki solidžių istorinių, menotyrinių, sociologinių ir t. t. studijų. Galiausiai buvo labai įdomu ir naudinga susipažinti, kuo gi gyvena Suomijos ir mūsų kaimyninių šalių Estijos bei Latvijos humanitarai.

Ne pirmoje tarptautinėje humanitarinėje konferencijoje dalyvavusiųjų nuomone, anaiptol ne visada pavyksta taip suderinti įvairių pažinimo sričių prieigas, kad nūnai madinga „tarpdiscipliniškumo“ sąvoka nevirštų gilesnę euristinę vertę prarandančiu pranešimu „po truputį apie viską“ kratiniu. Šios bėdos konferencijos organizatoriai sėkmingai išvengė, kartais kiek provokuojamai, bet kaip vėliau paaiškėjo, kartu produktyviai suvesdami draugėn filologus ir menotyrininkus, istorikus ir architektus, teoretikus ir praktikus ir t. t.

Visas tris dienas Baltijos humanitarinio fondo, D. S. Lichačiovo vardo tarptautinio labdaros fondo ir valstybinio Ermitažo, remiant Šiaurės šalių Ministrų tarybai, rengtoje konferencijoje vyravo atvira, draugiška, bet drauge ir intelektualinė įtampa pareikalavusi dalykinė atmosfera. Pranešimų temų ir siužetų įvairovės nepabijoję organizatoriai vis dėlto sugebėjo rasti savitą ją suvaldanti bendrą vardiklį. Tam pasitarnavo ir plačiai suvokiama „kultūros paveldo“ sąvoka. Pastaroji dosniai po savo stogu sutalpino tiek tradicinius, jai būdingus objektus, pvz., nekilnojamų kultūros vertybių apsaugos ar atgavinimo konkrečius projektus, dabar madingo nematerialaus (dvasinio) paveldo atributus (paminėtinas išsamus Johannos Laakkonen pranešimas apie garsaus suomių baletu impresarį Eduardo Fazerio bendradarbiavimą su Rusijos imperatoriškuoju baletu 1908–1910 m.).

Raudoną konferencijos gija tapo „Baltijos pasaulio“ apibrėžties ir identifikavimo paieškos įvairialypiuose sociokultūriniuose kontekstuose. Tokiai daugiabriaunei problemai analizuoti pasirinkta vieta nebuvo atsitiktinė. Pranešėjų mintys neišvengiamai atsiremėdavo į šio virtualaus/realaus/potencialaus pasaulio epicentrą – Sankt Peterburgą. Artimesnė pažintis su Šiaurės šalių kolegomis atskleidė, kokią didžiulę įtaką bei reikšmę jų intelektualinei, kultūrinei ar net egzistencinei brandai turėjo šis miestas. Mano viešbučio kambariokė Estijos Nacionalinės bibliotekos retų knygų skyriaus vedėja Larisa Petina pasakojo dar studijų laikais Tartu kone kas savaitgalį sėsdavusi į traukinį, vežantį į Šiaurės Palmyrą. Vėliau čia ji rinko medžiagą disertacijai, kuriai vadovavo Jurijus Lotmanas. Kaip žinia, Jurmichas (taip jį švelniai vadino mokiniai), pats peterburgietis,

pastariesiems ne kartą buvo surengęs ekskursijas po šį miestą. Beje, Lotmano asmenybės reikšmę savo akademiniams ieškojimams privačiuose pokalbiuose pabrėžė ir jo ilgametis mokinys bei kolega Tartu universiteto profesorius slavistas Sergejus Isakovas. Jo, kaip ir kai kurių kitų pranešėjų, tema sukosi apie Peterburgo ar peterburgiečių įtaką Baltijos valstybių kultūriniam gyvenimui.

Būta ir atvirkštinių atvejų. Štai jaunas Sankt Peterburgo universiteto docentas Aleksejus Andronovas pateikė gerai struktūriškai sukalta ir filologinėse subtilybėse nespecialistui padedanti susigaudyti pranešimą apie baltistikos šaltinius Sankt Peterburgo archyvuose. Kaip vėliau paaiškėjo, jis neseniai perėmė vadovavimą bene vieninteliam tokiam centrui šiandienos Rusijoje – Bendrosios filologijos katedros Baltistikos skyriui. Puikiai kalbantys lietuviškai ir latviš-

Arūnas Baltėnas. Sankt Peterburgas. 2004. Fotografija

kai jauni šio skyriaus darbuotojai entuziastingai imasi nelengvų darbų. Šią vasarą Andronovas žada vykti į Sibirą tyrinėti, pasirodo, jau nuo carinės epochos čia išikūrusių latvių kolonistų kalbos.

Temų ir idėjų prasme nuosekliausia man pasirodė antroji konferencijos

jas Pekka Kauppala pateikė net specialistams menkai žinomus faktus apie Krymo karo pėdsakus ir atminties vietas Suomijoje, analizavo jų potencialą turizmo vystymuisi.

Visiems didelį išpūdį paliko Peterburgo universiteto profesoriaus geologo Andrejaus Bulacho, kuris, kaip

ras detektyvas, beje, paremtas nemaža doze intuicijos, ištobulėjusios per ilgus darbo metus. Pabaigoje jis atskleidė numanomą reikalingo granito karjero vietą.

Mano nuomone, ši konferencija visų pirma buvo reikalinga ir naudinga patiems peterburgiečiams. Kaip parodė Sankt Peterburgo kultūros ir meno instituto profesoriaus Grigorijaus Tulčinskio pranešimas, jiems tapo itin aktualu susivokti savo pačių saviemonėje, kuri gerokai skiriasi nuo likusios Rusijos, ir nuo pat miesto įkūrimo daro jį bei jo gyventojus savotišku svetimkūniu.

Tarp kitko, vykusių ir dažnai nevykusių aliuzijų į didingą imperinę praeitį mieste gausu. Ypač į akis krito tai, ką galėčiau įvardyti *liokajizmu*. Aptarnaujantis personalas viešbučiuose, restoranuose ir kitose viešosiose vietose paprastai dėvi neaiškios kilmės ir dažnai abejotinos estetiškos vertės pseudouniformas. Bėda ta, kad pati aptarnavimo kultūra, nepaisant regimų, bet kiek meškiškų pastangų, iš sovietinės-chamiškos dar netapo vakarietiška korektiška-pragmatiška... Susidūrėme ir su gana keistais dalykais. Pavyzdžiui, pirmosios konferencijos dienos pabaigoje šeimininkams pakvietus aplankyti Vasaros sodą, vienas iš renginio organizatorių paveldosaugininkas Michailas Milčikas užsibrėžė pakeliui mums parodyti kokias nors idomybes. Tačiau pasiekus Marmurinius rūmus, kurių kieme stovi Aleksandro III skulptūra, nepavyko jos apžiūrėti. Uniformuoti apsaugininkai kone atkišo į mus automatų, grėsmingai užkirsdami kelią likus porai metrų iki paminklo, tačiau niekaip nesugebėjo paaikškinti, kodėl negalime ten eiti. *Nepoloženo* ir viskas...

Nepaisant šio nedidelio incidento, Peterburge beveik nejusti šalį krečiančios karo sukeltos įtampos. Peterburgiečiai atkakliai kratosi ir miestui primetamo „kriminalinės sostinės“ titulo, laikydami tai maskviečių išmone. Tačiau bet kuriuo atveju miesto reikšmė valstybei, regionui ir regiono įtaka jam yra svarbiausia jo gyventojų

Uždaras plaukimo baseinas Vilniuje (apie 1953–1954). Arch. A. Kolosovas. Salvijaus Kulevičiaus nuotrauka. 2004

diena. Apie bandymus atsakingai elgtis su kultūrinio palikimu kalbėjo ne vienas pranešėjas, pristatęs konkrečius projektus. Pavyzdžiui, Stokholmo jūrų muziejaus direktorius Klasas Helmersonas papasakojo apie savo ir kolegų pastangas sustabdyti iš jūros dugno iškelto laivo *Vasa* autentiškos medžiagos dūlėjimo procesą. Sumanūs švedai reikalingoms lėšoms rinkti pasitelkė originalų, bet labai efektingą būdą – perkant populiariausią šalyje duonos rūšį *Wasa*, dalis gautų pinigų skiriama laivo *Vasa* konservavimo darbams. Savo ruožtu žinomas estų menotyrininkas ir kolekcininkas Yuri Kuuskemaa pristatė Petro I rezidencijos Kadriorgo (Jekaterinentalio) parke restauravimo eigą, gausiai iliustruotą vaizdine medžiaga.

Kalbėta ne tik apie prižiūrimus, tvarkomus ar lankomus objektus. Štai Helsinkio universiteto darbuoto-

kalbama, puikiai pažįsta Peterburgo akmenis, pranešimas. Per konkretų atvejį – mieste projektavusio švedų architekto T. Lidvalio kūrybą – jis prisilietė prie paminklosaugininkams labai aktualios problemos. Visų pirma paneigęs išgalėjusį stereotipą lyginti Sankt Peterburgą su Venecija, mat pastaroji yra iš marmuro, o pirmasis, kaip ir jo tikrasis pirmtakas Amsterdamas, – iš granito, jis perėjo prie Lidvalio kūrybinio palikimo apsaugos reikalų. Kaip žinia, laikas sugrauzia net akmenis, todėl neišvengiamai iškyla susidėvėjusių pastatų dalių pakaitimo naujomis, taigi ir analogiško granito paieškų, problema. O Lidvalio atveju nėra žinoma, iš kur jis vežėsi granitą savo statiniams (profesorius nepamiršo skaidrėmis atskleisti tikro estetinio gurmano vertą švedų architekto gebėjimą subtiliai justį ir derinti spalvinius niuansus). Toliau sekė tik-

ir ateities planuotojų galvasopė.

Būtent regiono klausimas, kaip rodo ir šios konferencijos dalyvių geografija, verčia pabandyti giliau paanalizuoti „Baltijos pasaulio“ sąvoką ir ieškoti konstruktyvių būdų ją identifikuoti. Daugiausia dėmesio šiai temai savo pranešime skyręs Sankt Peterburgo universiteto docentas Pavelas Klubkovas pabandė įvairiapusiskai išrutulioti šios metaforos teikiamas galimybes ateities tyrimams. Dalyvavęs rengiant ne vieną enciklopedinį leidinį, filologas pažymėjo bandymų realizuoti tokius ambicingus projektus bumą Rusijoje. Ar reikalinga ir prasminga būtų „Baltijos enciklopedija“ ir kas joje turėtų būti atspindėta? Galiausiai kokį pavidalą ji galėtų įgauti? – tokie buvo atraminiai šio, mano galva, labai įdomaus pasisakymo klausimai. Deja, žadėjęs pranešimo pagrindu parengtą tekstą paskelbti savo asmeniniame tinklapyje www.grammatik.narod.ru, pranešėjas kol kas to nepadare, matyt, atostogauja. Tarp kitko, ten galima rasti ir kitą mums aktualų jo straipsnį (beje, publikuotą *Acta Baltica* 2001 m.) – „Pribaltas“ – sąvoka ir vaizdinys“.

Regiono problemos svarstymai tik epizodiškai palietė Lietuvos dalyvavimo jame problemą. Geografiniai atstumai ir tiesioginių bei glaudžių kultūrinių ryšių silpnumas, žinia, ganėtinai susiaurino Sankt Peterburgo intelektualinės auros spinduliavimą Lietuvai. Tačiau mūsų kultūros istorijoje, aišku, irgi galima aptikti ne vieną į šį miestą vedančią giją. VDA doktorantas Artūras Šimonis savo pranešime nagrinėjo peterburgietiškų tradicijų tąsą tarpukario Lietuvos scenografijoje (ypač Mstislavo Dobužinskio kūryboje). O jūsų nuolanki tarnaitė surizikavo imtis gana nedėkingos ir sunkios temos – stalininės epochos architektūros bei urbanistikos kaip potencialaus paveldo objekto analizės. Gal ne visiems vilniečiams žinomas faktas, jog tuo laikotarpiu svarbiausius reprezentacinius sostinės pastatus kūrė atvykėliai iš tuometinio Leningrado – lietuvių emigrantų

palikuonys J. Kumpis bei V. Mikučianis, taip pat V. Anikinas, L. Kazarinskis, Dž. Ripa-Andžoletas, A. Kolosovas ir kiti, kurių palikimas vertintinas anaipol nevienareikšmiškai.

Apibendrinamas antrosios konferencijos dienos rezultatus ir reaguodamas į kilusias diskusijas dėl Baltijos enciklopedijos idėjos, Milčikas pastebėjo, kad sovietmetis yra dar viena sritis, jungianti dalį dabartinių Baltijos regiono valstybių. Beje, man asmeniškai pažintis su vienu garsiausiu šios srities specialistu buvo labai svarbi. Teko su gerbiamu Federalinės kultūros paveldo apsaugos tarybos prie Rusijos Kultūros ministerijos nariu diskutuoti apie šiuolaikinę šios šalies paveldosaugos padėtį ir ypač apie istorinių miestų tvarkymo problemas. Pasak jo, nors Sankt Peterburgo būklė šiuo atžvilgiu yra, palyginti su Maskva, nebloga (didelę įtaką tam akivaizdžiai turi stipri intelektualinė terpė), tačiau šiam miestui irgi nepavyko

išvengti kai kurių dabarties blogybių – nepamatuotos ir skubotos kai kurių pastatų modernizacijos, istoriškai susiklosčiusio statinių aukštingumo nebepaisymo naujoje statyboje ir t. t. Tai sakydamas Milčikas čia pat parodė kitame Nevos krante kylantį dangoraižį, dar neišbaigtu savo pavidalu jau darkančią kraštovaizdį.

Baigiant dalytis išpūdžiais ir asmeniniais pastebėjimais, lieka apgalvestauti, kad konferencijoje svarstytos aktualios problemos taip ir liks (?) tik trapioje jų dalyvių atmintyje. Bandymai apibendrinti ar siūlyti konkrečius projektus pakibo ore šiam tęstiniam projektui lyg ir pasibaigus. Aišku, liks prasmingi ir šilti asmeniniai kontaktai su kitų šalių mokslininkais. Svarbiausia, liks plačiau atsivėrę intelektualiniai horizontai, unikali ir aktuali informacija apie geopolitiškai ir sociokultūriškai mums įdomius, nors, tiesos dėlei, ir kiek periferinius klausimus. ❧

Apie moralistus ir moralistus

VIRGIS VALENTINAVIČIUS

Kas būna, kai jūs viršijate greitį ir jus sustabdo kelių policininkas? Pareigūnas arba be kalbų paima maksimalią baudą, nurašo vairavimo teisių balus ir duoda kvitą, arba atskaito moralą („na, kaip gi čia, pilieti vairuotojau, ženklų nematom, atidžiau reikia...“), paima palyginti kuklią „baudą“ be kvito ir balų atskaičiavimo. Teoriškai įmanomas variantas, jog didžiausios baudos scenarijus palydimas moralo, tačiau tikrovėje toks derinys retai pasitaiko. Praktika tokia: policininkas arba baudžia, arba moralizuoja.

Eismo prievaizdo moralo koky-

bę nulemia vienas nepajudinamas faktas – jis turi absoliučią valdžią, tu – tik greičio viršijimo nuodėmę. Jis – viskas, tu – niekas, jis – Dievas, tu – kirmėlė. Iš stipresniojo pozicijų dėstomo valdiško moralo kokybė būna tokia, jog save gerbiantis žmogus verčiau susimokės baudą „su kvitu“, nei klausys pamokslo apie vairuotojo moralinius imperatyvus, kaip juos supranta žmogus, kuris gali „prasi-maitinti ant asfalto“ (senas sovietinis anekdotas: „Ar galima prasimaitinti ant asfalto? Galima, jei dirbi autoinspekcijoje“). Tačiau save gerbiantis žmogus (kitąsyk vien mintyse) pasi-

žiūri į piniginę, nuleidžia galvą supratęs, jog save gerbti jam ne pagal kišenę ir susimoka „be PVM“. Po to svajoja „Teleloto“ laimėti milijoną, kad galėtų mokėti policininkui su kvitu – pastatyti į vietą uniformuotą apsišaukėlių dievą.

Specialiųjų tyrimų tarnybos (STT) žodyne „moralizavimo“ sąvokos nėra,

Valentinas Junokas. 2004 m. sausis.
Tomo Bauro nuotr. ELTA

užtat dažnai linksniuojama „prevencija“. Suprask, STT pagrindinis tikslas yra korupcijos prevencija arba profilaktika, kova su korupcijos priežastimis, o ne simptomais.

Normalioje vartosenoje „prevencija“ reiškia užbėgimą už akių negerovei, kurios dar nėra, bet gali būti, pvz., vanagiškasis JAV prezidentas George'as W. Bushas preventyviai tvojį Irakui, kol šis nepasiuntė teroristų tvoti jo bendrapiliečiams. Tačiau korupcija, su kuria STT skelbiasi preventyviai kariaujanti, tos pačios STT tvirtinimu ir kiekvieno patyrimu, yra giliai Lietuvos visuomenėje ir val-

džios įstaigose išsisknijusi blogybė, mediciniškai įvardijant – trečioji stadija, kai taikoma ne prevencija, o chirurginė intervencija ir paliatyvinė medicina.

Tačiau STT vadovas Valentinas Junokas programiškai pirmenybę teikia prevencijai. Jis jau seniai kalba apie prevencijos svarbą, ragina piliečius „neduoti“, politikus „neimti“, o jo neklausančius – įrašinėja, fotografuoja ir filmuoja. Faktiškai per metus teisną pasiekiančias STT bylas galima suskaičiuoti ant vienos rankos pirštu, užtat STT pilna televizijoje, radijuje, laikraščiuose, STT rengia diskusijas su Atviros Lietuvos fondo piliečių forumu, bendrus tyrimus su *Transparency International*, moka Rolando Pakso dvaro žurnalistei Rūtai Grinevičiūtei už bendrą laidų „projekta“ TTT („Televizijos tyrimų tarnyba“). Dažnas su STT eiliniiais ir neeiliniais pareigūnais bendravęs žurnalistas žino, kad jie be užuolankų siūlo nutekinti informaciją: apie milžiniškas kyšių sumas, kurių garsiai negalį skelbti; apie tai, kokios baisybės-siaubybės-nedorybės dedasi, kokie jie vieniši kovotojai su blogiu. Prietelius

žurnalistas R. J. sako, kad tai tiesiog nauja Lietuvos partizanų karta, kuri jaučiasi kariaujanti beviltišką karą su pranašesnėmis valdžios korupcijos jėgomis.

Junokas nemeluoja – visa, kas vyksta nuo STT reidų partijų būstinėse, yra gryniausia prevencija. Partizanai kariauja partizaniškai – ne teismuose, bet iš pasalų puldinėdami žinia-sklaidos džiunglėse pasiklydusius politikierius ir biznieriūs. Tokiame kare nėra ko laukti vadinamojo generalinio mūšio, kai skoningai parinktame tapybiškame lauke susitinka dvi kariuomenės ir blogiečiai įveikia-

mi. STT partizanai aiškina, kad jei išeitų į plyną lauką, juos kaipmat paktvarkytų piktoji valdžia. Kita vertus, tūnojimas tankmėje, matyt, apsimo-ka, nes minėtoji valdžia jų ten nė iš tolo nesutvarko, nepaisant visuotinio politikų pasipiktinimo STT neprofesionalumu, politinių tikslų siekimu ir tiesiog negrabumu.

Bent iš dalies STT garbina prevenciją pagal principą „vynuogės vis viena karčios“ – chirurginė kova su korupcija šiai įstaigai nepasiekiamą, vadinasi, patogiausia skelbti, kad to ir nesiekiamą. Čia panašu į moderniojo meno paradoksą: taip iki galo ir neaišku, ar abstrakcionizmas gimė iš gilesnio meno siekio, ar iš nunykusio gebėjimo piešti ir atitinkamai išaugusio gebėjimo aiškinti.

STT polinkis mokyti gyventi kulminaciją pasiekė liepą paskelbus gydytojo elgesio kodeksą. Štai tik keletas rinktinių šio dokumento perlų. Gydytojas turi pradėti nuo iškilmingos priesaikos „...telydi mane sąžinės graužimas, kolegų ir visuomenės pasmerkimas ir pelnyta bausmė, jei nesilaikysiu šio kodekso normų“; medikas privalo įsitikinti, jog „priimtas sprendimas ir tolesni veiksmai neprieštarauja asmeninėms vertybėms – dorumui, sąžiningumui, humaniškumui“; jis turi „neišaukštinti savęs prieš kitus, nepasiduoti puikybės, nepaversti savo gyvenimo šlovės siekimu“; gydytojui privalomas profesinis asketizmas – jis turi „visada ir visur būti pasiruošęs suteikti pagalbą“, todėl jam dera „vengti vartoti alkoholi ir kitas svaiginamąsias medžiagas“; gydytojas bet kokiose situacijose turi „išlikti kantrus, dėmesingas, kuklus, vadovautis griežta logika“, „propaguoti sveiką gyvenseną ir saugoti savo sveikatą, kad būčiau sektinas pavyzdys“; „išvengti familiarumo ir intymių santykių su savo pacientais“.

Antra pagal ryškumą STT televizijos žvaigždė, analitinio organizacinio skyriaus vadovas Kęstutis Zaborskas tvirtina, jog paskelbtuoju gydytojo moralės kodeksu siekta išprovokuoti

diskusija. Tačiau kokia čia diskusija su visagaliu policininku – jis juk klausosi tavo „mobilo“, skelbia laikraščiuose tavo nuodėmes ir gal net sodina. Kaip matėme, automėgėjai žino, kad diskusija su kelių policininku yra, hm, vienpusiška – arba tu sutinki su viskuo, arba moki visą kainą. Kaip gražiai ir teisingai pasakė Junokas: „Jei žmogus sąžiningas, jam nereikia nieko bijoti. Jei sąžinė vidutiniškai skaidri... Reikia jo paties klausyti, ko panikuoja, užmigti negali“ (*Respublika*, 2004 08 07).

Preventyvaus STT moralizavimo kokybė atitinka neaukštus pamokslaujancio kelių policininko standartus. Čia ir aikčiojimas „kaip taip galima“, ir šventeiškas pasipiktinimas visuotiniu žmonių sugedimu. „Pasaulyje yra dvi žmonių rūšys: sąmoningi dogmatikai ir nesąmoningi dogmatikai. [...] nesąmoningieji yra patys dogmatiškiausi [...]. Kartais jie yra tokie fanatiški, kad net praktikuoja tai, ką patys skelbia; bet jie niekada nepripažįsta pamokslaują“¹.

Mėgėjas yra mėgėjas ir visada skirsis nuo sąmoningo dogmatiko profesionalo, antai eilinio kunigo, kuris moralizuoja remdamasis ne pasaulie-

tine valdžia, bet dvasiniu autoritetu. Be to, gero kunigo toną nuspalvina tūkstančius išpažinčių išklausiujų patirtis, koks žmogiškas dalykas yra nuodėmė.

Moralisto-šventeiškos pozicija iš esmės labai pavojinga, – tai patyrė Tartiufas, kurio finalinį monologą ne pro šalį pasiskaityti nušalintajam prezidentui Paksui, dar nenušalintam STT vadovui Junokui ir dar nenuteistam/ neišteisintam Nepriklausomybės akto signatarui Vyteniui P. Andriukaičiui:

Žinokit, jog manęs negąsdina
perdaug
Gėdingos pastangos išvyt Tartiufą
lauk,
Kad jis atnarplios dar šį samokslą
nešvarų,
Atsiskaitys su tais, kur jam
šunybės daro
Ir rūstina apvaizdą garsiai šaukdami
Jog šie namai ne jam nuo šiolei
skiriami.
(Moljeras, *Tartiufas*, Aleksio Churgino vertimas)

Ar STT prevencija veiksminga? Prisiminkime, kaip Fiodoro Dostojevskio „Stepančikovo dvaro ir jo gyventojų“ herojus Foma Fomičius Opiskinas priekaištavo muzikui Falaliejui dėl polinkio į muzikiškus sapnus: „Ka, ir vėl sapnavai baltą jautį?“ Tačiau juo

pikčiau Opiskinas bara Falaliejų dėl balto jaučio sapno, juo tikriau, kad muzikas vėl susapnuos galviją, nepaisant karštų maldų apsaugoti nuo draudžiamo sapno. Panašiai ir bambėjimas „Negerai korumpuotis, negerai“ veikia tik tiek, jog gudresni korumpuoti elementai savo negerus potraukius tenkina nenaudodami mobiliųjų telefonų. Pakso apkaltos ir Seimo korupcijos skandale „Omnitel“ šūkis „Būk mobilus“ įgavo naują prasmę, kuri tą šūkį ir pražudė.

Galimas daiktas, kad STT vadovus į moralizuojančią prevenciją stumia suprantamas ir žmogiškas noras išsaugoti savo įstaigą, įrodyti jos (drauge ir savo) reikalingumą. O gal juos įkvepia Lietuvoje ne mažiau gerai suprantamas ir žmogiškas noras būti Dievu – aiškinti dideliems ir mažiems, kaip reikia gyventi, kaip andai savo kolūkyje darydavo pirmininkas, gamykloje – direktorius, valstybėje – gensekas. Tuomet kodėl apsiriboti vien gydytojais ir jų moralės kodeksu, kodėl užmirštami likę Lietuvos, Europos gyventojai, galop „blogyje gyvenanti“ žmonija. Kodėl STT nepasiūlius naujos Dekalogo laidos – inicijuoti fundamentalią diskusiją apie pasaulio sugedimą (korupciją) plačiaja prasme. Gelbėti visą pasaulį lengviau, nei pagauti už rankos vieną banalų kyšininką. ❧

¹ Čestertonas, G. K., *Esė*, iš anglų k. vertė M. Pakštas ir V. Štilius, Vilnius: Mintis, 1989, p. 133

KNYGŲ AIDAI

KNYGŲ RECENZIJŲ ŽURNALAS

IEŠKOKITE ŠIUOSE LIETUVOS KNYGYNuose:

LITTERA, UNIVERSITETO G. 3, VILNIUS;
AKADEMINĖ KNYGA, UNIVERSITETO G. 4, VILNIUS;
BALTOS LANKOS, OZO G. 25, VILNIUS;
AKADEMINIS KNYGYNAS, K. DONELAIČIO G. 52, KAUNAS;
1000 IR VIENA KNYGA, VILNIAUS G. 11, KAUNAS;
PO LANGU, H. MANTO G. 46, KLAIPĖDA;
BALTOS LANKOS, H. MANTO G. 21, KLAIPĖDA;
TAIP PAT J. MASILIO KNYGYNŲ TINKLAS

2004 M. 2-3 NUMERYJE:

-Dalia Zabelaitė apie Milano Kunderos romanus;
-Pranas Vildžiūnas apie mitologinę stagnaciją;
-Giedrė Jankevičiūtė apie bankus ir jų pastatus;
-Naglis Kardelis apie estetinę bųjų daoizme ir kt.

Henri Cartier-Bresson (1908–2004)

Jis buvo kasdienybės dailininkas – nesvarbu, ar liedavo dažus ant popieriaus, ar pagaudavo subtilias atspindėtos šviesos kompozicijas juodai baltoje grūdėtoje juostoje. Visuomet laikydamas prie savęs į nosinę suvyniotą portatyvinę „Leica“ fotokamera, jis nuolat budėdavo ir laukdavo, kaip pats yra sakęs, – kol tikrovė ir jo vidinis pasaulis sutaps kokiu nors neįprastu ar net keistu deriniu. Visuomet kuklus, nepastebimas ir viešumo vengiantis stebėtojas Henri Cartier-Bressonas šių derinių akistatoje savo kamera išplėsdavo iš kasdienių ir įprastų situacijų jų esmę; jis tapo fotografu, iš esmės suformavusiu tai, ką dabar vadiname miesto fotografija bei fotožurnalistika. Vienas iš žymiausių ir prestižiškiausių fotografų agentūros *Magnum* įkūrėjų rugpjūčio 3 dieną mirė savo namuose Prancūzijoje ir palaidotas dalyvaujant tik artimiausiems bičiuliams ir šeimai. Žmogus, visuomet vengęs viešumo bei žurnalistų dėmesio, tačiau išgarsėjęs kaip neįprasčiausių viešumo padari-

nių fiksuotojas. Tapytojas, fotografavęs tai, ko niekada negalėtų nutapyti, pagarsėjęs fotografas, metęs fotografiją ir gyvenimo pabaigoje atsidavęs vien tapybai.

Henri išeidavo fotografuoti be išankstinio plano ar nuostatos, ką ir kaip jis norėtų nufotografuoti, tačiau visuomet ginkluotas stebėtojo dėmesingumu bei troškimu užfiksuoti tą subtilų momentą, kurio žmonės paprastai net nepastebėtų. Jis yra rašęs, kad fotografija niekuomet nebuvo jo aistra, veikiau būdas akimirksniui užmirštant save pagauti dalykų esmę bei formų grakštumą; visuomet manė, jog fotografija yra labiau laimės, atsitiktinumo, nujautos, jausmo ir žinojimo kaip sukomponuoti visą tai mažyčiame kadre dalykas: „Fotografuoti – tai sujungti savo galvą, akį bei širdį į vieną ašį“. Kitaip sakant, Henri Cartier-Bressono fotografijos procesas – tai jautrumas bei sentimentalumas supančiam pasauliui, kartu išliekanti nešališkam ir laisvam nuo noro primesti savo nuomonę.

Pamenu, nuėjęs į Cartier-Bressono parodą Šiuolaikinio meno centre Vilniuje kuri laiką negalėjau atsitokėti nuo elementariausių tikrovės situacijų, sugriebtų Bressono kadruose, įtaigumo. Momentai pirmuose, antruose, net trečiuose planuose sustingę savo aukščiausiam taške – ten, kur kiekvienas veiksmas tuoj pat įgauna grakščią formą, savo ruožtu „sukimbančią“ su antraplaniu veiksmu ir galiausiai suskamba křištoline Henri estetika. Tai tarytum mažo gatvės lėlių teatro pjesė, kur gyslotos tikrovės rankos (nejučia prisiminiau Tinos Modotti „lėlininko rankas“) plonyčiais siūlais surikiuoja figūras į neįtikimiausius derinius, bet tik trumpam, tik tai akimirksniui, kurią iš anksto naučia Henri, į kurią jis žaibiškai reaguoja trumpu ir aštriu mygtuko spustelėjimu. Dar sekundė, tuoj bus kitas derinys – Henri skuba prasukti juostą „Leicoje“... Jis fotografuodavo beveik nesustodamas, keistai ir daugeliui nesuprantamai varžydamas save vidiniais reikalavimais tobulam kadru – tai visuomet turėjęs būti nespaltotas (Henri manė, jog spalva priklauso tik tapybai, o tikra fotografija būna tik juoda-balta), visuomet neapkarpytas iš kraštų kadras, o visas veiksmas turėdavęs tilpti į standartinį 24x36 mm rėmelį, į kurią jo „Leicos“ objektyvas įpiedavo aštrų ir kokybišką vaizdą, techniškai tobulą nuo pirmo iki paskutinio plano. Henri niekada nespausdavo nuotraukų savo rankomis – jam fotografija baigdavosi momento pagavimu ir vienintelio kadro išsirinkimu iš šimtų metrų juostos. Jis tikėjo, jog fotografijos žavesys buvo tai, ko jis nerasdavo tapyboje ar kine – sustingdyti groteskišką ar komišką tikrovės pasiūlytą kompoziciją, neįprastą derinį, portretuojamojo panašumą su jį supančiais

Dalailamos belaukiant. Prancūzija. 1991 m. rugpjūčio 24 d. EPA-ELTA

daiktais ar pomėgiais – juk Alfredo Giacometti žingsnis Bressono fotografijoje toks panašus į jo skulptūrų žingsnį... Fotografija jam siejosi su grobuoniška reakcija į siurrealistišiausius tikrovės momentus, su neblėstančia sustabdyto laiko galia paveikti žiūrovų vaizduotę. Aistra medžioti bei mėgautis formos, kompozicijos ir emocijų deriniu niekuomet nebuvo svetimi jam, veikiau stichija, kuria jis puikiausiai jautė ir valdė. Ir iš tiesų, žvelgiant į jo darbus, vaizduotė drąsiai išjudina šokantį per balą praeivį už San Lazaro stoties, atsuka rubuilio prancūzo nuo Marnos krantų klausiantį veidą ar žengia storulio su katiliuku žingsnį Madride, bet ir vėl grįžta į juodą-baltą fotografiją ant sienos – sau nejučiom patvirtinusi Bressono momento lemiamumą. Dar viena sekundės dalis, nesvarbu, ar pirmyn, ar atgal – ir tikrovės teatras kurtų visiškai kitą reikšmę. Dar vienas darbas, ir tarsi Briuselio belgas bandai žvilgtelėti pro plonytę fo-

tografijos uždangą į naują tikrovės teatriuką. Bressono situacijos igudusią akį žavi tuo, kad gali išvelgti tikrovės tampomus siūlelius, kurių nepastebi eilinis teatro žiūrovas. Turbūt nebuvo ir nėra nė vieno dokumentinės fotografijos meistro kuris būdamas įvykių sukūryje laikytųsi nešališkiau ir nepastebimiau už Bressoną, kartu beveik tobulai atpasakodamas situacijos esmę, ir galiausiai išliktų anonimiškas. Savo dokumentinėje fotografijoje jis dažnai ignoruodavo įvykių epicentrus, kur ir būdavo pilna reporterių – fotografuodavo įtampas minios veiduose, jų povyzose. Vengė naudoti blykstę – manė, jog tai akimirksniu sužlugdytų situacijos tikroviškumą. Vėlyvojo periodo fotografijose Bressonas tarytum bando atsitraukti nuo iki raudonumo įkaičiusių momentų fiksavimo – fotografinės akimirkos pabėga iš stiprių juodos ir baltos kontrastų į subtilesnius pilkus pustonius, rūpimas momentas tarytum ištįsta į ilgesnę laiko atkar-

pą, neįrėžia į žiūrovo vaizduotę išpūdzio aštriu rėžtuku, bet gudriai leidžia jam pasiklysti suverptame emocijų, planų komponavimo, sustabdytų išraiškų audinyje. Vėlyvasis Bressonas išmoksta ne vien projektuoti fotografijoje situacijos siurrealumą, leisdamas žiūrovui išvelgti ir žavėtis kruopščiai slepiamoms tikrovės gijoms, bet ir supinti, ištęsti bei manipuluoti jomis taip, kad pastarasis, aiškiai suvokdamas situacijos esmę, galėtų pajusti veiksmo aidėjimą ar virpesį bei sukurti savą interpretaciją reiškiniumi, matomam scenoje.

Nežinau, kas yra ar bus užrašyta ant Henri Cartier-Bressono antkapio. Tačiau aš pats drįsčiau parinkti tokią jo paties žodžių epitafiją: „Fotografai užsiima dalykais, kurie nuolat nyksta, o jiems visiškai nunykus nėra pasaulyje tokio sumanumo, kuris suvertų juos iš naujo“.

Tomas Vyšniauskas

Czesław Miłosz (1911–2004)

Esama žmonių, kurių mirties negali pavadinti netektimi – tik išsipildymu. Prie tokių priklauso Czesławas Miłoszas. Nugalėtojas ilga gyvenimą, mirė eidamas devyniasdešimt ketvirtus metus, Žolinės išvakarėse. Matė „caro laikus“, du karus, nekenčiamų režimų iškilimą ir sulaukė jų žūties. Buvo viso dvidešimtojo amžiaus liudytojas ir patyrė naujosios epochos – po rugšėjo vienuoliktosios, žmogaus genomo atradimo ir naujos kartos mobiliųjų telefonų – pradžią. Pasiekė šlovės viršūnę – mažai kam suprantamos kalbos emigrantas poetas buvo apdovontas Nobelio premija (dabar jau reikia pasakyti: nežinia kam didesnė garbė –

poetui ar premijai), pripažintas išlaisvėjusioje tėvynėje, jo klausytasi ir išgirsta. Rašė visą gyvenimą, faktiškai iki mirties. Parašė daug, gerų dalykų ir neapsijuokė senatvėje. Galiausiai, jei Dangui kokią reikšmę turi žmogiškoji branda (o Šventasis Raštas giria iki mirties sulaukusius brandumo), tai priėmė visa, ko jai reikia. Ne tik sėkmę, bet ir kančią, vienatvę, beprasmybę. Žodžiu, iš šio pasaulio gavo visa, ką turėjo gauti ir davė jam visa, ką galėjo.

Nespėliosiu, kaip yra kitur, bet Lietuvoje Miłoszas daugiau žinomas ir mėgstamas ne kaip poetas, o kaip prozininkas eseistas. Jo proza gausiai

versta į lietuvių kalbą, dažnukart visai pakenčiamai. Eilių lietuviškasis tomas neatspindi nei jo poetinės kūrybos įvairovės, nei apimties. Tačiau ir jo užtenka, kad įsitikintum – tai būta neįprasto poeto. „Poetas: tas, kurs nepaliaujamai mąsto apie kažką kita.“ Viename eilėraštyje jis išsitaria, kad norėtų eiles rašyti nei pernelg poetiškai, nei pernelg proziškai. Šio principo laikėsi iš tiesų. Kalbėjo apie paprastus dalykus, kasdienes patirtis, skausmo ir liūdesio nebandė paversti patetiškais išgyvenimais, veršais ryškių potėpių. Jautrus begarsei viską paplaunantį laiką tėkmei (Herakleitas – dažnas slaptasis jo pašne-

Elzbietos Lempp nuotrauka

kovas), jis išvysta ir kasdienos akimirkos – tarpininkės tarp laiko ir amžinybės – blykstelėjimą. Poetas rašė epochoje, „kada paprastas žmogaus balsas darėsi beteisis“, ir kalbėjo būtent tuo balsu. Į tą balsą išterpia ir psalmių aidas, ir keisti gamtos garsai – idant tuoj užsloptų, užleistų vietą tyliam skiemenavimui: „Žmogus, kalbėdamas neturi tarti brangių jam žodžių. / Nei lukštenti grūdų, kad išvystų, kas jų viduje.“ Žinojo savo ir kitų „filologų“ – žodžio mylėtojų – keistumą.

... Geisdamas didybės,
Mokėdamas ją atpažinti, kad ir kur
[užsiglaudusią,

Tegul ne per aiškiausių būdamas
[akių,
Žinojau, kas belieka mažutėliams –
[tokiems kaip aš:
Trumpų vilčių puota, sambūris
[puikuoliu,
Kuprelių varžytuvės, literatūra.

Po emigracijos grįžęs į Lenkiją, senatvę Miłoszas nutarė praleisti Krokovoje. Tarsi nėra ko stebėtis – kultūros, dvasios miestas. Tačiau jo motyvas buvo kitas: Krokova – miestas, panašiausias į Vilnių. Jaunystės miestas, po kurio dar gyventa tiekoje vietų... Tai galėjo būti suvokta kaip akibrokštas, turbūt tai ir buvo akibrokštas,

nebūtinai norėtas. Kitas akibrokštas – į Vilnių gyventi nebegriš, nes čia nebeskamba lenkų kalba. Tačiau iš tikro tai ne akibrokštas, o skausmas. Nebegalėjimas būti lietuviu Vilniuje ir Lietuvoje. Birželį minint devyniasdešimt trečiąjį velionies gimtadienį vienas jaunas lenkų poetas parašė: „Man Miłoszas pirmiausia lietuvis. Iš Didžiosios Kunigaikštijos, kaip Pilsudskis ir Jurgis Giedraitis. Tokių lietuvių negali nepaisyti.“ Nors ir tiesa, kad Miłoszas gimė Šeteiniuose, kad augo ir brendė Vilniuje, o, anot gandų, komunistų valdomoje Lenkijoje pildydamas anketą darbui gauti užsirašė esąs lietuvių tautybės, lietuviui iš Trečiosios respublikos turbūt privalu sakyti Miłoszą esant lenką, kaip ir Mickevičių, kaip ir Kosciuską. Tiekos to – prie Viešpaties sosto stos, kaip sakoma Apokalipsėje, „minia iš visų tautų, genčių ir kalbų“. Daug svarbiau, kad jis parašė „niekad, mieste, nuo tavęs negalėjau nutolti“ ir angelus ant Šv. Jono palygino su barokiniais šio miesto debesimis.

Ligi pasaulio pabaigos paliktas ir šis miestas su savo debesimis, ir bevardė gimtoji kalba, ir dvarelis Lietuvos gūdumoje – ir jokie teologai neatsakys, ar bus visa tai kada nors ir kaip nors grąžinta.

Dabar –
... viskas jau kitaip, o žodis „yra“
Atskleidžia kadaise vos nujaustą
[prasmę.

Vytautas Ališauskas

Juodasis islamas

EGIDIJUS VAREIKIS

Musulmonų skaičius pasaulyje šiaandien viršija 1,2 mlrd. žmonių. Islamas – tai antroji po krikščionybės pasaulio religija, beje, išpažinėju skaičiumi sparčiausiai auganti. 380 mln. musulmonų gyvena Afrikoje. JTO prognozėse teigiama, kad 2010 m. krikščionys nebesudarys gyventojų daugumos kontinente, jų ir musulmonų bus beveik po 45%.

Musulmonų paplitimo žemėlapis rodo, kad be Mahrebo regiono, t. y. arabiškų šalių, musulmonai dominuoja beveik visoje sacharinėje Vakarų Afrikoje, taip pat Čade, Nigeryje, Malyje, Senegale ir Gvinėjoje, jų bendruomenės siekia Kamerūną ir Kongą, sudaro nemažą didžiausios gyventojų skaičiumi Afrikos valstybės – Nigerijos – dalį. Rytų Afrikoje musulmonai sudaro jau veik pusę Somalio, Etiopijos, Eritrėjos gyventojų. Jų daugėja Tanzanijoje ir net Madagaskare, vis daugiau Pietų Afrikos piliečių, atsiverčiančių į islamą, jų procentas netrukus gali būti dviženklis.

Istorikai teigia, kad pirmasis musulmonas įžengė į Afriką 641 m., kai arabų karo vadas Amr ibn al Asas su savo kariais įveikė dabartinę Gazos ruožą ir atsidūrė Egipte. Tad į Vakarų Afriką islamą atnešė užkariautojai arabai, islamizavę visų pirma berberus. Šie, iš esmės kontroliavę Sacharą, savo ruožtu „eksportavo“ islamą toliau į pietus. X–XIV a. buvo sukurtos stiprios Ganos ir Malio valstybės, kuriose islamas tapo valstybine religija.

Ne europiečiai pirmi iš tikro atrado Afriką. Musulmonai, pradėję rašytinę Afrikos istoriją, atliko pirmąją globalizaciją, regionui suteikdami kultūrinę ir ideologinę vienovę, tam tikrą unifikuotą teisę ir administra-

ciją. Islamas paspartino tautų bendravimą. Arabų kalba bei raštas tapo regiono *lingua franca*, buvo įvesta palyginti moderni vergovinės bendruomenės forma. Religiniai lyderiai subtiliai toleravo vietines animizmo atmainas, leisdami net skirtingų religijų savotišką sintezę, tad islamas neatrodė primestas prievarta. Vergai, atvežti iš šio regiono į Naujajį pasaulį, tikriausiai tapo pirmaisiais musulmonais Amerikoje...

Prieškolonijiniu laikotarpiu musulmonai islamizavo beveik visą dabartinę Čadą, bandė atakuoti Etiopiją, turinčią savitas krikščionybės tradicijas. Rytinėje kontinento dalyje islamo išpažinėjai skverbėsi į pietus Nilu, į Rytų Afrikos pakrantę islamą atplukdė arabų pirkliai. Iš bantu tautų papročių ir islamo susiformavo savita suahili kultūra, šiaandien dominuojanti didelėje Pusiaujo Afrikos dalyje. XVIII–XIX a. islamas atrodė net patrauklesnis už krikščionybę, kuri neretai tiesiog reikšdavo kolonizatorių europiečių religiją.

Tiek vadovėlinės istorijos. Formaliai Šiaurės Afrika ir Juodoji sacharinė kontinento dalis – tai visai skirtingi pasauliai. Mahrebo islamas, nepaisant subtilios kiekvienos šalies specifikos, yra arabiškas su visomis grėsmėmis ir problemomis. Sociologai ir politologai šiaandien labai skirtingai apibūdina vadinamąjį „juodąjį“ islamą bei jo perspektyvas. Nuomonės svyruoja nuo teigimo, kad tai absoliuti provincija, dar kelis dešimtmečius visiškai nedominsianti pasaulio, iki perspėjimų, kad būtent Afrikoje jau prasidėjo

Samuelio Huntingtono išpranašautas civilizacijų konfliktas, ir radikalusis islamas prigyja administravimo ir vidinės integracijos požiūriu silpnose valstybėse. Vargu ar kas nors pamename kokį nors žymų afrikietį teroristą. Pamename veikiau totalitarinius diktatorius ir masines žudynes tarpentinėse kovose, kurios gali tapti ir tarprelinėmis.

Žinia, galima rasti pavyzdžių netgi kraštutinėms nuomonėms pagrįsti. Pastaruoju metu Afrikoje įvykdyta keletas rimtų teroro aktų (pvz., JAV ambasadų sprogdinimai), tačiau, kita vertus, dauguma juodųjų musulmonų gyvena natūrinio ūkio ir absoliutaus apolitiškumo sąlygomis.

Kelių kontinento šalių ir nevyriausybinų organizacijų palaikomas Afrobarometras prieš keletą metų tyrė musulmonų ir krikščionių pažiūras į demokratiją, laisvę, pliuralizmą ir pan. Tyrimui pasirinktos šalys, kuriose beveik vienodomis proporcijomis gyvena musulmonai ir krikščionys.

Afrobarometras nepatvirtino tezės, kad islamas ir demokratija nesuderinami. Žinia, Huntingtonas teigė, kad islamo šalyse, kur politinis ir religinis autoritetai nėra atskirti, valdžia ir demokratija sugyvens sunkiai, o antai lyčių lygybė ir visuotiniai rinkimai sunkiai suderinami su tikėjimu. Tyrimai parodė, kad abi bendruomenės iš

esmės vienodai supranta, kokie yra demokratijos privalumai ir silpnybės, o ji pati suprantama kaip žmogaus teisių ir žodžio laisvės sinonimas, bet nebūtinai kaip teisė rinktis. 71% musulmonų ir 76% kitų religijų atstovų sutiko su tuo, kad

demokratija yra geriausia valdymo forma. Nėra duomenų, kad musulmonai kaip nors priešintųsi demokratijai. 71% jų mano, jog reikia veikiau ginti žodžio laisvę nei ją riboti. Pažiūros į vienpartinį ar autoritarinį valdymą priklauso daugiau nuo nacionalinės „tradicijos“, t. y. šalyse, išgyvenusiose daugiau autoritarinės valdžios, yra daugiau pritariančių jos įvedimui. Apie pusę musulmonų nėra dalyvavę jokiuose veiksmuose, kuriuos galima vadinti politiniu aktyvumu. Tarp krikščionių tokių yra tik trečdalis.

Detalesnė analizė leidžia manyti, kad žinių trūkumas sietinas daugiau su išsilavinimo stoka negu su išpažįtama religija. Afrikiečių pažiūros į demokratiją koreliuoja su išsilavinimu ir ekonominėmis galimybėmis, o ne su tikėjimu.

Dauguma musulmonų bendrijų apibūdinamos kaip nuosaikios, provincialios ir neturinčios didesnių politinių ambicijų. Tai patvirtina asmeninė patirtis nuošaliame Malavio kaime, kur mečetę atpažinti galima buvo tik iš negrabiai stilizuoto pusmėnulio. Žmonės atrodo tokie neturtingi, kad, reikalui esant, neturėtų resursų net maištui surengti. Dauge lyje tokių šalių kaip Malavis nelabai paisoma islamo dogmų – vartojamas alkoholis, moterys neturi slėpti veidų, apeigose gausu tradicinių pagoniškų tikėjimų elementų. Netgi plačiau pasaulyje nuskambėjusios plakimo ir užmėtymo akmenimis baudmės iš tikro yra nepaprastai retos. Beje, jos praktikuojamos kur kas labiau „civilizuotose“ bendruomenėse.

Tačiau pastaraisiais metais į Afriką, ypač vakarinę dalį, skverbiasi vahabizmas. Nemažą materialią paramą juodiesiems suteikia Saudo Arabija, per kurios pasiuntinius radikalėja požiūris į arabų ir Izraelio konfliktą, Irako ar Afganistano problemas, t. y. vyksta tam tikras „politinis švietimas“. Atsiranda grėsmė, kad Sudanas gali tapti antruoju talibų laikų Afganistanu. Nestabilios šalys visada buvo ir bus gera dirva teroriz-

mui ar religiniams konfliktams. Vakarų Afrikoje atsiranda vis daugiau politinių organizacijų, savo programines nuostatas grindžiančių islamo „vertybėmis“, Centrinėje ir Rytų Afrikoje valdančioji grupuotė kartais stengiasi primesti „sava“ religiją kitai bendruomenei.

Pažymėtina ir tai, kad praktiškai nė viena šalis ar jų grupė nesiima jokių prevencinių priemonių. Tam trūksta lėšų ir metodikos ar paprasčiausiai politinės valios. Kitaip tariant, konfliktui visiškai nesirengiama. Tarptautiniuose saugumo politikos forumuose religiškai mišrių valstybių lyderiai dažnai pabrėžia, kad jų šalyse yra pakankamai daug religijos laisvės (tai tiesa) ir būtent tai yra svarbiau už kokias nors prevencines priemones. Net ir objektyviai žiūrint pripažintina, kad yra daug daugiau svarbių problemų dabar (korupcija, AIDS, tarpgentinės žudynės), nei rengimasis kokiems nors konfliktams ateityje.

Zbigniewas Brzeziński yra pastebėjęs, kad vadinamųjų ideologinių konfliktų galimybė padidėja tada, kai visuomenė tampa pakankamai išsilavinusi ir komunikabili, ir dėl politinės savikritikos stokos pasiduoda radikalams. Iš natūralaus ūkio išeinanti ir į platesnę bendriją besijungianti bendruomenė taip pat gali būti „integruota“ ir į tam tikrą ideologiją. Ideologinį identitetą susikūrusioje bendrijoje gali atsirasti radikali ksenofobija. Europoje taip atsitiko beveik prieš šimtą metų, kai žmonės tapo pakankamai išsilavinę, komunikabilūs ir laisvi.

Šiandien, kaip minėta, dauguma afrikiečių dar nėra pasirengę normaliai dalyvauti politikoje, tačiau pasirengusiųjų, nors ir lėtai, daugėja. Išsilavinimas, komunikacijos galimybės ir globalizacija gali tapti ir pavojingi. Labiau išsilavinusi ir techniškai pažangi Afrika matoma kaip didėjanti grėsmė, o ne kaip šansas afrikiečiams ir visam pasauliui.

Kaip šiandien atrodytų didžiausių grėsmių, kylančių iš juodojo islamo

problemų, sąrašas? Palikime nuošalyje Alžyro, Libijos ar Egipto problemas, nors jos nepalyginti aštresnės nei juodojo islamo. Bet vis dėlto...

Didžiausias religinis konfliktas šiandien vyksta Sudane. Šiaurinei šalies daliai etniškai atstovaujantys musulmonai bando palaužti pietuose gyvenančius juodaodžius krikščionis. Nors konflikte ižiūrima daug paprasčiausių ekonominių ir žemvaldiškų motyvų, religinė motyvacija tampa vis svarbesnė.

Manoma, kad kitu „sudanu“ taps Čadas. Kaip ir Sudane, čia musulmonai atstovauja daugiausia šiaurinei – berberiška – šalies daliai, taip pat kontroliuoja sostinę. Šiuo metu pietiečiams bandoma primesti islamiškas mokyklas, šventes ir pan., tačiau konfliktas gali greitai tapti ginkluotu. Sudano problemos gali persimesti į Ugandą, kurioje jau šiandien veikia religiniu pagrindu suformuotos opozicinės ginkluotos grupuotės.

Nigerijai, kurioje lyg ir yra matyti pastangų sukurti demokratijos link, gali tecti patirti pilietinį ir religinį karą, panašų į buvusios Jugoslavijos, aišku, tikintis keliskart daugiau aukų. Šiuo metu radikalams akivaizdžiai nuolaidžiauojama, motyvuojant laisvės ir pasirinkimo principais, tačiau dėl to jų reikalavimai tik didėja.

Stiprėja radikalų į islamą propaguojančios partijos Tanzanijoje, islamą bandoma totalitarizuoti Komorų salose, religinio karo motyvacijos yra ir, pvz., Angolos konflikte.

Baigiant galima teigti, kad Afrika ir čia nagrinėtais aspektais tebėra globali provincija. Ir ne provincija ją padarys tikriausiai tie, kurie sukels daug problemų didžiosioms šalims. Prieš beveik penkiasdešimt metų kilęs antikolonijinis sąjūdis suteikė afrikiečiams formalią nepriklausomybę ir dešimtis kruviniusių paranojiškų diktatorių, tapusių galvos skausmu visam pasauliui. Dabar vienur kitur blykstelė tarpreliginiai vaidai ir belieka tikėtis, kad išmincingojo Zbigniewo pranašystės šiuo atveju buvo neteisingos. ❧

Almonaitis, Vytenis; Almonaitienė, Junona, *Karšuva 1. Keliautojo po Tauragės kraštą žinynas*, Kaunas: Keliautojo žinynas, 2004, 192 p.

Lietuvoje reta knyga, kurioje istoriko tikslumas dera su kraštotyrininko aistra. Karšuvos žemės šiandieniam Lietuvos žemėlapyje skaitytas nerastas, tačiau vadovo vedamas turės retą progą aplankyti ne tik prieš audrą nušvintančią Plynojos pelkę, išpūdingą Ančios atodangą ar drevėtą Trakų ažuolą su koplytėle, bet ir Lietuvą, kurios nebėra: sužinos, kad vaikštinėja kadaise nuo Žemaičių iki Sūduvos aukštumų telkšojusio milžiniško ežero dugnu, sutiks skubančius žymiausius knygnešius ir partizanus, pereis Pirmojo pasaulinio karo metais iki pamatų sugriautą Tauragę ar užsuks į pokariu neaiškio aplinkybėmis sudegusias gražiausias XVIII a. liaudies architektūros bažnyčias.

Pranas Vildžiūnas

Boyd, William, *Vieno žmogaus širdis*, iš anglų k. vertė Vytautas Petrukaitis, Vilnius: Tyto alba, 2004, 598 p.

Pripažinto britų romanisto ambicingas kūrinys – aprašant vieno žmogaus gyvenimą, pasakojama šimtmečio istorija. Nuostabus herojus – gabus, smalsus ir kupinas gyvybės mišriakilmis rašytojas Loganas Gonsaga Mauntstiuartas, kurio kasdienybę patraukliai, dažnai gana komiškai ataudžia įvairios praėjusio šimtmečio kultūros, visuomenės gyvenimo realijos, papuoštos (pagardintos?) garsių vardų „razinomis“. Skaitytojui spręsti, ar Boydui pavyko parašyti „dvasinę XX a. biografiją“, tačiau tokio vieno žmogaus, Mauntstiuarto, biografija gal kiek perdėm ryškiuose XX a. rėmuose išėjo puiki.

Rasa Drazdauskienė

Donskis, Leonidas, *Pilietinė visuomenė ir jos priešai: Autoritetas, tiesa ir viešoji erdvė XXI amžiaus pradžios Lietuvoje*, Vilnius: Versus Aureus, 2004, 176 p.

Dar viena „tarsi knyga“ – komentarų, skelbtų 2003–2004 m. „Omni laike“ ir „Akiračiuose“ rinkinys; nepasivarginta net parengti rodyklę. Pavadinimas klaidina: knygelę sudaro 4 skyriai, kurių tik du tiesiogiai kalba apie Lietuvą („Imagologija ir viešoji erdvė ir Lietuvos krizė“). Kituose dviejuose daugiausia rašoma apie Vidurio Europą ir šiuolaikinio pasaulio prietarus bei stereotipus. Ir jei politiniai komentarai atrodo kiek pasenę, tai tekstai apie politinį korektiškumą, populizmą, pacifizmą, antisemitizmą, antiamerikanizmą provokuoja ir ragina susimąstyti.

Saulius Drazdauskas

Etika globalizacijos sąlygomis. Ethics in the process of globalisation, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, 399 p.

Intriguojančios antraštės straipsnių rinkinys kaip prievartinių mokslininkams moksliskumo kriterijų produktas panašus į daugumą teminių mokslo leidinių. Po iš pažiūros viena tema glaudžiasi daugybė ją pranonstančių potemių: antai nuo Tomo Akviniečio etinių temų peršokama prie šiuolaikinio pasaulio socialinių analizių. Straipsniai nesulyginamai skiriasi apimtimi bei lygiu. Jei nematytai bendrų sąsajų, neaptiksi jokio vidinio dialogo bei intrigos.

Moksliskumo čia laikomasi taip griežtai, jog visai nepagrįstai beveik patiki slapta sudarytojų ironija. Deja, lietuviškus tekstus papildančios angliškos anotacijos, angliškus – lietuviškosios, keistai išiterpęs vienas vokiškas tekstas, primygtinai angliškai dubliuojamos lietuviškos

antraštės yra rimto sumanymo rezultatas.

Nerija Putinaitė

Etxebarria, Lucía, *Beatričė ir dangiškieji kūnai*, iš ispanų k. vertė Alma Naujokaitienė, Vilnius: Tyto alba, 2004, 277 [3] p., (ser. *Garsiausias XX a. pabaigos knygos*)

Ispanų rašytojos romanas ne tik merginas (mat joms skirtas) sudomins psichologiškai išvalgia ir meniškai įtaigia jaunimo egzistencijos problemų analize. Pasakojimas apie maištingą Beatričę, saulėtame Madride ir ūkanotame Edinburge žengiančią pirmus sutrikusius žingsnius į savarankiškos asmenybės pasaulį, pilną tuštumos, pripildytos narkotikų, lesbietiškos meilės, naktinių klubų ir kt., intriguoja poetiškų tikrovės detalių ir grubaus slengo mišiniu. Taip pat žaisminga šiuolaikinio pasaulio veidmainysčių kritika. Tik katalikybės traktuotė nuobodžiai schemiška.

Dalia Zabielaitytė

Fielding, Helen, *Olivija Džaules ir audringa vaizduotė*, iš anglų k. vertė Rasa Drazdauskienė, Vilnius: Alma littera, 2004, 368 p.

Dar šviežias (2003 m.) Bridžitos dienoraščių autorės romanas šįsyk kažin ar pritrauks *toki* spiečių skaitančiosios lyties lietuvių. Nors pagrindinės herojės tipažas itin panašus, virtuoziskas pasakojimo stilius – neišblukęs, dialogai ir vidiniai monologai persmelkti tos pačios juosvai komiškos-autoironiškos nuotaikos, – vis dėlto tai trileris. Jį lengviausia skaityti kaip užbaigtą scenarijų Holivudo komedijai apie tarptautinio terorizmo grėsmę, ir veiksmo scenos čia atrodo aprašytos tyčia atsainiai. Tačiau vis raginamas nepasitikėti herojės vaizduote skaitytojas galiausiai patiria jos svarbą: tik vaizduotė žurna-

listei Olivijai leidžia prisikasti iki *Al Qaeda* branduolio, tapti MI-6 specagente ir išgelbėti pasaulį, o veikiau jo kvintesencija – Holivudą. Maloniai nustebina, kad kūrinyms nepersmelktas autorės aplinkoje madingos anti-bušinės isterijos.

Antanas Meilūnas

Finkelstein, Norman G., *Holokausto industrija: Kaip išnaudojama žydų kančia*, iš anglų k. vertė Inga Buškutė, Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 2004, 152 p.

Maidaneką ir Aušvicą išgyvenusiu Varšuvos žydų sūnaus bestselerio lietuviškas leidimas kiek pavėluotas, teksto vertimas mechaniškas ir vietomis klaidingas. Autorius teigia: 1) XX a. 7-o deš. pabaigoje staiga po visą pasaulį pasklidęs „unikalaus ir universalus“ Holokausto diskursas labiau paniekina žydų kančias nei pirmųjų pokario dešimtmečių abejinga tyła; 2) iš to diskurso pelnosi jo kūrėjai – Izraelio valstybė bei JAV žydų elitai. Pastaroji tezė pernelyg nuspalvinta marksistinės autoriaus pasaulėžiūros, o vertingiausi knygoje pirma tezė patvirtinantys faktai, pvz., parodant, kaip (ir kodėl) kasmet vis gausėja ir Holokausto aukų, ir jį išgyvenusiujų.

Nerijus Šepetys

Fromm, Erich, *Meilės menas*, iš anglų k. vertė Jūratė Kriūnienė, Kaunas: Verba vera, 2004, 104 p.

Pasaulyje bene skaitomiausia žymiojo psichoanalitiko, humanisto ir neomarksisto knyga, nors ir išleista it kokių „įžymiausių minčių apie meilę“ formata, iš tiesų ir gana teoriška, ir paskaitoma, ir (tiesa, pernelyg) pamokoma. Trūkumėlis: leidėjų pabaigos žodyje tarp svarbiausių autoriaus veikalų nepaminėti lietuviškai leistieji „Psichoanalizė ir religija“ (1981), „Turėti ir būti“ (1990) ir... *tas pats* „Menas mylėti“ (iš anglų k. vertė L. Jekentaitė, Vilnius: Valst. leidybos cent-

ras, 1992). O tai kelia įtarimą, mat Kriūnienės vertimo tekstas vietomis labai primena pertaisytą Jekentaitės vertimą (beje, publikuotą vienoje e-svetainėje).

Nerijus Šepetys

Gaigalaitė, Aldona; Žeimantienė, Jūratė, *Juozas Purickis-Vygan-das*, Vilnius: Vilniaus knyga, 2004, 410 p.

Vienai iš prieštaringiausiai vertinamų prieškarinio Lietuvos asmenybių skirta knyga, kurioje bandoma už-glaistyti pernelyg aštrius kampus, daugiausia vietos skiriant mažiau žinomoms ir ne tokioms kontroversiš-koms šio politikos ir visuomenininko veiklos sritims: publicistikai ir moksliniams darbams. Į vieną vietą surinkti Purickio straipsniai spaudoje bei bibliografija turbūt ir yra vertin-giausia šios knygos dalis. Stebina, kaip lengvai viena autorė suderina (pirmiausia savo viduje) tai, ką ji pri-rašė apie šį asmenį sovietmečiu, su apologetiniu požiūriu šiandien.

Arūnas Streikus

Gasparovas, Michailas, *Su skydu ir be skydo: Pasakojimai apie senovės Graikijos kultūrą*, iš rusų k. vertė Sigitas Parulskis, Vilnius: Alma litte-ra, 2004, 576 p., 2500 egz.

Knyga, kurios pavadinimas – per-frazuotas helėnų posakis „Su skydu arba ant skydo“, suausta ir iš para-frazių, ir iš tikslų Antikos autorių ci-tatų. Gasparovas, siekdamas atskleis-ti senovės Graikijos pasaulį iš vidaus, nusakyti graikų kultūrą jos pačios kategorijomis, beveik tobulai imituoja antikinius žanrus, kurie turi savo mokslinius pavadinimus, bet kuriuos galėtume paprastai įvardyti kaip įdo-mybių ir anekdotų literatūrą. Perdėm populiarius dėstymo stilius, gilesnės analizės pakeitimas gausiais, savai-me iškalbingais „faktais“ ir žaviais jų komentarais yra knygos privalumas, lengvai pavirstantis jos trūkumu. Vis

dėlo šiame citatų ir parafrazių audi-nyje ryškėja savita autorinė klasikinė Graikija suformavusios, o vėliau ją ir sužlugdžiusios civilizacinės bei kultū-rinės tvarkos, Gasparovo vadinamos įstatymu, koncepcija.

Naglis Kardelis

Kaunas, Domas, *Knygos kultūros karininkas*, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2004, 204 p., 700 egz., iliustr.

Bene pirma knyga, skirta naujai iš-keltam Lietuvos kultūros reiškiniui – knygos kultūrai. Monografijoje apra-šytas vieno įdomiausių XX a. Lietuvos knygų, XXVII knygos mėgėjų drau-gijos nario, nepriklausomos Lietuvos karininko, sovietinio Šilutės autoke-lių valdybos gamybos-technikos sky-riaus techniko, visuomeninio knygų platintojo Petro Jakšto (1899–1988) gyvenimas ir veikla. Kartais kliūva autoriaus svarstymai su įvairiomis iš-lygomis bei bandymai pateisinti, ne-sumenkinti aprašomojo objekto dėl kai kurių jo poelgių tam tikrais gy-venimo tarpsniais. Knyga parengta itin rūpestingai: daugybė rodyklių (asmenvardžių, vietovardžių, knygų antraščių, periodinių leidinių), biblio-grafinių sąrašų. Deja, atrodo, auto-rius NŽ-A neskaito...

Mikas Vaicekauskas

Krupavičius, Algis; Lukošaitis, Alvidas, *Lietuvos politinė sistema: Sąranga ir raida*, Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2004, 560 p., 2000 egz.

Pavadinimas klaidina, jog šalyje egzistuoja kažkokia apibrėžta, nuo-sekli ir racionali valdymo sistema, kurią galima pažinti bei analizuoti panašiai kaip drozofilų paveldėjimo dėsnius. Vieną kitą geresnį kviestinių autorių (Povilo Gaidžio, Laimono Ta-lat-Kelpšos) straipsnį gadina gausios nuorodos į masėms nežinomus auto-ritetus bei, Talat-Kelpšos atveju, polinkis braižyti visokias valdžios

anatomijos schemas. Tačiau didžiąja storos knygos dalį sudarytojai užpildė savo produkcija – monotoniška teksto, išnašų ir neišvaizdžių pavaizdumo elementų mase. Joje lengvi ir sklandūs (tik trys nuorodos) Leonido Donskio pasamprotavimai apie pilietiškumą ir populizmą baigiamajame žodyje atrodo kaip baziliko lapelis ant 43 kg bulvių plokštainio.

Manfredas Sūrskis, e-politologas

Murakami, Haruki, *Dansu, dansu*, iš anglų k. vertė Milda Dyke, Irena Jomantienė, Vilnius: Baltos lankos, 2004, 391 p.

Trilerio principu sumontuotame romane iškyla šiuolaikinės industrinės Japonijos vaizdas, kuriame tradicinės dzeno mistikos vietą užima siurrealistinio kinematografo ritmas: pasirodo grėsminga figūra – Žmogus Avis (prisiminkime Kobo Abės „Žmogų dėžę“!), išlipus iš prabangaus viešbučio lifto atsiveria vauduokliškos erdvės, nuo kurtinančios tylos gelbsti roko melodijos, pasirodo ir vėl ištirpsta vaizduotė audrinančios moterys. Pripratusiems prie kimono, samurajišku kardų, arbatos gėrimo ceremonijų šis kūrinytis gal ir nepatiktų. Žinantiems globalizacijos realijas suprantama, kodėl romanas verstas iš anglų kalbos: juk Murakamis – universalus ir vakariečiams patogus rašytojas, kapitalizmą ir vartotojų visuomenę jis kritikuoja gana nuosaikiai, o gyvenimo kaip nesibaigiančio šokio idėja patraukli daugeliui.

Manfredas Žvirgždas

Palionis, Jonas, *XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas*, (Apie 10 000 žodžių), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004, 572 p., 300 egz.

Šiame žodyne „aiškinami tuose raštuose randami, bet dabartinėje kalboje nevertojami žodžiai bei jų reikšmės“. Daugelis žodyne esančių žodžių „neįtraukta ir į didįjį „Lietuvių kalbos žodyną““. Kol nėra istorinio lietuvių kalbos žodyno, tol šis, „apimantis autoriui labiau į akį kritusius XVI–XVII a. žodžius bei žodžių reikšmes, pasitraukusias iš dabartinės bendrinės kalbos vartosenos, gali būti naudingas [...]“ ir t. t. Žodyno vertę nustatys specialistai, o kitus vartotojus turės patenkinti *autoriaus akis*. Pavyzdžiui, čia galima sužinoti, kad XVI–XVII a. raštuose žodis „broma“ reiškė vartus su stogeliu.

Mikas Vaicekauskas

Seligman, Adam, *Pilietinės visuomenės idėja*, iš anglų k. vertė Auksė Mardosaitė, Vilnius: LRS leidykla, 2004, 283 p.

Nors amerikiečių sociologo įvade į pilietinės visuomenės teoriją vyrauja JAV demokratijos kontekstas, lietuvių skaitytojas čia ras aktualių įžvalgų ir apie pokomunistinę Rytų Europą. Knyga kiek pavėluota, bet svarbi dėl siekio griežčiau apibrėžti šiandienos viešose diskusijose iškraipomą sudėtingą pilietinės visuomenės idėją. Todėl autorius apžvelgia idėjos raidą (nuo ankstyvos krikščioniškos minties iki šiuolaikinių politinių teorijų), lukštendamas etinį ir vertybinį jos branduolį. Jei analizė nebūtų virtusi painiu teorizavimu, ne vienam ji taptų priešnuodžiu nuo naivių populistinių lozungų.

Dalia Zabelaitė

Visa aprėpianti dabartis. Algį Mickūną kalbina Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2004, 190 p., 1000 egz.

Keista knyga apie nieką ir viską. Staiga nutrūkstintys bei į kitas temas persiliejęntys pašnekesiai apie laiką, sąmonę, hermeneutiką, fenomenologiją, kosminį galvojimą vyksta tai Vilniuje, tai Ohajo Atėnuose. Jokia tema nėra iki galo išsemta, joks matomas rezultatas nepasiektas. Pokalbininkai vienas kitą supratę iš pusės žodžio, staiga žengia septynmyli žingsnį; aptikę kasdienę paprastą temą, ilgai tryptuoja vietoje

Kokia viso to vertė? Kaip mirusio pokalbio skeletas knyga skaitytojui tėra antrinis produktas. Kaip filosofinis asmenine patirtimi remtas kalbėjimas gali pasirodyti pernelyg privatus. Kaip niekių ar niekalų rinkinys – įkandamas vien filosofiskai pasikausčiusiems. Nieko panašaus lietuviškajame filosofijos pasaulyje iki šiol neturėjome.

Nerija Putinaitė

Wharton, Edith, *Itenas Fromas*, iš anglų k. vertė Auksė Mardosaitė, Vilnius: Vaga, 2004, 173 p.

JAV literatūros klasikės 1911 m. parašytame romane, vaizduojant iš pirmo žvilgsnio tradicinį trikampį – vyro ir dviejų moterų tarpusavio santykius, – gvildenamos sudėtingos charakterių problemos: asmenybės brendimas, vadavimasis iš vidinio sustingimo ir uždarumo. Kompozicijos privalumais – detalės įtaiga ir vidine siužeto įtampa – parodoma kolizija tarp socialinės bei individualios gyvenimo plotmių. Romanas galėtų patikti tiems, kurie panūstų susipažinti su asmenybės pažinimu amerikiečių literatūroje. „Intriguoja“ lietuvių leidėjų sprendimas – knygos pabaigoje idėtas kūrinytis (apsakymas?) „Romos karštinė“.

Lukas Zdanavičius

Aptariamas knygas galite įsigyti knygyne „Akademine knyga“ (Universiteto g. 4, Vilnius)

Mano knygelės

Į pagalbą jaunajam bibliotekininkui

DR. PALEMONAS DRAČIULA

Knyga – labai patogus daiktas. Ji praverčia visais metų laikais. Pavyzdžiui, pavasarį joje gali laikyti mylimosios plaukų sruogą ar mylimojo priešmirtinį laišką, vasarą – kelionpinigius ar turistinių agentūrų lankstinukus, rudenį joje gali džiovinti vaistažoles, o žiemą – paslėpti loterijos bilietus ar vaistų receptus. Be to, knyga niekada nenumeta lapų, todėl galima ją draskyti ir plėšyti arba vartyti, sklaidyti, šiurenti, čiuzenti ir netgi skaityti. Kiek pamenu, ir aš esu tai daręs. O mano bibliotekėlė, regis, buvo štai tokia:

Sofoklio tragedija apie staiga praturtėjusį senovės graiką – „Džipas karalius“;

Dantės kūrinys apie stebuklingą trijų stalčių spintą – „Dieviškoji komoda“;

Boccaccio veikalas apie maro nusiaubtą Vakarų Afrikos pakrantę – „De-Kamerūnas“;

Flaubert'o romanas apie aistringą Rusijos virėją – „Madam Povari“;

Cervanteso kūrinys apie Ispanijoje pasiklydusį kazoką – „Dono Kichotas“;

Tolstojaus epopėja apie Antikos lakūnų žygdarbius – „Ikaras ir taika“;

Mickevičiaus poema apie savo kraštietį, žymų Lietuvos gamtininką – „Ponas Tadas Ivanauskas“;

Stendhalio romanas apie itališkai stačiatikišką aistringą meilę Urale – „Permės vienuolynas“;

Lermontovo romanas apie kilmingo narkomano nuotykius Kaukaze – „Mūsų laikų heroinas“;

Puškinio eiliuotas romanas apie žmogų, išradusį paskutinę graikų abėcėlės raidę – „Eugenijus Omeginas“;

Gogolio kūrinys apie XIX a. išmirusią baltų gentį – „Mirė sėliai“;

Anderseno pasaka apie Kauno mafijozų klaną pradininką – „Bjaurasis Šančiukas“;

Žemaitės apsakymas apie prasigėrusią Driežų Katrę – „Martini“;

Balzaco kūrinys apie Darvino gyvenimą ir darbus – „Tėvas Gorilo“;

Goethe's romanas apie kapitalizmo pradžią Vokietijoje – „Jaunojo vertelgos kančios“;

Lindės-Dobilo romanas apie sunkią santechnikų dalia carinėje Rusijoje – „Bliūdas“;

Dostojevskio romanas apie Sankt Peterburge siautusia sunkvežimių vagių gaują – „Broliai Kara-MAZovai“;

Ilfo ir Petrovo satyrinis veikalas apie miškininkų kasdienybę NEP'o laikais – „Dvylika ėdžių“;

Poškos poema apie „Polonezo“ autorių Mykolą Kleopą Oginskį – „Muzikas Žemaičių ir Lietuvos“;

Stivensono nuotykių romanas apie jūrininkų internato auklėtinius – „Beglobių sala“;

Joyce'o veikalas apie jo atrastą lieknėjimo būdą (para trunkantis vaikščiojimas po miestą) – „Sulysęs“;

Remarque'o romanas apie kūrybinę krizę išgyvenantį architektą – „Vakarų frontone nieko naujo“;

Čechovo drama apie nacių moterų baudžiamuosius būrius – „Trys SS-erys“;

Lemo fantastinis kūrinys apie planetą, apgyventą Tomo Akviniečio sekėjų – „Scholiaris“;

Gudaičio-Guzevičiaus istorinis romanas apie sukilusią prūsų gentį – „Skalvio Ignoto teisybė“;

Avyžiaus romanas apie neapsisprendusį žyda pokario Lietuvoje – „Chaimas kryžkelėje“;

O'Neillo dramatinė trilogija apie trifazio nutrenktą sugėrovą – „Elektrikui skirta gedėti“;

Dumas istorinis romanas apie viduramžių Panevėžio nusikaltėlių žygius – „Juodasis tulpinis“;

Perrault pasaka apie kardinolo anūkę – „Raudonkepuraité“;

Cvirkos kūrinys apie proletarinę kraujomaišą – „Brolybės sėkla“.

Mielas bibliotekininke, jaunasis Borgeso drauge! Jeigu pavyks prisiminti, kokias knygas dar esu skaitęs, būtinai pranešiu. O dabar – lik sveikas!

Iš tiesų... juokinga...